

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

ODSJEK ZA SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

**SIGURNOSNO – POLITIČKE KARAKTERISTIKE BOSNE I HERCEGOVINE U
VRIJEME AUSTRO – UGARSKE OKUPACIJE**

-magistarski rad-

Kandidatkinja:

Merima Uštović

Br. index-a: 390/II-SPS

Mentor:

prof. dr. Izet Beridan

Sarajevo, oktobar 2023.

SADRŽAJ

I - Metodološki okvir rada	5
UVOD	5
<i>1.1. Problem istraživanja</i>	7
<i>1.2. Predmet istraživanja</i>	10
<i>1.3. Kategorijalno – pojmovni sistem</i>	11
<i>1.4. Cilljevi istraživanja</i>	12
<i>1.4.1. Naučni cilj rada</i>	12
<i>1.4.2 Društveni cilj</i>	13
<i>1.5. Sistem hipoteza</i>	13
<i>1.5.1. Hipoteza:</i>	13
<i>1.5.2. Pomoćne hipoteze:</i>	13
<i>1.5.3. Sistem varijabli</i>	14
<i>1.5.4. Sistem indikatora</i>	14
<i>1.6. Način istraživanja</i>	15
<i>1.7. Naučna i društvena opravdanost istraživanja</i>	15
<i>1.8. Vremensko i prostorno određenje predmeta istraživanja</i>	15
II - Bosanski ejalet u godinama prije Austro-Ugarske okupacije - političko - historijski prikaz	16
<i>2.1. Političko - konzularne aktivnosti na području Bosanskog ejaleta u periodu pred Sanstefanski mir</i>	18
<i>2.2 Sanstefanski mirovni ugovor</i>	22
III - Berlinski kongres	24
<i>3.1 Odluke Berlinskog kongresa</i>	25
<i>3.2 Kratki prikaz otpora okupaciji</i>	29
<i>3.3 Carigradska konvencija</i>	31
IV - Status Bosne i Hercegovine u okvirima Austro – Ugarskog carstva	32
<i>4.3 Promjene u javnom, školstvu i političkom ujedinjenju</i>	39
<i>4.4 Saobraćajna, rudarska i agrarna reforma</i>	42
<i>4.4.1. Borba za crkveno-školsku vakufsko - mearifsku autonomiju</i>	44
V - Prikaz političke situacije pred aneksiju Bosne i Hercegovine	45
<i>5.1. Aneksija Bosne i Hercegovine od strane Austro - Ugarske monarhije</i>	47
<i>5.1.1. Reakcije velikih sila na proglašenje aneksije/ Aneksiona kriza</i>	49
<i>5.2. Ustav Bosne i Hercegovine i formiranje Bosanskog sabora</i>	52

5.2.1 <i>Balkanski ratovi</i>	55
VI - Sarajevski atentat	57
VII - Početak I svjetskog rata	61
7.1 <i>Bosanci i Hercegovci u Austro - Ugarskoj vojsci</i>	63
VIII - Bosna i Hercegovina u političkim tokovima Prvog svjetskog rata	66
8.1 <i>Bosna i Hercegovina u novoj državi</i>	70
8.2 <i>Status Bosne i Hercegovine u Kraljevini SHS</i>	71
ZAKLJUČCI	74
XIX - BIBLIOGRAFIJA:	78
9.1 <i>Članci</i>	78
9.3 <i>Internet enciklopedije</i>	79
9.5 <i>Listovi</i>	83

I - Metodološki okvir rada

UVOD

U drugoj polovini XIX stoljeća, događaji u Bosni i Hercegovini bili su usko povezani s međunarodnim odnosima i djelovanjem europskih sila prema Osmanskom Carstvu, u kojem se teritorija Bosne i Hercegovine, kao jedinica osmanskog carstva pod nazivom Bosanski vilajet nalazila. Osmansko Carstvo je bilo pod pritiskom da provede reforme kako bi se približilo europskim političkim sustavima. Ovaj period je bio obilježen Istočnim pitanjem, što je imalo globalne posljedice. S tim u vezi, unutar ovog rada govoriće se o tadašnjim europskim silama i kakve su diplomatske poteze vukli kako bi reagovali na nedostatak reformi u Osmanskom Carstvu i kako su te promjene utjecale na Bosnu i Hercegovinu. Također, potrebno je pojasniti koliko je Bosna i Hercegovina bila dijelom Istočnog pitanja, koje se proteže još od XVII stoljeća. Ovi događaji, u kontekstu općih odnosa među europskim silama, imali su značajan utjecaj na rješavanje bosanskog pitanja tijekom historijskih prekretnica kao što su Pariški kongres 1856., Berlinski kongres 1878., aneksija 1908-1909. i Pariška konferencija 1919. godine.

Rad se temelji na tezi da je sigurnosno – politička paradigma Bosne i Hercegovine u njenom razdoblju od 1878 – 1918. godine ostavila duboki trag na tadašnja i buduća historijska događanja u nacionalno – političkom, sigurnosnom, ekonomskom i kulturološkom pogledu. Također, treba istaći da su na nastanak bosanskog pitanja utjecali različiti faktori, kako iznutra, tako i izvana, s posebnim naglaskom na djelovanje europskih sila. Prva faza rješavanja bosanskog pitanja završena je austrougarskom okupacijom 1878. godine, što je izazvalo napetosti između velikih sila i dovelo do Aneksione krize. Ova kriza i suprotnosti među velikim silama na kraju su doprinijele izbijanju Prvog svjetskog rata.

Europske sile su intervenirale u Bosni i Hercegovini kako bi ostvarile svoje interese i koristile humanitarni koncept kao opravdanje za svoje akcije. Putem školstva, religijskim uplitanjem te otvaranjem konzilijata i drugih diplomatskih aktivnosti prikryeno podrivaju Osmanski sistem i nameću povoljnu sliku za promjenu uslova pod koma će novi okupator lakše djelovati. Bosna i Hercegovina, izolirana od europskih tokova, pružila je otpor promjenama koje su dolazile iz Carigrada. Velika istočna kriza 1875. dovela je do uključivanja susjednih faktora i uzrokovala seljački ustanak, koji su potaknuli i strane sile svojim interesima.

Rad ima hronološku strukturu i analizira ključne događaje i političke promjene u Bosni i Hercegovini tijekom različitih faza historije, uz fokus na ulogu europskih sila. Osim domaće historiografije, također se koristi međunarodna literatura kako bi se razumjelo kontekstualno

djelovanje velikih sila u tom razdoblju. Također, političko – historijskim prikazom biće pojašnjene godine između okupacije i aneksije Bosne i Hercegovine, a analizom historijskih izvora biće prikazan i položaj Bosne i Hercegovine za vrijeme Prvog svjetskog rata i učešće njenih vojnika u tom ratu. Historiografija temeljno prikazuje stanje u Bosanskom ejaletu prije okupacije, nakon okupacije, te pobune stanovnika zbog Austro – Ugarske okupacije, težnje da se Osmansko carstvo zadrži na ovim prostorima zbog povezanosti religije većinskog stanovništva sa Osmanskom religijom.

Ono što je naročito intrigantno u historijskom presjeku Bosne i Hercegovine jeste pitanje, kako je stanovništvo od otvorenih pobuna došlo do toga da služi u Carskoj vojsci bez pogovora i sa izraženim entuzijazmom. Također, biće prikazan i ulazak Bosne i Hercegovine u sastav Kraljevine SHS. Ono što će se unutar rada izbjegavati jeste detaljniji prikaz svakog perioda pojedinačno, fokus jeste na prikazu bitnih odrednica koje su promijenile sigurnosno – političku sliku Bosne i Hercegovine te na prikazu određenih događanja koje su imale neki veći uticaj na određeni kontekst. Teži se ka postepenom prikazu činjenica koje su odredile historijski tok Bosne i Hercegovine, isključujući pojedine detalje. Prije svega, na to je odlučeno zbog velikog vremenskog razdoblja koji ovaj rad obrađuje, kako se ne bi izgubio fokus sa sigurnosno – političkih promjena karakterističnih za ovaj period. Literatura za ovaj rad je obimna i osim historijskih izvora, uzimaju se i politički pregledi, hronologije ali i biografije i djela povezana sa direktnim akterima nekog od perioda obrađenih u ovom radu. Tako Zijad Šehić u svom djelu *Aneksiona kriza 1908-1909.* u svjetlu evropske historiografije, daje sveukupni prikaz aneksione krize, dok u djelu *U smrt za cara i domovinu! Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji habsburške monarhije 1878-1918.*, prikazuje Bosanskohercegovačke vojnike u smrti za cara i domovinu. Kako su Bošnjaci, tadašnja zbirna imenica za sve narode Bosne i Hercegovine, doživljeni u Prvom svjetskom ratu prikazuje Hans Fritz u svom djelu *Bosniak*, napisanom kao svojevrsna biografija ali i hvalospjev Bosanskim vojnicima, s kojima je služio i za Cara i Domovinu.

Obzirom da je ova tema obrađivana i na naučnim skupovima, tako imamo pristup zbornicima radova objavljenih povodom značajnih godišnjica. Činjenica da je Veliki rat, kako su ga tada nazivali, ne znajući da će biti dva takva, započeo upravo u Sarajevu daje nam pristup i listovima koji su u tom periodu objavljivani, čime dobivamo direktnu percepciju događaja koji su obilježili ovu epohu. Vrijedi istaći i to da se i svjetska literatura bavila ovom tematikom, čijim uvidom imamo jedan kompletan pristup ovom izrazito zanimljivom periodu.

1.1. Problem istraživanja

Bosna i Hercegovina je kao samostalna kraljevina prestala postojati 1463. godine otkada je njena teritorija u različitim svojstvima unutar Osmanskog carstva (od sandžaka do ejaleta)¹. Nakon manje od pet stoljeća teritorijalne pripadnosti Osmanskom carstvu, politička situacija na Europskom poluotoku dovela je do toga da teritorija današnje Bosne i Hercegovine bude jedna od faktora krojenja politike svjetskih sila. Krajem XIX stoljeća dolazi do brojnih pregovora tadašnjih velikih političkih sila koje su zbog promjena na političkoj slici sklapale interesne saveze. Glavni interes velikih političkih sila bila je teritorija Bosne i Hercegovine, koju je Austro – Ugarska odlučno zahtijevala. Sanstefanski mirovni ugovor koji je zapečatio rat između Rusije i Osmanskog carstva², dao je nove prilike koje će smanjiti uticaj Osmanskog carstva na Balkanskom poluostrvu. Od odluka koje su donesene, najznačajnija je ona koja se odnosi na autonomiju Bosne i Hercegovine³. Ugovor je kasnije potpisan na kongresu u Berlinu 13. jula, čime je Berlinski ugovor zamijenio odrednice onog Sanstefanskog, a potpisan je od strane Rusije i Osmanskog carstva (3. marta 1878. godine)⁴. Kongresom je dominirao njemački kancelar Otto von Bismarck, a ugovor je, osim što je imao veliki uticaj na politike velikih sila, dopustio Austro – Ugarskoj da okupira Bosnu i Hercegovinu i time proširi svoj uticaj na Balkanu.

Okupacija je kod stanovništva izazvala različite reakcije, prvo je u Sarajevu smaknuta Osmanska vlada, nakon čega se narod počeo naoružavati. Austro – Ugarska vojska spremno je krenula u okupaciju Bosne i Hercegovine, a prije toga je general Josip Filipović⁵ poslao Proklamaciju stanovništvu⁶ Bosne i Hercegovine gdje je naveo da Austro – Ugarska dolazi da

---

¹ Bosanski sandžak osnovan je 1463. odmah nakon okupacije, da bi 1580. godine Bosna i Hercegovina postala ejalet, kao istureni dio Osmanskog carstva. U tom svojstvu je ostala sve do okupacije od strane Austro – Ugarske.

² Osmansko – Ruski rat trajao je od 1877. do 1879., i bio je jedan od serije ratova koji su vođeni između Rusije i Osmanskog carstva od XVII do XIX stoljeća. Posljednji je bio najrelevantniji za temu, jer su Rusija i Srbija pomagale Bosni i Hercegovini i Bugarskoj u toku njihovih pobuna protiv Osmanskog carstva. Rusi su napali preko Bugarske, i nakon što su uspješno završili opsadu Plava, stigli su do Trakije, gdje su uzeli Jedrene u januaru 1878. godine. U martu je potpisan Sanstefanski mirovni ugovor. Vidi više u: Hadžibegović, dr. Ilijas i Imamović, dr. Mustafa, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*; „*Bosna i Hercegovina u vrijeme austrougarske vladavine*“, Press centar Armije R BiH, 173 – 235.

³ Članom XXIV Sanstefanskog preliminarnog mira, pored ostalog, bila je previđena autonomija za Bosnu i Hercegovinu pod nadzorom Austro – Ugarske i Rusije.

⁴ Imamović, dr. Mustafa. *Pravni položaj i unutrašnja – politički razvitak BiH od 1878. do 1914*, Magistrat i Pravni fakultet UNSA, 12

⁵ Josip Filipović (1819-1889) bio je austrijski general hrvatskog porijekla. Tokom svoje vojne karijere službovao je u različitim regijama i sudjelovao u bitkama tijekom Austro-pruskog rata 1866. Nakon toga, bio je general topništva i zapovjednik vojnog zbora u Moravskoj i Češkoj. Također je obnašao funkciju glavnog zapovjednika austrijske vojske tijekom okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine. Filipović, Josip. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 22. 7. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19574>>

⁶ „*General Josip Filipović je uputio Proklamaciju stanovništvu Bosne u Hercegovine u kojoj saopštava da austrougarska vojska ne dolazi u svojstvu dušmana, već kao prijatelj naroda da uspostavi red i mir, da su joj*

uvede red i mir, da su europske zemlje povjerile taj zadatak uz odobrenje sultana. Tako su 29. jula 1878. godine austrijske trupe prešle granicu na četiri mjesta (Brod, Gradiška, Kostajnica i Šamac), dok se novoformljena Narodna vlada u Sarajevu⁷ pripremala za odbranu zemlje. Za nepuna tri mjeseca borbi, austrijska vojska vodila je 76 borbi, bojeva i bitaka, a okupacija je zaključena 19. septembra 1878. godine. Okupacijom Bosna i Hercegovina je *de facto*⁸ ušla u sastav Austro – Ugarske monarhije, ali je *de iure* ostala pod sultanovim suverenitetom⁹.

Bosna i Hercegovina je pod Austro Ugarskom monarhijom doživjela korjenite promjene u svim segmentima, od kulturnih do političkih preobražaja. Stanovnici su se ubrzo privikli na nove uslove života, međutim, veliki broj stanovnika je svoje trajno naseljavanje potražilo van granica Bosne i Hercegovine. Evidentna je promjena sistema sigurnosti pod novom vlašću, uveden je Vojni zakon kojim je uvedena obavezna vojna obaveza, što je popraćeno ustankom. Veliki broj trupa je, zbog geostrateškog položaja i vanjsko – političkih odnosa stacioniran na teritoriji Bosne i Hercegovine. Osnovana je i žandarmerija, a tri godine nakon okupacije Austro - Ugarska je prišla konačnoj vojnoj reformi¹⁰. S obzirom da je Bosna i Hercegovina pravno i dalje pripadala sultanovoj jurisdikciji, zadržana je zatečena osmanska administrativna organizacija, pravni poredak, poreski sistem i postojeće stanje agrarnih odnosa¹¹. Što se pravnog poretka tiče, ukinuti su samo oni zakoni koji se protive općim zakonskim načelima i građanskoj jednakosti, ostale zakonske regulative su se mijenjale skupa sa proučavanjem prilika u Bosni i Hercegovini. Novopazarskom konvencijom i Zakonom o upravljanju postavljeni su principi samofinansiranja Bosne i Hercegovine, slično kolonijalnom sistemu. Monarhija je od prvih godina vladavine pripremala teren za obilato korištenje svih prirodnih bogatstava, posebno onih rudnih i šumskih. Agrarni odnosi su i pod austrijskom vlašću ostali neriješeni.

---

europske zemlje povjerile taj zadatak uz privolu sultana, da će vojska svakog štititi, da će svi biti ravnopravni pred zakonom, da se garantuju običaji i da će se zemaljski prihodi upotrijebiti za potrebe zemlje..." Hadžibegović, dr. Ilijas i Imamović, dr. Mustafa, Ibidem: 171.

⁷Nakon masovnih protesta u Sarajevu, izabrana je Narodna vlada. Tim aktom prestala je Osmanska uprava u Bosni i Hercegovini.

⁸Beč i Budimpešta su kao sjedište dualne monarhije, odnosno njihovi parlamenti, su 22. februara 1880. godine paralelno usvojili Zakon o upravljanju Bosnom i Hercegovinom, čime su odredili da nadzor nad privremenom upravom u BiH pripada zajedničkoj vladi, ali da se pravci i načela te uprave ne mogu određivati bez saglasnosti vlada oba dijela Monarhije, te je posebno uređeno da se bez saglasnosti oba parlamenta ne može promijeniti odnos u kojem se BiH nalazi prema Monarhiji.

⁹Porta i Austro – Ugarska su 21. aprila 1879. godine zaključile u Istanbulu Međunarodni sporazum ili Konvenciju u čijem uvodu se ističe da „činjenica okupacije ne vrijeđa suverena prava“ sultana nad Bosnom i Hercegovinom, između ostalog. Hadžibegović, dr. Ilijas i Imamović, dr. Mustafa, Ibidem:: 163.

¹⁰Vojnim zakonom je uspostavljena vojna obaveza „zemaljskih pripadnika“ te je započeto formiranje jedinica u sklopu austrougarske armije.

¹¹Ukratko govoreći, zadržane su osnove svih sistema, ali su promjenjeni nazivi i jurisdikcije. Svi operativni poslovi povjereni su Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu, ustanovljenoj krajem oktobra 1878. godine. Prilikom preuzimanja Osmanske uprave, strogo se držalo načela da se preuzimaju samo one institucije i zakoni koji nisu u suprotnosti sa interesima Monarhije.

Posebna značajka ovog perioda bosanskohercegovačke historije je to da su u prvim godinama XX stoljeća osnovane prve političke stranke, s vjerskim predznakom, kao element jačanja nacionalne svijesti.

Aneksijom Bosna i Hercegovina formalno- pravno postala je sastavni dio Austro – Ugarske monarhije, kao ono što se često u naučnom diskursu ističe kao bitna odlika dugotrajne državnosti Bosne i Hercegovine, *corpus separatum*¹². Aneksija je pravdana time da je bilo potrebno što prije donijeti ustav. I pored protesta država koje su prisustvovala donošenju odluke o okupaciji Bosne i Hercegovine na Berlinskom kongresu, okupacija je sprovedena, pojedine političke partije nisu prihvatile okupaciju, te je sve ponovo rezultovalo migracijama stanovništva u Tursku. Nakon aneksije Bosne i Hercegovine, donesen je dokument ustava koji se zasnivao na piramidalnoj ustavnosti prema kojoj se minimalna ustavna prava moraju proširivati. Iako je u ustavu Bosna i Hercegovina definirana kao jedno zasebno područje, ipak je vrhovna upravna vlast ostala u rukama zajedničkog ministra finansija u Beču i činovničke Zemaljske vlade u Sarajevu. Tri nove institucije su, ustavom, uvedene u politički život Bosne i Hercegovine, to su sabor, zemaljski savjet i kotarsko vijeće. Neophodno je bilo garantirati osnovna građanska prava i regulirati javno udruživanje i sastajanje, čime su se postavili temelji za parlamentarni život. Sistem bosanskohercegovačkog ustava obuhvatao je četiri pitanja: sabor, zemaljski savjet, kotarsko vijeće i opća građanska prava. Bosanskohercegovački sabor se do početka I svjetskog rata sastao četiri puta.

Sarajevski atentat¹³, povod I svjetskog rata, tzv. varnica koja je pokrenula svijet, obilježio je početak XX stoljeća, ne samo u Bosni i Hercegovini nego u cijelom svijetu. Vojno sposobni stanovnici *corpus separatum*-a su mobilizovani na raznim frontovima, a o njihovim podvizima i vojnim sposobnostima dovoljno govore medalje i mnogobrojna odlikovanja pukova kojima su pripadali¹⁴. Bosna i Hercegovina u I svjetskom ratu nije bila poprište velikih bitaka, ali je ekonomski iscrpljena. Na političkom planu se u tom ratnom periodu nije mirovalo, pojavljivale su se različite opcije pripojenja teritorije Bosne i Hercegovine, sve do sloma Habsburške monarhije. Istovremeno, na drugoj strani, pravili su se planovi o stvaranju jedinstvene jugoslovenske države, koja bi se sastojala od Kraljevine Srbije, skupa sa Crnom Gorom te

---

¹² Bosna i Hercegovina je aneksijom postala posebno upravno područje, sa svojevrsnim ustavom i saborom. Vrhovna upravna vlast ostala je u nadležnosti zajedničkog ministarstva finansija u Beču i Zemaljske vlade u Sarajevu.

¹³ Atentat na Franca Ferdinanda od strane Gavrila Principa i ostalih pripadnika Mlade Bosne desio se mjesec dana prije početka I svjetskog rata, 27.6.1914. godine. Atentat je i dalje aktuelan u naučnim raspravama.

¹⁴ Vidi više u : Schachinger, Werner, *Bošnjaci dolaze 1879 – 1918.*, Cambi, 1996

južnoslavenskih država koje su bile u okviru Habsburške monarhije. Raspadom Austro – Ugarske u jesen 1918. godine u svim južnoslavenskim državama obrazovane su organizacije Narodnog vijeća Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Posljednji austrougarski zemaljski poglavar Stjepan Sarkotić predao je 1. novembra 1918. godine upravu zemlje Glavnom odboru Narodnog vijeća SHS za BiH. U sklopu rada će se, s historijskog aspekta, obraditi promjene koje su se odrazile na cjelokupnu sliku Bosne i Hercegovine u gore navedenom periodu sa akcentom na četiri ključna pitanja. Ta pitanja se odnose na sigurnosni aspekt Bosne i Hercegovine, agrarno i vojno pitanje te državno – pravni status Bosne i Hercegovine u okviru kojeg će se govoriti i o vječno otvorenom nacionalnom pitanju stanovnika Bosne i Hercegovine.

1.2. Predmet istraživanja

Bosna i Hercegovina je koncem XIX stoljeća doživjela turbulentne promjene koje se iskazuju na svim poljima, od strukture unutar same države do kulturnog preobražaja. U okviru rada će se govoriti o Bosni i Hercegovini kroz više aspekata, od onog neodložnog historijskog, kroz čiji ćemo pregled posmatrati značajne događaja s političkog aspekta a koji su imale glavni uticaj na promjene u sigurnosnim sistemima Bosne i Hercegovine. Politička i upravna slika u Bosni i Hercegovini tog vremena jedna je od specifičnih problematika s kojima se susrećemo. S obzirom da su prvi temelji današnjeg sistema rada institucija postavljene u tom periodu, osnovane su prve stranke i prve stepenice za parlamentarni sistem unutar države. Agrarno pitanje se na teritoriji Bosne i Hercegovine provlačilo još od Saferske naredbe¹⁵, a ekonomska situacija prati sva problemska pitanja u svakoj državnoj tvorevini, te će se unutar teksta govoriti i o privrednom stanju te njegovom uticaju na sigurnosno – političku situaciju u Bosni i Hercegovini, kao i o migracijama stanovnika i promjenama koje su uticale na stanovništvo Bosne i Hercegovine u cjelini, Govoriti će se i o tome kako su sve promjene uticale na stanovništvo Bosne i Hercegovine. Konkretni predmet istraživanja je razvoj Bosne i Hercegovine kroz četrdesetogodišnji period turbulentne historije.

---

¹⁵ Saferskom naredbom su konačno ozakonjeni postojeći agrarni odnosi u Bosni (naredbom je, ustvari, ozakonjeno postojeće običajno agrarno pravo, odnosno uspostavljanja čiflučkih odnosa). Tako je nastalo određeno običajno agrarno pravo.

1.3. Kategorijalno – pojmovni sistem

Aneksija – lat. *annectre* – svezati, spojiti. Prisvajanje, stjecanje područja kojim se jedna država uvećava na račun prestanka ili oduzimanja dijela područja druge države.¹⁶

Corpus separatum – latinski izraz, odnosi se na grad ili regiju kojoj je dat specijalni legalni i politički status različit od ostalih, ali termin ne označava suverenitet ili nezavisnost, već upravo suprotno.¹⁷

Okupacija – lat. *occupare* – zauzeti, uzeti u posjed. Pojam u međunarodnom ratnom pravu definiran kao privremeno zaposjedanje cjeline ili dijela teritorija jedne države od druge države koja pri tome vrši uspostavljanje cjelovite vlasti.¹⁸

Paradigma – grč. *paradeigma*, primjer za ugled, uzor, uzorak, primjerak, obrazac, gram, riječ koja služi kao uzorak za mijenjanje svih ostalih riječi iste promjene, model za likovne umjetnike¹⁹

Sabor - institucija bez koje se nisu mogla riješiti značajna pitanja. On je imao pravo da saraduje na onim pitanjima koja zakonom o upravljanju u Bosni i Hercegovini nisu bila u isključivoj nadležnosti parlamenata Austrije i Ugarske. Donošenjem Ustava i početkom rada Sabora bila je završena izgradnja ustavnopravnog poretka u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske uprave. Bosanski sabor je zbog specifičnih okolnosti bio zasnovan na konfesionalnom i kurijalnom principu. Imao je 20 virilnih članova i 72 izborna poslanika. Svaka od tri konfesije davala je po pet virilnih članova u Sabor, dok je Jevrejima dat jedan virilni glas.²⁰

Status quo - lat., skraćeno od *status quo ante*: stanje kao prije), izraz kojim se označuje nepromijenjenost sadašnjeg ili prošloga stanja²¹.

Vojska – naziv za kopneni dio oružanih snaga, često i za cijelokupne oružane snage (armija, profesionalna vojska, stajaća vojska itd.)²²

---

¹⁶ Beridan, Izet; Tomić, Ivo; Kreso, Muharem: *Leksikon sigurnosti*, Sarajevo, DES, 2001.

¹⁷ yourdictionary, (n.a) www.yourdictionary.com/corpusseparatum: *A city or region which is given a special legal and political status different from its environment, but which falls short of being sovereign, or an independent city state.* (pristupljeno 4.12.2014.godine)

¹⁸ Beridan, Izet; Tomić, Ivo; Kreso, Muharem, 253

¹⁹ Klaić, Nikola, Anić, Šime: *Rječnik stranih riječi, Tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*, Sani – Plus, Zagreb, 2002

²⁰ Parlametarna skupština Bosne i Hercegovine, *Istorija parlamentarizma u BiH*, (n.a) www.parlament.ba , (pristupljeno 4.12.2014.godine)

²¹ status quo. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 24. 7. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57905>>

²² Beridan, Izet; Tomić, Ivo; Kreso, Muharem, 415

Zemaljski ustav – proglašen je 20. februara 1910. godine pod nazivom Zemaljski ustav (Štatut) za Bosnu i Hercegovinu. Statut je svim zemaljskim pripadnicima garantirao jednakost pred zakonom. Iako predstavlja ustav jedne države on bio prilično ograničen i nije domaćim ljudima i institucijama davao mnogo ovlaštenja. Vrhovna uprava ostala je u rukama Zajedničkog ministarstva finansija u Beču²³

Žandarmerija – franc. *gendarmarie*, u nekim državama oružane formacije za očuvanje javnog reda i borbu protiv kriminaliteta. Često je sinonim za policijske i milicijske snage²⁴.

Konkordat - (srednjovj. lat. *concordatum*, od lat. *concordare*: složiti se, sporazumjeti se), u pravu, naziv za međunarodni ugovor u kojem je jedna stranka Sveta Stolica, a druga neka država. Konkordat uređuje vjerska i crkvena pitanja²⁵.

1.4. Ciljevi istraživanja

1.4.1. Naučni cilj rada

Naučni cilj rada jeste prikazivanje postupnih promjena unutar struktura u Bosni i Hercegovini od 1879. do 1918. godine te kako su te promjene uticale na generalnu historiju tog perioda. Period historije Bosne i Hercegovine u tom vremenskom razdoblju interesantan je iz razloga što se cjelokupna slika u potpunosti izmijenila od “tamnog vilajeta”, čime je Bosna i Hercegovina od zaostale osmanske pokrajine krenula ka evropeizaciji, parlamentarizaciji i konačno demokratizaciji društva. Sa sigurnosnog aspekta, promjene koje su se desile u ovom periodu su temeljne prekretnice sigurnosnog sistema koji imamo danas, počevši od zakonskih regulativa koje su sistem sigurnosti određivale u tom periodu. Stanovnici Bosne i Hercegovine su veoma brzo prihvatili novu vlast, što se naročito pokazalo u toku I svjetskog rata. Temeljni cilj rada jeste rasvjetljavanje ukupnih historijskih procesa toga vremena s naglaskom na genezu i razvoj europske misli, europskog diskursa i europskog političkog viđenja u okvirima onovremenog bosanskohercegovačkog konteksta, te njihov konkretni uticaj na razvoj sigurnosno-političkih karakteristika BiH.

---

²³ Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, *Istorija parlamentarizma u BiH*, (n.a) www.parlament.ba, (pristupljeno 4.12.2014.godine)

²⁴ Beridan, Izet; Tomić, Ivo; Kreso, Muharem, 433

²⁵ konkordat. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 17. 9. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32828>>.

1.4.2 Društveni cilj

Konkretno, društveni cilj rada jeste hronološki prikaz historije Bosne i Hercegovine od 1878. do 1918. godine u okviru kojeg će se postupno prikazati promjene koje su se desile na svim segmentima političkog i društvenog života. Mnogostruko se u literaturi spominju promjene koje su zahvatile Bosnu i Hercegovinu, kao i bosanskohercegovačko društvo. Ono je dolaskom Austro – Ugarske je doživjelo preobražaj, čije efekte danas gledamo u cjelini bosanskohercegovačkog društva.

O Bosni i Hercegovini u ovom periodu se mnogo pisalo, čak i za ovovremene autore i istraživače, naročito zbog stogodišnjice atentata i početka prvog, od dva, najkrvavija rata u modernoj historiji čovječanstva. Možemo govoriti o obrađenosti ove teme sa svih aspekata istraživanja, nije samo historiografija nauka koja se bavi Bosnom i Hercegovinom pod Austro – Ugarskom vladavinom, ovaj period se obrađivao i sa politološkog, ekonomskog, a naročito s pravnog aspekta. Zbog svega navedenog doprinos ovog rada jeste prikaz ovog perioda sa sigurnosno – historijskog gledišta.

1.5.Sistem hipoteza

1.5.1. Hipoteza:

Sigurnosno – politička paradigma Bosne i Hercegovine u njenom razdoblju od 1878 – 1918. godine ostavila je duboki trag na tadašnja i buduća historijska događanja u nacionalno – političkom, sigurnosnom, ekonomskom i kulturološkom pogledu.

1.5.2. Pomoćne hipoteze:

- Bosna i Hercegovina je okupacijom doživjela preobražaj u svim segmentima državnog karaktera.
- Bosna i Hercegovina je u periodu od okupacije do aneksije postala je ekonomski stabilnija.
- Tada otvoreno nacionalno pitanje bosanskohercegovačkog društva do danas nije zatvoreno.
- Sigurnosni sistem u Bosni i Hercegovini se izmjenio i napredovao u periodu Austro – Ugarske vladavine, naročito zbog mnogobrojnih migracija stanovništva.
- Kulturna slika bosanskohercegovačkog društva napredovala je ka onovremenom europskom toku.

- Značaj corpus separatuma koji je okupacijom dobiven temeljna je značajka da Bosna i Hercegovina nikada, od Karlovačkog mira do danas, nije izgubila svoj teritorijalni integritet.
- Bosanci i Hercegovci su Austro-Ugrasku prvo doživljavali kao neprijatelja da bi kasnije ratovali za nju.
- Bosansko – Hercegovačke jedinice su bile elitne u austro-ugarskoj vojsci.

1.5.3. Sistem varijabli

- Okupacijom Bosne i Hercegovine politička slika Europe se izmjenila.
- Bosanskohercegovačko društvo je danas dostiglo ovaj stupanj razvoja zbog uticaja Austro – Ugarske vladavine.
- Austro – Ugarska vladavina je imala najveći uticaj na razvoj bosanskohercegovačke nacije i državnosti.
- Političke stranke, podjeljene po nacionalnom ključu, su više okrenute nacionalnom pitanju zbog razvoja u okvirima Austro – Ugarske vladavine.
- Sigurnosni sistemi i vojska su dosegli visoki nivo razvitka u ovom periodu bosanskohercegovačke historije.
- Sarajevski atentat, je pored europske, promjenio i bosanskohercegovačku realnost.
- Bosanskohercegovački vojnici su pokazali visoki stepen borbenosti u Prvom svjetskom ratu, što su pokazali i u kasnijoj ratnoj historiji.

1.5.4. Sistem indikatora

- Na Berlinskom kongresu Bosna i Hercegovina je po prvi put stavljena u glavni okvir svjetske politike.
- Bosna i Hercegovina je doživjela djelomični preobražaj u periodu Austro – Ugarske vladavine.
- Ulazak Bosne i Hercegovine u sastav Austro – Ugarske monarhije iz temelja je promjenilo političku sliku Balkana što je vidljivo i danas.
- Rješavanje agrarnih odnosa je odredila loša privredna situacija što je uticalo i na političku jednako kao na obrazovnu sliku u Bosni i Hercegovini.
- Temelji za demokratsko uređenje Bosne i Hercegovine su postavljeni u periodu 1878. – 1914.

- Prve političke stranke i njihov nacionalni predznak su obilježile nacionalni faktor u bosanskohercegovačkoj politici
- Bosanskohercegovački vojnici su temelj Austro – Ugarske vojne sile u Prvom svjetskom ratu

1.6. Način istraživanja

U ovom radu temeljno istraživanje vršiti će se metodom prikupljanja dokumenata, historijskom analizom i sintezom dostupne literature, te pravnih i drugih dokumenata s informacijama koje su potrebne kako bi se tema što iscrpnije obradila. Također, vršiti će se proučavanje dostupnih izvora i literature kako bi se došlo do što relevantnijih podataka koji bi potkrijepili postavljenu hipotezu.

1.7. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

Iako je Bosna i Hercegovina od 1878. do 1918. godine iscrpno obrađivana sa svim aspektima naučnih istraživanja, ipak su se dosadašnja istraživanja bazirala na gledištima jedne od nauka. Upravo je to jedan od razloga što za ovu temu imamo veliki broj relevantnih bibliografskih jedinica, kao i mnogobrojne članke. Ovim radom će se napraviti sinteza dostupne literature kako bi se došlo do prokaza najvažnijih događaja koji su promijenili kompletnu sliku kulturnog, društvenog i političkog života Bosne i Hercegovine.

1.8. Vremensko i prostorno određenje predmeta istraživanja

U ovom radu su jasno određene i vremenske i prostorne granice istraživanja, konkretno se istražuje teritorijalni prostor Bosne i Hercegovine od 1878. godine do 1918. godine.

II - Bosanski ejalet u godinama prije Austro-Ugarske okupacije - političko - historijski prikaz

Turbulentno balkansko XIX stoljeće je imalo veliki odjek na Bosnu i Hercegovinu/Bosanski ejalet koja je koncem stoljeća započela svoj veliki izlazak na Europsku i svjetsku sliku kao zasebna teritorijalna cjelina. Moramo spomenuti da je Bosna i Hercegovina bila pod neposrednom Osmanskom vlašću od 1463 godine kada je pala srednjovjekovna Bosanska država i započelo razdoblje oblikovanja identiteta koje Bosna i Hercegovina danas ima. Konac XIX stoljeća će u Bosnu i Hercegovinu donijeti nešto novo, od sekularne Osmanske države susresti ćemo se sa novom okupacijom od strane Austro - Ugarske monarhije koja će svojim djelovanjem na Bosnu i Hercegovinu pripremiti, ovu do tada, zaostalu osmansku pokrajinu na modernizaciju u segmentima političko-kulturnog života.

Osmansko carstvo je u XIX stoljeću išlo ka svom finalnom krah, što u unutarnjoj politici što u vanjskopolitičkom pogledu, Carstvom su vladali vojska i sitni državnici, dok se, za razliku od prethodnog perioda kada je bilo u potpunom usponu, sultani nisu toliko bavili napretkom carstva. Stalni ratovi na granicama, naročito sa Rusijom slabili su ionako oslabljeno Osmansko carstvo koje je svoj spas potraživalo u nametanju visokih poreza stanovništvu, koje se na Balkanu počelo da buni. U susjedstvu Bosne i Hercegovine, tada Bosanskog ejaleta, rasle su nove države. Tako početkom XIX stoljeća Srbija dobiva svoju autonomiju, Crna Gora se postepeno rješava vazalnog odnosa prema Osmanskom carstvu, a Habsburška monarhija postaje Austro – Ugarska²⁶, tzv. dualna monarhija sa izmjenama u načinu vladavine te je imala svoje pretenzije ka daljnjem širenju na Balkan. Balkanska kriza²⁷ ili Istočno pitanje, kako se još naziva stanje na Balkanu koje će dovesti, pored ostalog, i do okupacije Bosne i Hercegovine.

---

²⁶Prema uredbama nagodbe iz 29 – tog maja 1867. godine Habsburška monarhija podijeljena je na dva dijela i to Austrijsko carstvo i Kraljevina Ugarska. Ono što je direktno povezivalo ove dvije države je zajednički vladar Franc Jozef. Pored vladara, ove dvije države imale su zajedničko Ministarstvo vanjskih poslova i odbrane, te Ministarstvo finansija, a za ostalo brinule su se dvije vlade i dva parlamenta. U globalu Austrija je upravljala Carevinskim vijećem, Pokrajinskim saborom te vladom, dok je Ugarska upravljala svojim parlamentom i vladom. O zajedničkim stvarima odlučivale su delegacije Austrijskog i Ugarskog parlamenta. Frucht, Richard: *Eastern Europe, Interduction*, ABC Clio, 293

²⁷Istočno pitanje u zvaničnoj historiografiji definiše od 1774., od mirovnog ugovora u Kučuk-Kajnardži, do 1923. – ugovora u Lozani, kada je Osmansko carstvo zvanično nestalo. Da bi zapadne sile ostvarile interese, trebalo je postići kompromis u vezi balkanskog područja, što bi promijenilo tok bosanskog pitanja. Karčić, Fikret: *Istočno pitanje: Paradigma za historiju muslimana Balkana u XX vijeku*, u: Muslimani Balkana: Istočno pitanje u 20. vijeku, ur. Munir Mujić/priredio Fikret Karčić, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2014., 13.

Prilike u Bosanskom ejaletu u XIX stoljeću treba posmatrati kroz političko – društvene događaje i odnos europskih sila prema tim događajima u toku tog perioda. Naročiti fokus je na Austro-Ugarskoj i Rusiji, kao dvijema suprotstavljenim silama koje teže ka uspostavi hegemonije na Balkanu. Kroz cijeli ovaj period provlači se Istočno pitanje, koje je u začetku još od XVII stoljeća. Istočno pitanje se postavlja upravo zbog širenja europskih sila prema Bliskom Istoku, a s vremenom se počinje razvijati kroz buđenje nacionalnih svijesti naroda unutar Osmanskog carstva. Sve to prati neefikasnost osmanske uprave i organizacije, kojom više se ne upravlja “čvrsto” kao u prethodnim periodima.

"Istočno pitanje" suštinski obuhvata političke, etničke, ekonomske i vjerske izazove koji su se pojavili unutar Osmanskog Carstva, a posebno na području Balkana, Anadolije, Sirije, Mezopotamije, Egipta i obale Sredozemlja sve do Tunisa. Ovaj problem se razvijao kroz različite faze i aspekte, pri čemu je ključna karakteristika bila međusobna konkurencija evropskih sila tog vremena. Te sile su težile da stvore kontrolu nad ključnim geografskim položajima i tačkama Osmanskog Carstva, uključujući Istanbul, Bosfor i Dardanele, te da steknu direktnu kontrolu nad osmanskim teritorijama na Balkanu.²⁸ „*Istorija Istočnog pitanja toliko je široka ne samo da obuhvata istoriju nekoliko burnih stoljeća, nego i jedan lanac naroda i raznih nacionalnih kultura*“²⁹.

Velika Britanija, Austrija, Rusko Carstvo i Francuska u periodu od Požarevačkog mira 1718³⁰ do Bečkog kongresa 1815³¹. su se praktično takmičile da ostvare kontrolu nad interesnim dijelovima teritorije Osmanskog Carstva i da dođu u direktno vlasništvo nad što većim dijelom teritorija tog carstva. U ovom periodu i Istočno pitanje dobiva nove karakteristike kroz nacionalno pitanje, bune stanovnika i na koncu oslobodilačkih ratova balkanskih i drugih naroda unutar Osmanskog Carstva. Balkansko pitanje postepeno počinje da postaje ključan politički problem Europe počevši od Prvog srpskog ustanka³².

---

²⁸ Karačić, Fikret: *Istočno pitanje: Paradigma za historiju muslimana Balkana u XX vijeku*, u: *Muslimani Balkana: Istočno pitanje u 20. vijeku*, ur. Munir Mujić/priredio Fikret Karčić, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2014., 13.

²⁹ Ekmečić, Milorad: Predgovor, u: Vasilj Popović, *Istočno pitanje-istorijski pregled borbe oko opstanka Osmanlijske carevine u Levantu i na Balkanu, drugo izdanje, Sarajevo, 1965.*, V

³⁰ Požarevački mir je sporazum koji je potpisan u Požarevcu 21. jula 1718. godine i označio je kraj ratova između Mletačke Republike i Habsburške Monarhije s jedne strane te Osmanskog Carstva s druge strane. Ovim sporazumom su se dvije strane dogovorile o novim granicama i povlasticama.

³¹ Bečki kongres zaključen 9. juna 1815. godine, bio je ključni međunarodni dogovor o sudbini Europe i svijeta nakon Napoleonovih ratova. Njegov glavni cilj bio je uspostaviti mir i ravnotežu snaga nakon Napoleonovog poraza.

³² Prvi srpski ustanak započeo je 14. februara 1806. godine i time započinje serija ustanaka koji su doveli do autonomije Srbije u okvirima Osmanskog carstva.

Treba istaći da je Rusko Carstvo aktivno podržavalo pravoslavno stanovništvo na Balkanu i iskorištavalo ovu situaciju da bi ostvarila svoje interese. Rusija je vršeci pritisak na Osmansko carstvo na Balkanu širila, a kasnije i štitila svoj uticaj na ovim teritorijama. Ovi događaji i faktori duboko su oblikovali sudbinu Bosne i Hercegovine tokom XIX stoljeća ostavljajući trag na njenoj historiji i kulturnom identitetu.

2.1. Političko - konzularne aktivnosti na području Bosanskog ejaleta u periodu pred Sanstefanski mir

Počevši od sredine XIX stoljeća, kada se pitanje raspada Osmanskog Carstva intenziviralo, evropske države pokazuju sve veći interes za Bosnu i Hercegovinu. Prvi konzulat u Bosni i Hercegovini, navodi Galib Šljivo u knjizi *Bosna i Hercegovina u XIX stoljeću u spisima stranih izvještača*, otvorila je Francuska ali on je kratko radio od 1793. do 1797. godine. Početkom XIX stoljeća su Francuska iznova, kao i Austrija otvorile svoje konzulate u Travniku ali su oba nakon određenog perioda i zatvoreni. Kasnije, sredinom stoljeća započinje otvaranje novih konzulata evropskih država u Bosanskom ejaletu; austrijski car je odobrio otvaranje Generalnog konzulata u Travniku i vicekonzulata u Mostaru, a već 9.oktobra 1849. godine postavio je doktora filozofije Dimitrije Atanasković -a³³ za generalnog konzula i od tada je on redovno izvještavao nadležne vlasti o prilikama u Bosni i Hercegovini³⁴. Kada se pogleda raspored konzulata koje je austrougarska vlada uspostavila po BiH uviđa se da su raspoređeni poput osmatračnica duž granica ovog prostora s ciljem što kvalitetnijeg izvještaja kojima se približava svom primarnom cilju. Pored toga, u Bosnu i Hercegovinu stižu osobe raznoraznih profila koje su stigle sa zadatkom da upoznaju i opišu zemlju i pridobiju stanovništvo za svoju politiku. Pored Austrije, konzulate u Bosni i Hercegovini otvorili su i Velika Britanija i Rusko Carstvo, kasnije i Italijani. Habsburška monarhija smatrana je zaštitnicom katolika u Bosni i Hercegovini. Oslanjajući se na bosanske franjevce započinju sistemski uticaj i na stanovništvo Bosne i Hercegovine. Održavanjem prisnih dobrosusjedskih odnosa nastojalo se steći povjerenje kod stanovnika, prvenstveno kod katolika a kasnije i kod pravoslavnog i muslimanskog dijela stanovništva koje je u tom periodu činilo većinu. Tako se dobar broj bosanskih franjevac školovao zahvaljujući austrijskim stipendijama, fondovi za njihovu aktivnost dolazili su iz Beča. Broj katoličkog stanovništva u BiH nakon 1850. je porastao. Katolička crkva je bila

---

³³ Vidi više u: Zaplata, Rudolf, *Privredne prilike Bosne i Hercegovine polovinom XIX vijeka (Iz povjerljive arhive austrijskog generalnog konzula u Sarajevu.)*, Glasnik Zemaljskog Muzeja, 01.01.1933.

³⁴ Šljivo, Galib: *Bosna i Hercegovina u XIX stoljeću u spisima stranih izvještača*, Planjax, Sarajevo, 2008, 83.

instrument habsburškog interesa u BiH. Još 1857. godine maršal Radetzki³⁵ i admiral Tegethof³⁶ skrenuli su pažnju na nužnost okupacije Bosne i Hercegovine, iz strateških razloga, tačnije radi osiguranja austrijskih primorskih posjeda Istre i Dalmacije. Vojni krugovi pozdravljali su svaku mogućnost za sticanje novih teritorija, ne obraćajući pažnju na nacionalne ili ekonomske komplikacije koje bi time mogle nastati.

Nakon poraza u ratovima protiv Francuske (1859.) i Pruske (1866.), Monarhija je preusmjerila svoju politiku prema istoku. Kao rezultat te političke preorijentacije, postignut je Šenbrunski sporazum 1873. godine,³⁷ kojim je Rusija priznala Austro-Ugarskoj vitalne interese u Bosni i Hercegovini.

Austro-Ugarska je smatrala da zaposjedanjem BiH ostvaruje značajne ciljeve, te da u strateškom smislu osigurava posjedovanje Istre i Dalmacije čime poduzima značajan korak u ekonomskom i političkom prodoru na jugoistok. Tim potezima sprječava stvaranje velike države na južnim granicama, osigurava svom kapitalu značajno privredno područje; zaposjedanjem Bosne i Hercegovine bilo bi nepotrebno održavanje Vojne Krajine, jer bi ona tada preuzela njenu pograničnu ulogu. Vojna Krajina bi se vratila Hrvatskoj, koja bi tako povećana i ojačala pa bi mogla tražiti ujedinjenje hrvatskih zemalja. Proširena Hrvatska bi, prema toj perspektivi, služila kao protuteža Srbiji i Crnoj Gori, te bi predstavljala predstražu Monarhije na istoku.

Car Franjo Josif³⁸, iako pod utjecajem vojne stranke, bio je protiv svih tendencija u istočnoj politici Monarhije. S tim stavom se slagao i ministar vanjskih poslova Gyula Andrassy³⁹. Svoj

---

³⁵ Joseph, Graf Radetzky, u cijelosti Johann Joseph Wenzel Anton Franz Karl, Graf Radetzky von Radetz, (rođen 2. novembra 1766., Trebnice, Bohemija [sada u Češkoj Republici]—umro 5. siječnja 1858., Milano [Italija]), austrijsko polje maršal i vojni reformator čija ga je duga povijest pobjedničkih pohoda učinila nacionalnim herojem. <https://www.britannica.com/biography/Joseph-Graf-Radetzky>; pristupljeno 7. oktobra 2022.

³⁶ Wilhelm Freiherr von Tegetthoff (23. prosinca 1827. - 7. travnja 1871.), austrijski admiral. SMS Tegetthoff bio je austro-ugarski bojni brod (dreadnought) klase Tegetthoff, koja je dobila ime po austrijskom admiralu Wilhelmu von Tegetthoffu iz 19. stoljeća.

³⁷ Ugovor iz Schönbrunn, koji je potpisan 14. oktobra 1809. godine, je sporazum koji je sklopljen u dvorcu Schloss Schönbrunn u Beču nakon Preuranjenog oslobodilačkog rata Austrije protiv Napoleona. Austrija je doživjela poraz kod Wagrama i nije uspjela osvojiti očekivanu podršku Pruske. Kao rezultat toga, Austrija je izgubila oko 32.000 četvornih milja teritorija, što je uključivalo oko 3.500.000 stanovnika. Britannica, T. Urednici enciklopedije. "Schönbrunski ugovor". Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Schonbrunn>; pristupljeno 7. oktobra 2022.

³⁸ Austrijski car i hrvatsko-ugarski kralj od 1848., a od 1867. car i kralj Austro-Ugarske Monarhije (Schönbrunn kraj Beča, 18. VIII. 1830 – Schönbrunn, 21. XI. 1916). Pripadao je dinastiji Habsburg-Lothringen. Došao je na prijestolje 1848. nakon abdikacije njegovog strica Ferdinanda I. Franjo Josip I.. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 14. 10. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=20496>>.

³⁹ Rođen 3. marta 1823., Kassa, Mađarska, Austrijsko Carstvo (sada Košice, Slovačka)—umro 18. februara 1890., Volosco, Istra, Austro-Ugarska (sada u Hrvatsko), mađarski premijer i austrougarski ministar vanjskih poslova

stav prema istočnom pitanju izrazio je na sjednici Krunskog vijeća 29. januara 1875. On smatra da Osmansko carstvo za Austro-Ugarsku djeluje u dobrom smjeru, jer održava status quo malih balkanskih država i sprječava njihove nacionalne aspiracije. Da nije tako, sve ove aspiracije bi se sručile na glave Monarhije. On je smatrao da ako bi Bosna i Hercegovina pripala Srbiji ili Crnoj Gori, ili ako bi se tamo obrazovala neka nova država, tada bi Austro-Ugarska krenula ka putu propasti. Želja za ekonomskim proširenjem Monarhije dodatno je podstaknula strah od stvaranja nacionalnih država na Balkanu.⁴⁰

Bosanskohercegovački ustanak koji se odigrao u periodu od 1875. do 1878. godine imao je jedinstvenu karakteristiku koja se ogledala u tome da što su u ustanku učestvovali, ne samo ruralno, uglavnom pravoslavno stanovništvo Bosne, već i pravoslavni građanski sloj koji se ranije identifikovao i tokom ustanka preuzeo političko vodstvo. Time je ustanak dobio karakter narodno – oslobodilačkog pokreta.⁴¹

Prvi korak u tom pravcu poduzet je 30. decembra 1875. upućivanjem note velikih sila prema Osmanskom carstvu, unutar kojih se od Porte zahtijevalo da sprovede bar neke osnovne reforme. Ovaj korak je poduzet kako bi se izoliralo pitanje Bosne i Hercegovine, a istovremeno spriječilo da Rusija preuzme ulogu zaštitnika interesa pravoslavnih Slavena. Nota velikih sila nije uspjela postići svoj cilj zbog protivljenja Velike Britanije. U maju 1876. sastali su se u Berlinu; Bismarck⁴², Gorčakov⁴³ i Andrassy, koji su usvojili plan o intervenciji šest velikih sila u Istanbulu, radi sprovođenja reformi u Bosni i Hercegovini. Krajem juna 1876. zaratile su

---

(1871–79), koji je pomogao u stvaranju austrougarskog dualističkog oblika vladavine. <https://www.britannica.com/biography/Gyula-Grof-Andrassy>, pristupljeno 7. oktobra 2022.

⁴⁰ Ekmečić, Milorad, *Istorijski značaj ustanka u Bosni i Hercegovini 1875 – 1879*. u Posebna Izdanja, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 4, ANUBIH, 72

⁴¹ Vidi više u: Galešić, Dženan, *Sigurnosni i drugi ključni aspekti bosanskog egzistiranja prije i za vrijeme okupacije od strane Austro - Ugarske Monarhije i bosanski odbrambeni rat*, Časopis Logos, Godina III, Visoka škola „Logos centar“ Mostar, 43 – 51.

⁴² Otto von Bismarck, punim imenom Otto Eduard Leopold, Fürst von Bismarck, Graf von Bismarck-Schönhausen, Herzog von Lauenburg, rođen 1. aprila 1815. u Schönhausenu, Altmark, Pruska (Njemačka), a umro 30. jula 1898. u Friedrichsruhu, blizu Hamburga, bio je premijer Pruske od 1862. do 1873. i od 1873. do 1890. Također je bio utemeljitelj i prvi kancelar Njemačkog Carstva od 1871. do 1890. Nakon uspostave carstva, slijedio je pacifičku politiku u vanjskim poslovima te je uspio održavati mir u Europi gotovo dva desetljeća. Međutim, njegovo naslijeđe u domaćoj politici nije bilo tako dobro jer nije uspio prevladati autoritarne tendencije zemljoposjedničke vlasti u kojoj je rođen. Barkin, Kenneth. "Otto von Bismarck". Encyclopedia Britannica, 26. srpnja 2023., <https://www.britannica.com/biography/Otto-von-Bismarck>, pristupljeno 17. jula 2022.

⁴³ Aleksandr Mihajlovič, knez Gorčakov, rođen je 4. juna 1798. u Khaapsalu, Estonija, što je sada Haapsalu, Estonija, u Ruskom Carstvu. Umro je 27. februara 1883. u Baden-Badenu, Njemačka. Bio je državnik koji je služio kao ruski ministar vanjskih poslova tijekom četvrt stoljeća nakon Krimskog rata (1853.–56.), kada je Rusija pokušavala povratiti svoj status moćne europske nacije. Britannica, Urednici enciklopedije. "Aleksandar Mihajlovič, knez Gorčakov". Encyclopedia Britannica, 11. lipnja 2023., <https://www.britannica.com/biography/Aleksandr-Mikhailovich-Prince-Gorchakov>, pristupljeno 17. jula 2022.

Srbija i Crna Gora protiv Osmanskog carstva, što je ubrzalo susrete između Austro - Ugarske i Rusije koje su i bile najviše zainteresovane oko rješavanja Istočnog pitanja.

U takvoj situaciji susreli su se 8. jula u Reichstadtu⁴⁴ car Franjo Josip i car Aleksandar II, a pridružili su im se njihovi ministri, Andrassy i Gorčakov. Na sastanku je postignut dogovor da u slučaju pobjede Osmanskog carstva Srbija i Crna Gora trebaju biti spašene i održan status quo. U slučaju poraza Osmanskog Carstva, Srbija i Crna Gora bi proširile svoje teritorije i spojile bi se duž rijeke Lim. Bosna i Hercegovina bi postala dio Austro-Ugarske Monarhije, dok bi Rusija dobila Besarabiju i neka područja u Maloj Aziji. Bugarska, Rumelija i Albanija bi postale autonomne države, a Istanbul slobodan grad dok bi se Tesalija i Krit sjednili sa Grčkom. Nakon što je Osmansko carstvo potvrdilo svoju nadmoćnost nad Srbijom i Crnom Gorom, poduzeta je akcija da se održi status quo na Balkanu. Rusko Carstvo je putem ultimatumu Osmanskom Carstvu osigurala primirje za Srbiju. Nakon toga, uspjela je nagovoriti velike europske sile da podrže sazivanje evropske konferencije u Istanbulu s ciljem nametanja reformi u pokrajinama Osmanskog carstvu, posebno u Bosni. Ambassadorska konferencija održana je od 12. do 20. decembra 1876. u Istanbulu. Za osnovni prijedlog između ostalog navedeno je da se uvede sistem administrativne autonomije za Bosnu i Hercegovinu⁴⁵.

Osmanska vlada insistirala je da se projekat reformi mora podnijeti na odobrenje ustavotvornoj skupštini, koja se nije uspjela sastati, o čemu je govoreno na Carigradskoj konferenciji 21. decembra gdje je, za razliku od prve, ambassadorske, konferencije, bio prisutan državni vrh Osmanskog carstva. Objavljeno je da je sultan darovao svoj ustav prilikom dolaska na prijestol, a oslanjajući se na Englesku vladu Osmansko carstvo je odbilo da da reforme u pobunjenim pokrajinama što je dovelo do toga da Rusko Carstvo tada odlučili da stupi u rat kako bi osigurala svoje interese na Balkanu i eventualno se dokopa Istanbula i moreuza. Prije toga, nastojala je da se osigura obnavljanjem Reichstadtskog sporazuma sa Austro-Ugarskom. Da bi se izbjegla kolizija austrijskih i ruskih interesa oko istočnog pitanja u Budimpešti je sklopljena konvencija 15. januara 1877⁴⁶. *“Taj će dokument biti osnova za rješavanje istočnog pitanja, Rusija je dobila mogućnost da napadne Tursku, a Austro - Ugarska će dobiti pravo da okupira Bosnu i*

---

⁴⁴ Današnji Zákupy, Češka Republika.

⁴⁵ Navedeno je da se održi nezavisnost i neprikoslovenost Osmanskog carstva, potpuno odricanje država od teritorijalnog i drugog dobitka, očuvanje statusa quo za Srbiju i Crnu Goru te garancije protiv mješanja u upravu u Bugarskoj. Ekmečić, Milorad, *Istorijski značaj ustanka u Bosni i Hercegovini 1875 – 1879.* u Posebna Izdanja, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 4, ANUBIH, 83

⁴⁶ Tada je car Aleksandar II ponudio Austro - Ugarskoj da pripremi trupe koje će okupirati Bosnu i Hercegovinu, ali to tada nije realizovano.

*Hercegovinu, izuzev teritorija između Srbije i Crne Gore, o čemu će se sporazumjeti kasnije*⁴⁷. Austro-Ugarska se obavezala na neutralnost u ratu Ruskog i Osmanskog carstva, a za uzvrat je dobila pravo da izabere vrijeme i način okupacije Bosne i Hercegovine. Dogovoreno je da se o teritoriji Novopazarskog sandžaka odluči naknadni i da u slučaju raspada Osmanskog carstva na Balkanu neće stvarati nikakva balkanska država.⁴⁸

2.2 Sanstefanski mirovni ugovor

Konferencija ambasadora pokušala je postići primirje između Crne Gore i Rusije, demobilizirati Osmansko carstvo i natjerati ga da uvede reforme uz prisustvo europskih velikih sila na svom teritoriju. Međutim, Osmansko carstvo je odbilo taj prijedlog, obećavajući da će provesti reforme, ali bez prisustva europskih velikih sila. U Rusiji je to shvaćeno kao indirektna objava rata.

Zbog toga je 24. aprila 1877. godine Rusija poslala vojsku u Moldaviju i Armeniju i proglasila taj postupak kao sredstvo izvršenja zaključaka europskih velikih sila. Ovaj potez je razljutio Veliku Britaniju, ali su oni odlučili ostati neutralni pod uvjetom da Rusija ne dira u teritorij na koji Velika Britanija polaže pravo, a to su Suetski kanal i Istanbul. Rusija je pristala ne dirati ih, što je dovelo do neutralnosti Velike Britanije u ovom Rusko-osmanskom sukobu. Francuska, Italija i Austro-Ugarska također su izrazile neutralnost, što je ohrabrilo Rusiju i Balkanske zemlje⁴⁹.

Rumunski knez Karlo I⁵⁰ je 13. maja 1877. godine proglasio nezavisnost Rumunije i objavio rat Osmanskom carstvu. Sada su u ratu protiv Osmanskog Carstva bili Crna Gora, Rusija, Rumunija i u decembru 1877. godine Srbija se pridružila sukobu. Ruska vojska je brzo napredovala i osvojila sjevernu Bugarsku, gdje je uspostavila svoju upravu. Prodor prema jugu je išao teže jer se osmanska vojska dobro utvrdila u Plevenu, ali nakon što se Rumunija pridružila Rusima. Pleven je pao nakon petomjesečne opsade 10. decembra 1877. godine. Srbija

---

⁴⁷ Ekmečić, Milorad, *Istorijski značaj ustanka u Bosni i Hercegovini 1875 – 1879*. u Posebna Izdanja, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 4, ANUBIH, 84

⁴⁸ Jelavich, Barbara, Jelavich, Charles, *The establishment of Balkan national states 1804-1920*, A history of East Central Europe, Vol. VIII, University of Washington Press, Seattle and London, 1977. 148.

⁴⁹ Popović, Vasilj, Istočno pitanje – Istorijski pregled borbe oko opstanka Osmanijske carevine u Levantu i na Balkanu, Zavod za izdvanje udž

⁵⁰Karlo I., čije je pravo ime bilo Princ Karl Eitel Friedrich Zephyrinus Ludwig von Hohenzollern-Sigmaringen, bio je knez Ujedinjenih kneževina Moldavije i Vlaške od 1866. godine. Kasnije je postao prvi rumunjski kralj 1881. godine. Pripadao je dinastiji Hohenzollern-Sigmaringen. Hillgruber, Andreas, "Karlo I." u: Neue Deutsche Biographie 11 (1977), str. 260-261 [online verzija]; URL: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd119278219.html#ndbcontent>, pristupljeno 17 jula, 2022.

je zauzela Pirot, Niš i prodrla sve do Vranja. Crnogorci su zauzeli Nikšić, Bar i Ulcinj, dok su Rumuni zauzeli Vidin.⁵¹

Ruska vojska je nastavila napredovati prema Istanbulu i osvojila Jedrene (Drinopolje) 22. januara 1878. godine, time ugrožavajući Istanbul. To nije svidjelo Velikoj Britaniji, koja je zauzela Dardanele spremajući se na rat s Rusijom. Međutim, Rusija je potom sklopila primirje 31. januara 1878. godine s Osmanskim carstvom, time obuhvativši Rumuniju, Srbiju i Crnu Goru. Grčka, koja se planirala uključiti u rat, nije bila obaviještena o primirju i objavila je rat Osmanskom carstvu te prešla Osmansko-grčku granicu 2. februara 1878. godine. Ipak, čim su saznali za primirje između Osmanskog carstva i Rusije, povukli su se.⁵²

Velika Britanija je iskoristila grčki ulazak u rat kako bi zaštitila svoje interese i podržala Grčku ispred ostalih balkanskih zemalja. Iako su Rusi mislili da Velika Britanija nije ozbiljna u svojim namjerama, Velika Britanija je poslala flotu u Mramorno more pred Istanbul, što je natjeralo Rusiju da obustavi teritorijalnu ekspanziju. Rusija je potom požurila sklopiti mir u San Stefanu blizu Istanbula 3. marta 1878. godine.

Nakon Sanstefanskog ugovora, koji je dao Rumuniji neovisnost, priznao nezavisnost Crne Gore i ponudio autonomiju Bosni i Hercegovini unutar Osmanskog carstva, došlo je do niza diplomatskih događanja. Velike sile, uključujući Rusiju, Tursku i Austro-Ugarsku, sudjelovale su u Carigradskoj konvenciji kako bi dogovorile reforme za Bosnu i Hercegovinu.⁵³ Ono što će djelovati na zajednički nastup sila na Carigradskoj konferenciji je zahtjev za autonomiju Bosne i Hercegovine i Bugarske. Ti zahtjevi će ujediniti velike sile i samim time će bosansko pitanje poslužiti u svrhu antiturskog diskursa velikih sila. Bugarski slučaj se neće odvojiti od bosanskog pitanja, upravo iz razloga što indicira da taj stav u Osmanskom carstvu nije izuzetak, nego paradigma u načinu osmanskog vladanja nad hrišćanima.⁵⁴

Ruska vlada je tada "ponudila" Austro-Ugarskoj Bosnu i Hercegovinu, ali pod uvjetom da prihvati ostale odredbe Sanstefanskog ugovora. Tadašnji Austro-ugarski ministar vanjskih poslova, Gyula Andrassy, odgovorio je da će takve promjene biti prihvatljive samo ako se

---

⁵¹ Popović, Vasilij, *Istočno pitanje- Istorijski pregled borbe oko opstanka Osmanlijske carevine u Levantu i na Balkanu*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1965. 174

⁵² Ibidem, 175

⁵³ Rusko Carstvo i Austro-Ugarska nisu imale pravo na aneksiju jer Osmansko carstvo nije bilo raspušteno. Dakle namjera

Rusije je bila spriječiti austrougarsku okupaciju Bosne i Hercegovine. Radušić, *The Ottoman Wrong Horse?*, 175.

⁵⁴ Radušić, Edin, *Bosnian horrors - Antiturskinrativi o Bosni u britanskom javnom diskursu i njihove političke posljedice 1875-1878*, Studije za historiju BiH, Knjiga 5., Udruženje za modernu historiju, Sarajevo, 2019 168

povećaju i zaštite interesi Monarhije. On je također tvrdio da će ove odredbe obvezivati ostale europske sile samo ako postignu međusobni sporazum.

Smatralo se da proširenje Bugarske, kako je predviđeno Sanstefanskim ugovorom, ugrožava opstanak Osmanskog carstva. Time su se otvorili uslovi za reviziju Sanstefanskog ugovora i sazivanje Berlinskog kongresa velikih sila, koji se održao od 13. juna do 13. jula 1878. godine.

III - Berlinski kongres

Povoljna međunarodna situacija pred Berlinski kongres davala je Austro - Ugarskoj garancije da će njene namjere prema Bosni i Hercegovini biti u konačnici realizovane. Bosansko pitanje, pored onog bugarskog predstavljalo je najvažniji zadatak kongresa. Samim time, to pitanje je došlo na u toku osme sjednice Kongresa, 28. juna 1878. U svom istupu na kongresu austrijski ministar grof Gyula Andrassy naglasio je da je pitanje Bosne i Hercegovine od evropskog interesa i da su posljednji događaji pokazali da Osmansko carstvo nije bilo u stanju suzbiti nemire. Autonomija Bosne i Hercegovine predviđena Sanstefanskim mirom ne bi umirila vjerske sukobe i socijalne nemire. Nestabilne prilike u Bosni, pobune stanovništva ali i želja za kompenzacijom ruskog uticaja na području Balkana, potreba da se spriječi ruski prodor na Sredozemlje, bila je osnova na kojoj je ležao razlog u trajanju Sanstefanskog mira od samo tri mjeseca. Koristeći izgovor da se autonomija Bosne predviđena tim dokumentom ne može sprovesti – zbog nacionalne i vjerske izmiješanosti naroda koji tu žive; nedovoljnog zalaganja i pokušaja reformi kako bi se sredilo anarhično stanje na tom području, austrougarski ministar vanjskih poslova Andrassy podnio je zahtjev da se Bosna stavi pod upravu Austro - Ugarske⁵⁵. Da bi se postigao mir, ministar Andrassy predlagao je formalni ugovor kojim bi se Bosna i Hercegovina stavile pod upravu Austro-Ugarske Monarhije. Britanski predstavnik na Kongresu, lord Salisbury, preuzeo je ulogu posrednika u tom procesu.⁵⁶ On je istakao da je bosanskohercegovačko pitanje evropski problem za čije rješenje Osmansko carstvo, oslabljeno ratom, nije sposobno. Zbog toga je predstavio službeni prijedlog

---

⁵⁵ Vidi više u: Galešić, Dženan, *Sigurnosni i drugi ključni aspekti bosanskog egzistiranja prije i za vrijeme okupacije od strane Austro - Ugarske Monarhije i bosanski odbrambeni rat*, Časopis Logos, Godina III, Visoka škola „Logos centar“ Mostar, 43 – 51.

⁵⁶ Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil, 3. markiz od Salisburyja , (rođen 3. veljače 1830., Hatfield , Hertfordshire, Eng.—umro 22. kolovoza 1903., Hatfield), konzervativni politički vođa koji je bio tri puta premijer (1885.– 86, 1886–92, 1895–1902) i četiri puta ministar vanjskih poslova (1878, 1885–86, 1886–92, 1895–1900), koji je predsjedao širokim širenjem kolonijalnog carstva Velike Britanije. <https://www.britannica.com/biography/Robert-Arthur-Talbot-Gascoyne-Cecil-3rd-marquess-of-Salisbury>, Pristupljeno 17. jula 2022.

da Austro-Ugarskoj bude povjeren mandat za upravljanje Bosnom i Hercegovinom. Svi europski akteri složili su se s tim britanskim prijedlogom, osim Osmanskog Carstva. Tu Imamović, Mustafa navodi da:... *“Bošnjaci odlučno traže da ostanu pod Turskom i da je Porta pripremila nužnu reformu”*⁵⁷.

Iako se V. Britanija obavezala da će u svakoj formi podržati priključenje BiH Austro-Ugarskoj, britanski prijedlog nije značio potpunu aneksiju nego samo “okupaciju i upravu”. Ministru Andrassyju je takva formula odgovarala, prvenstveno zbog unutarnjo - političkih razloga. Parlament i vlada nisu bili skloni na direktno priključenje BiH, a vodeći ugarski krugovi kao i Nijemci u Austriji smatrali su da bi priključenjem došlo do porasta neprijateljskih elemenata u Monarhiji. Velika Britanija i Njemačka su vršile pritisak na osmanske delegate kako bi ih potaknule da prihvate odluke Kongresa. Na sjednici od 4. jula osmanski delegati su pročitali izjavu da je *“carska vlada uzela u vrlo ozbiljno razmatranje mišljenje kongresa o pogodnim sredstvima za povraćaj mira u BiH i da ona u to stavlja potpuno povjerenje i zadržava sebi pravo da se u tom pogledu sporazumije sa bečkom vladom”*⁵⁸. Ministar Andrassy bio je veoma zadovoljan ovom izjavom, pa je njemački kancelar Bismarck, kao predsjedavajući, objavio da je Austro-Ugarska dobila mandat za okupaciju i upravljanje pokrajinama Bosnom i Hercegovinom.. Ova odluka formulirana je članom 25. Berlinskog ugovora⁵⁹.

Na sam dan potpisivanja ugovora, 13. jula 1878. osmanski delegati su dobili pismenu izjavu od austro-ugarskih predstavnika da se *“suverena prava sultana na pokrajine BiH neće pretrpjeti nikakve povrede faktom okupacije, i da će se okupacija smatrati privremenom”*⁶⁰.

3.1 Odluke Berlinskog kongresa

Berlinski kongres formalno je riješio pitanje Bosne i Hercegovine 28. juna 1878. godine. Njemački kancelar u funkciji predsjedavajućeg Kongresa, Otto von Bizmark, dao je prijedlog da se Austro-Ugarskoj da okupacioni mandat. S tim prijedlogom su se ostali učesnici kongresa, uglavnom, složili. Sultan Abudul Hamid II⁶¹ protivio se okupaciji BiH od strane Austro-

---

⁵⁷ Imamović, Mustafa, *Pravni položaj i unutrašnje – politički razvitak BiH od 1878. do 1914.*, Magistrat i Pravni fakultet UNSA, 2007, 347

⁵⁸ Ibidem

⁵⁹ Kersten, Kurt, *Bismarck i njegovo doba*, Nolit, Beograd, 1936., str. 294.

⁶⁰ Imamović, Mustafa, *Pravni položaj i unutrašnje – politički razvitak BiH od 1878. do 1914.*, Magistrat i Pravni fakultet UNSA, 2007, 348

⁶¹ Abdul Hamid II, (21.9.1842. - umro 10.2.1918., Carigrad), bio je Osmanski sultan od 1876. do 1909. Pod njegovom autokratskom vlašću reformski pokret Tanzimata (reorganizacija) je dostigao vrhunac. On je usvojio politiku panislamizma u suprotnosti sa intervencijom Zapada u osmanska pitanja. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Abdülhamid II". *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Abdulhamid-II>. Pristupljeno 22. jula 2023.

Ugarske. Uvidjevši neminovnost okupacije osmanski zvaničnici su predložili podjelu nad upravljanjem spornom teritorijom, posmatrajući to „kao manje zlo“.⁶² Dana 4. jula, objavljeno je da su se učesnici konferencije složili sa austrougarskim prijedlogom. Osmansko carstvo je inzistiralo na „privremenoj okupaciji“, te na „prethodnom suverenitetu“ – čime su pokušali održati prava sultana kao suverena. Na tome su insistirali sve do kraja, što im je finalno i prihvaćeno. Međutim, prijedlog da se ova prava odnose Novopazarski sandžak, je odbijen. Rusija nije bila protiv toga, ali da bi podržala Austro – Ugarska htijenja, zahtijevala je da ih se podrži u daljem toku Berlinskog kongresa.⁶³

Austro-Ugarski prijedlog da zadrži svoje trupe u Novopazarskom sandžaku imao je nekoliko razloga. Prvi razlog bio je osigurati svoj komercijalni i vojni put na tom području, što je bilo u skladu s člankom 25. Berlinskog ugovora. Međutim, postojali su i politički ciljevi koji su poticali Austro-Ugarsku na takav korak. Jedan od tih političkih ciljeva bio je pokušaj uspostavljanja kontrole nad aktivnostima srpske i crnogorske nacionalnosti na tom području. Austro-Ugarska je željela spriječiti eventualne sukobe između tih nacionalnih skupina i osigurati stabilnost na Balkanu. Također, prisutnost Austro-ugarskih trupa omogućila je Monarhiji da postupno proširi svoj ekonomski i politički utjecaj u jugoistočnoj Europi, posebno duž puta prema Dunavu. Ovaj potez je bio usmjeren prema ostvarenju dugoročnih ciljeva Austro-Ugarske na Balkanu i jačanju njezinog krajnjeg utjecaja u regiji. Na početku rasprave o teritorijalnoj preuređenosti i reviziji člana 14. Preliminarnog mira iz Sanstefanskog ugovora u vezi pitanja Bosne i Hercegovine, grof Andrassy je iznio stav da predložena autonomija za ove provincije neće donijeti dugoročni mir. Umjesto toga, naglasio je važnost trajnog smirivanja bosanskog pitanja kako bi se osigurao mir u Europi.⁶⁴

Andrassy je istakao da bi ispunjenje članka 14. bilo nemoguće, s obzirom na geografske, nacionalne i vjerske uvjete u tim provincijama, kao i prisutnost fanatizma, antagonizma, neriješenih agrarnih problema, i drugih faktora. Njegovo mišljenje je ukazivalo na složenost

---

⁶² Početkom rasprave o teritorijalnoj preraspodjeli i reviziji člana 14. preliminarnog mira iz Sanstefana u odnosu na pitanje BiH, grof Andrassy je izjavio da predložena autonomija ovih pokrajina neće donijeti dugotrajni mir, te da je trajno pacifiziranje bosanskog pitanja zbog mira u Evropi. Istakao je da je nemoguće ispunjavanje čl. 14., uzimajući u obzir geografske, nacionalne i vjerske uslove u provincijama, fanatizam, antagonizam, neriješeno agarno pitanje itd. Lord Salisbury se složio sa Andrassijevim stavom. Radušić, Edin, *The Ottoman Wrong Horse?*, 183-184.

⁶³ Osmanski delegati su protestovali da se uvedu reforme te očuvanje reda i mira. No Bismark i Disraeli to nisu odobrali. Jakšić, *Bosna i Hercegovina na Berlinskom kongresu*, 47., 53., 55-56., 63-65.

⁶⁴ Radušić, Edin, *Bosna i Hercegovina u britanskoj politici od 1857. do 1878.* – od branitelja i zaštitnika do tužioca i sudije, Historijske monografije, Knjiga 8, Institut za istoriju Sarajevo, Sarajevo, 2013, 338-352.

situacije u Bosni i Hercegovini te je sugerirao da je potrebno dublje i dugoročnije rješenje kako bi se osigurao mir u tom području i šire u Europi.

Teritoriju Bosanskog ejaleta, područje današnje Bosne i Hercegovine, privremeno će biti pod okupacijom i upravljanjem Austro-Ugarske. Obzirom da ne preuzimaju upravu i nad u Novopazarskim sandžakom, koji se nalazi na teritoriji između Srbije i Crne Gore u pravcu jugoistoka do Mitrovice, u njemu će ostati osmanska uprava. S ciljem održavanja novog političkog stanja, kao i slobode i bezbjednost saobraćaja, Austro-Ugarskoj se ostavlja pravo da tu drži garnizone i da ima vojne i trgovačke puteve na čitavom prostoru ovog dijela starog ejaleta Bosne. U tom smislu Austro-Ugarska i Osmansko carstvo će se dodatno sporazumjeti o pojedinostima.⁶⁵

Njemački kancelar i njegova podrška Austro-Ugarskoj igrali su ključnu ulogu u promjeni dinamike bosanskog pitanja. Njemačka je tada promovirala politiku očuvanja postojećeg stanja među europskim silama, što je značilo podržavanje Austro-Ugarske u njezinim nastojanjima. Ovaj pristup je promijenio tijekom događaja u Bosni i Hercegovini.

Svi pokušaji muslimanskih dužnosnika u Carigradu, koji se nisu slagali s novonastalom situacijom, da se okupacija zaustavi i barem ograniči, nisu bili uspješni. Umjesto toga, uslijedili su izravni pregovori između Austro-Ugarske i Osmanskog Carstva. Kroz te pregovore, Austro-Ugarska je postigla bilateralni sporazum s Osmanskim Carstvom. Taj sporazum je omogućio da Osmansko Carstvo zadrži formalni suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom, kao i vjerska prava za bosanske muslimane.

Ovaj sporazum je jasno pokazao da austrougarski režim nije nastojao da početkom svoje vladavine mijenja birokratski aparat kako bi ga šira masa bolje prihvatila. Umjesto toga, austrougarske vlasti su pružile zaštitu i garantirale vjerske slobode muslimanima i njihovim duhovnim liderima. Britanski politički lideri također su podržali ovu austrougarsku strategiju za prisvajanje ove osmanske granične provincije. Sve te promjene su dovele do toga da Austro-Ugarska učvrsti svoju vlast u Bosni i Hercegovini, dok je formalni suverenitet Osmanskog carstva ostao tek deklarativan. To je značilo da je Austro - ugarska vlast postala činjenično

---

⁶⁵ „Provincije Bosne i Hercegovine okupirat će Austro-Ugarska, koja će njima upravljati. Pošto Vlada AustroUgarske ne želi da preuzme upravu u Novopazarskom sandžaku, koji se nalazi između Srbije i Crne Gore u pravcu jugoistoka do Mitrovice, u njemu će ostati otomanska uprava; ipak, da bi se obezbedilo održavanje novog političkog stanja, kao i sloboda i bezbednost saobraćaja, Austro-Ugarskoj se ostavlja pravo da tu drži garnizone i da ima vojne i trgovačke puteve na čitavom prostoru ovog dela starog vilajeta Bosne. U tom smislu Austro-Ugarska i Turska će se sporazumeti o pojedinostima.” Berlinski ugovor, potpisan 13. jula 1878., Član 25. Stojković, Balkanski ugovorni odnosi,123)

stanje na terenu. „*Osmanska vlada i njihovi predstavnici su pogrešno očekivali pomoć Britanaca, na kraju su saznali da je Velika Britanija pogrešan konj na koga se može osloniti*“⁶⁶.

Sve je ukazivalo na to da su odluke Berlinskog kongresa, unaprijed dogovorene. Najviše se to vidjelo na onim odlukama koje su se ticale teritorije Bosne i Hercegovine. Grof Andrassy i grof Salisbury argumentirali su da je nemoguće zadržati tu provinciju unutar Osmanskog carstva, a austrougarska okupacija je predstavljena kao "civilizacijska misija" koju Austro-Ugarska provodi u ime Europe. Njemačkom podrškom i Bismarckovim djelovanjem u korist Monarhije, dobila se potpuna promjena u formulaciji Bosanskog pitanja.⁶⁷

I pored opiranja Osmanskih predstavnika nad pitanjem okupacije Bosne i Hercegovine, nije se pred njih stavilo dovoljno izbora, osim da pristanu na "prethodni sultanov suverenitet" nad tim provincijama. Također treba istaknuti da je Rusija bila teoretski vezana za bosansko pitanje, ali su tajni sporazumi u Reichstadt-u i Budimpešanska konvencija zaključeni su prije nego što su se promijenile međunarodne moći i prije nego što je postignut savez između Beča i Londona.⁶⁸

Berlinskim kongresom je stvoren lanac država kojima je data nezavisnost, a koje su djelovale u korist vlastitih nacionalnih interesa na Balkanu. To će na kraju dovesti bosansko pitanje u smjeru rješenja unutar regionalnog okvira, uzimajući u obzir nacionalne interese uključujući i one srpske i hrvatske.⁶⁹

Odmah pri završetku Berlinskog kongresa, Austro-Ugarska je ubrzano pripremala vojnu operaciju za okupaciju Bosne. Austrijski obavještajni izvještaji sugerirali su jačanje pokreta otpora u Bosni, a postojala je zabrinutost da bi bosanske snage mogle dobiti podršku iz Sandžaka. Također su primijećene tendencije Bosansko-muslimanskih snaga koje su ranije služile u Osmanskim formacijama u Bosni da sve više prelaze na stranu otpora, što je predstavljalo ozbiljan izazov za Austro-Ugarsku.⁷⁰

Austro-Ugarska je temeljito pripremila vojnu operaciju. Generalna komanda u Zagrebu, pod vodstvom barona Josipa Filipovića, imala je detaljne informacije o geografiji Bosne, cestama, planinskim prijelazima, telegrafskim linijama, utvrđenjima, gradovima te o stanovništvu,

---

⁶⁶ Stojanović, *The Great Powers*, 278-279., 281

⁶⁷ Matuz, Josef, *Osmansko Carstvo*, Školska Knjiga, Zagreb, 1992., 146

⁶⁸ Matuz, Josef, *Osmansko Carstvo*, Školska Knjiga, Zagreb, 1992., 146

⁶⁹ Stojanović, Momir, *The Great Powers and the Balkans*, 281.

⁷⁰ Vidi više u: Galešić, Dženan, *Sigurnosni i drugi ključni aspekti bosanskog egzistiranja prije i za vrijeme okupacije od strane Austro - Ugarske Monarhije i bosanski odbrambeni rat*, Časopis Logos, Godina III, Visoka škola „Logos centar“ Mostar, 43 – 51.

njegovoj nacionalnoj i socijalnoj strukturi te raspoloženju. Posebno su računali na to da pravoslavni i katolički stanovnici Bosne neće pružiti otpor okupaciji. Austrijski generalštab i obavještajna kancelarija godinama su prije pobune, a posebno tokom nje, sistemski su prikupljali informacije o Bosni, njezinim uvjetima, geografiji, komunikacijama, gradovima, vojnim objektima, tvrđavama, vojsci te o raspoloženju stanovništva. Austrijanci su raspolagali preciznim informacijama o ovim ključnim elementima, obzirom da su činovnici, konzuli i inspektori vršili ekspedicije po Bosni i Hercegovini. Međutim, ovako precizna informisanost ostaje neobjašnjiva, osim ako se ne pretpostavi da su bosanske vlasti bile naivne u davanju takvih informacija Austro-Ugarskoj.⁷¹

3.2 Kratki prikaz otpora okupaciji

Berlinskim kongresom završena je jedna faza bosanskog pitanja koja je proizašla iz diplomatskih aktivnosti međunarodnih sila. No, nije mogla proći nezapaženo reakcija domaćeg stanovništva, posebno muslimanskog, na okupaciju Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske. To je jasno pokazalo inicijativu i svijest domaćeg stanovništva koje je poduzimalo različite korake kako bi sebe oslobodilo ovisnosti o stranim rješenjima. Ove reakcije pokazale su da domaće stanovništvo pokušava riješiti bosansko pitanje prema vlastitim interesima. Najveći utjecaj na domaće stanovništvo imali su muslimani koji su se suprotstavljali novom poretku iz svojih vlastitih motivacija.

Vijesti o okupaciji stiže i prije završetka Berlinskog kongresa, 3. jula 1878. Predvođeni muslimanskim liderima, uz određeni broj ostalog stanovništva, stanovnici organizuju otpor. Istina je da su muslimani iz Bosne i Hercegovine izgubili povjerenje u osmansku vlast, ali nisu bili spremni prihvatiti strano upravljanje, što je bilo jasno iz njihovog organiziranog oružanog otpora. Britanski konzul u Bosni i Hercegovini, Edward Freeman, isticao je potrebu za prisilnom okupacijom kako bi se provodile reforme u zemlji.: "*Porta je izgubila utjecaj među muslimanima u ovoj provinciji, jedino velika vojna sila može ih držati pod kontrolom*", referirajući se na Austro-Ugarsku. Neformalno je poznato da su neki osmanski dužnosnici bili glavni zagovornici okupacije. Freeman je stoga pogrešno pretpostavljao da će muslimani, obeshrabreni svojim gubicima, prihvatiti novu vlast. Smatrao je da iako nisu osjećali posebno naklonost prema Monarhiji, "*ali između anarhije i pripajanja Srbiji, Crnoj Gori, Austro-*

---

⁷¹ Popović, Vasilij, *Istočno pitanje- Istorijski pregled borbe oko opstanka Osmanlijske carevine u Levantu i na Balkanu*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1965. 187

Ugarska je zvučala kao manje zlo."⁷² Pobuna protiv Austro-ugarske okupacije postupno je postala pobuna protiv osmanske vlasti. Stanovništvu je bilo poznato da Osmanlije sudjeluju u pregovorima bez njihovog pristanka. Ne želeći prihvatiti rješenje bosanskog pitanja koje bi postiglo Osmansko Carstvo i strane sile bez njihovog sudjelovanja, domaće stanovništvo je činilo sve što je bilo u njihovoj moći kako bi zadržali kontrolu u smjeru koji su željeli. U tom trenutku glavni cilj većine lokalnih lidera bio je riješiti Bosansko pitanje ostvarivanjem autonomije unutar Osmanskog Carstva. Odluke Berlinskog kongresa su izazvale velike nemire u Bosni. Predstavnici bosanskih muslimana, posebno iz Sarajeva, zatražili su krajem maja 1878. od osmanskog dvora da Bosni bude dodijeljena autonomija. Od stanovnika su da se udruže u zaštitu zemlje, da se organizuju u Narodni odbor koji bi preuzeo vlast u državi. Obzirom da im sultan nije ni odgovorio na zahtjeve, bosanski predstavnici naroda su jednostrano 05.06.1878. osnovali *Narodni odbor* predstavnika svih vjeroispovijesti, a odbor je osnovao *Narodnu skupštinu* za cijelu zemlju u kojoj su bili predstavnici svih konfesija s teritorije Bosne i Hercegovine.

Narodna skupština 28. jula 1878. je preuzela vlast, prvo u Sarajevu te i na ostaloj teritoriji. Prvo su u potpunosti isključili prethodnu, osmansku, vlast te su nakon toga i pristupili formiranju vojske. Svim sposobnim stanovnicima između 15. i 70. godine uručen je poziv za pristupanje vojsci. Glavni zapovjednik vojske bio je Smail-beg Taslidžak, a nakon održane sjednice 5. augusta svi su poslani na bojište. Tek nakon tri mjeseca i uz velike žrtve i angažiranje jedne trećine svoje oružane sile uspjela je Austro-Ugarska u cijelosti zaposjesti BiH. Otpor okupaciji trajao je od kraja jula do 20. oktobra 1878.

Ni osmanska vlast nije imala jedinstven stav prema okupaciji. Kemal Karpat dolazi do zaključka da je gornji sloj osmanske administracije nije otvoreno podržavao ustanike, ali su prema njihovom djelovanju izražavali određene simpatije. Uzdržanost proizilazi iz toga da bi podrška značila otvoreno kršenje Berlinskog sporazuma.⁷³ Iako formalno odbijajući, sultan je tajno komunicirao sa zapovjednicima i vjerskim poglavarima. Da bi ušle na teritoriju Bosne i

---

⁷² Deputacija koja je zastupala muslimane, pravoslavce, katolike i jevreje iz Sarajeva, donijela je konzulu Frimenu zahtjev da Berlinskom kongresu prosljedi telegam u znak protesta protiv bilo koje strane okupacije zemlje, ali da su spremni na kontrolu mješovite Evropske komisije. Demonstracije su se dogodile još u Mostaru, Travniku i drugim gradovima pokrajine. Petrović, Rade, *Pokret otpora protiv austrougarske okupacije 1878. godine u Bosni i Hercegovini*, Naučni skup: Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini [Sarajevo, 23. i 24. oktobar 1978], ur. Milorad Ekmečić, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Vol. XLIII, br. 8., Sarajevo 1979., 32-33., 41.).

⁷³ Karpat, Kemal, Preparations for uprising in Bosnia and Herzegovina and Ottoman attitude, Naučni skup: Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini [Sarajevo, 23. i 24. oktobar 1978], ur. Milorad Ekmečić, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Vol. XLIII, br. 8., Sarajevo 1979., 153-154.).

Hercegovine, Austro – ugarci su morali upotrijebiti približno između 82.000 i 300.000 vojnika. Brojčano stanje trupa ukazuje na široki narodni pokret, iako treba navesti da nisu svi bili protivnici okupacije⁷⁴. Pojedini autor razmatraju da je većina stanovništva, bez obzira na konfesiju, ali isključujući katolički dio stanovništva, bila protivna okupaciji i pripadala pokretu otpora. Sve ovo pokazuje i unutrašnje tokove koji su išli ka rješavanju bosanskog pitanja, te svjesnost potrebe za autonomijom od strane lokalnih vođa. Na otpor oružjem je utjecala svijest o potrebi visokog stepena slobode domaćih lokalnih posjednika i nositelja vlasti u ovom graničnom osmanskome području. Bez obzira na to, bosanski problem je već bio riješen pregovorima velikih sila i svaki pokušaj domaćih stanovnika je bio uzaludan. „*Bosna i Hercegovina su rješanjem Berlinskog Kongresa došle u položaj, kakav dotle nauka o državnom i međunarodnom pravu nije poznavala*“, tvrdi Malbaša.⁷⁵ Sultan je formalno imao suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom, ali državom je upravljala Austro-Ugarska. Sultanov suverenitet zapravo je bio mrtvo slovo na papiru.

3.3 Carigradska konvencija

Berlinski kongres nije utvrdio uslove pod kojima će se obaviti tranzicija vlasti u Bosni i Hercegovini. Član XXV Berlinskog kongresa odredio je okupaciju, sa mogućnosti vojnog preuzimanja Sandžaka. Pitanje Sandžaka i način upravljanja nad Bosnom i Hercegovinom, djelimično su riješeni na konvenciji između Austro-Ugarske i Osmanskog Carstva 21. aprila 1879. godine u Carigradu.⁷⁶ Oni su 21. aprila 1879. postigli zajednički dogovor, poznat kao Carigradska ili Novopazarska konvencija. U uvodu ovog dogovora se prvenstveno ističe da "okupacija ne narušava suverena prava"⁷⁷ sultana u Bosni i Hercegovini.⁷⁸

Prema Konvenciji, garantira se sloboda vjeroispovijesti svim stanovnicima okupirane zemlje, a posebno se muslimanima garantuje pravo da slobodno održavaju veze sa svojim duhovnim poglavarom u Carigradu. Isto tako im se garantiraju lična i imovinska sloboda i sigurnost.

---

⁷⁴ Stanovništvo Bosne i Hercegovine je tada činilo oko 400.000 pravoslavnih, 10.000 katoličkog, 330.000 muslimanskog i 10.000 ostalog stanovništva. Petrović, Rade, *Pokret otpora protiv austrougarske okupacije 1878.*, 65-66).

⁷⁵ Malbaša, Ante, *Bosansko pitanje i Austro-ugarska u svijetlu političkog dnevnika J. M. Baernreithera*, Bosanska pošta, Sarajevo, 1933., str. 34.

⁷⁶ Na konvenciji je potvrđena suverenost sultana, te je muslimanima zagantirana sloboda vjeroispovijesti, pogotovo im je važna veza s kalifom u Carigradu, uz naravno zagantirane lična imovinska sloboda i sigurnost života. Osmanlije će moći raspolagati svojim oružjem koje je preostalo nakon povlačenja iz Bosne i Hercegovine, za njih jako važno pitanje jeste novac koji će u kovanom i papirnom obliku ostati u opticaju. Imamović, Mustafa, *Pravni položaj i unutrašnji politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914.*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 37.

⁷⁷ Malbaša, Ante, *Bosansko pitanje i Austro-ugarska u svijetlu političkog dnevnika J. M. Baernreithera*, 37.

⁷⁸ Imamović, Mustafa, *Zemaljski Statut u ustavnoj historiji Bosne i Hercegovine*, Historijska traganja, 7, 2011., 17

Istaknuto je da će se prihodi BiH koristiti isključivo za upravu i druge potrebe u BiH te da će osmanski novac biti i dalje upotrebi. U aneksu Konvencije detaljno je reguliran način na koji će austrougarska vojska zauzeti položaje u Novopazarskom sandžaku. Određeno je da će austrougarski garnizoni biti locirani u Priboju, Prijepolju i Bijelom Polju, koje je naknadno zamijenjeno s Pljevljima. Odobreno je da u tim garnizonima može istovremeno boraviti najviše 4-5 hiljada austrougarskih vojnika, s tim da Porta istovremeno ima pravo držati jednak broj svojih vojnika u tim mjestima.⁷⁹

IV - Status Bosne i Hercegovine u okvirima Austro – Ugarskog carstva

U trenutku okupacije, Austro-Ugarska nije imala nikakav dosljedan i jasan koncept organizacije vlasti u Bosni i Hercegovini. Čak ni austrijski konzularni servis, koji je godinama prije okupacije bio aktivan u Bosni i Hercegovini, nije mogao svojoj vladi ponuditi konkretno rješenje u tom smislu. U raspravama koje su se vodile u vrhu Austro-Ugarske još dok su vojne operacije trajale u Bosni i Hercegovini, prevladalo je mišljenje da bi bilo kakvo značajno i radikalno upravno-političko preuređenje okupirane zemlje moglo narušiti dualističku strukturu Monarhije. Pored toga, izazvao bi i spoljnopolitičke poteškoće, jer bi se mogao tumačiti kao narušavanje sultanovog suvereniteta. Sve to, a posebno nespремnost i nemogućnost ni jedne od dviju država Monarhije (tj. Austrije i Ugarske) da podnesu veći finansijski teret politike radikalnih promjena u Bosni i Hercegovini, logično je vodilo ka preuzimanju, postepenom izmjenama i unaprjeđenijem postojećeg osmanskog pravnog i upravnog sistema.

Problem Sandžaka i upravljanja Bosnom i Hercegovinom djelomično su riješeni Carigradskom konvencijom. Glavno pitanje konvencije odnosilo se na prihode ostvarene unutar Bosne i Hercegovine te način njihove raspodjele i namjene. Dogovoreno je da ti prihodi neće biti upotrebljeni za financiranje Austro-Ugarske Monarhije. Zbog dualnog sistema Austro-Ugarske, Bosna i Hercegovina dodana je kao poseban entitet ili tzv. *corpus separatum*⁸⁰ sa prilagođenim sistemom u odnosu na ostatak Monarhije. Njihov poseban status ograničavao je mogućnosti formiranja narodnih zastupnika u zajedničkoj vladi i parlamentima dualne Monarhije, te su sve odluke donošene bez saglasnosti naroda. Carigradska konvencija nije razriješila vanjski položaj Bosne i Hercegovine. Austro-Ugarska Monarhija je nezavisno preuzela vanjski suverenitet nad stanovništvom ove provincije i time pokazala svoju stvarnu moć. Civilno stanovništvo Bosne i

---

⁷⁹Stojković, Momir, *Balkanski ugovorni odnosi, 1876-1996: 1876-1918*, JP Službeni list SRJ, 1998, 151-152

⁸⁰ Grad ili regija kojima se dodjeljuje poseban pravni i politički status koji se razlikuje od okoline, ali ne doseže razinu suverenosti ili statusa neovisne gradske države. <https://www.yourdictionary.com/corpus-separatum>

Hercegovine je, prema Carigradskoj konvenciji i kasnijim politikama Austro-Ugarske Monarhije, bilo ograničeno u političkim pravima. Nisu uživali ista politička prava kao ostali građani Austro-Ugarske, niti su zadržali prava koja su imali kao građani Osmanskog Carstva. Ovo ograničenje političkih prava bilo je jedan od elemenata austrougarske uprave nad Bosnom i Hercegovinom.⁸¹

Uvođenjem *Zakona o upravljanju Bosnom i Hercegovinom*, uspostavljena je Zemaljska vlada na čelu s Zemaljskim poglavarom, koji je imao privremenu upravnu nadležnost. Zakon o upravljanju pojednostavio je proces donošenja zakona, a također je uključivao praksu da se carske naredbe automatski smatraju zakonima u Bosni i Hercegovini. Ovo je značilo da su odluke cara i kralja automatski bile pravno obvezujuće u toj provinciji.⁸²

Nakon okupacije, nove vlasti su obavijestile stanovništvo da ne žele žuriti s donošenjem novih zakona. Austrougarski i osmanski zakonodavni principi su se razlikovali, pa je bilo potrebno pažljivo proučiti ove razlike kako bi se razumjeli nedostaci oba sistema.. Osim zakona koje redovno donosi Zemaljska vlada i Zajedničko ministarstvo financija, sačuvana je mala količina zakona iz perioda osmanske uprave. Vjerska prava kršćana i jevreja su inkorporirani u Austro-ugarske zakone, dok su vjerska prava muslimana regulirana Carigradskom konvencijom⁸³. Monarhija je uredila odnose sa vjerskim zajednicama sklapanjem konkordata; prvo je to učinila sa pravoslavnom crkvom i Carigradskom patrijaršijom u martu 1880., a potom i sa katoličkom crkvom u Vatikanu u junu 1881. godine.

Period privremenog uređenja i prilagodba austrougarskog sistema lokalnih uslova u Bosni i Hercegovini trajao je do sredine 1882⁸⁴. Faza započinje implementacijom austrijskog pravnog sistema, Krivičnim zakonom 1. septembra 1879. te Procesnim zakonom 1. januara 1881. godine. Izgradnjom Vrhovnog suda počinje organizacija nove uprave i sudstva, koji znatno eliminišu osmanske pravne zakone. Potpuna vlast nad teritorijem Bosne i Hercegovine potvrđena je ukidanjem konzulata Austro-Ugarske u zemlji, što su slijedile i ostale velike sile, čime je sultanov suverenitet izgubio na važnosti.⁸⁵

---

⁸¹ Kapidžić, Hamdija, *Hercegovački ustanak 1882.*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1958., str. 20.-21.

⁸² Imamović, Mustafa, *Pravni položaj i unutrašnji politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914*, 29

⁸³ Kako su Carigradskom konvencijom zaštićena prava muslimana, zadržani su propisi iz islamskog i osmanskog prava, kao i šerijatski sudovi. Ostale vjerske skupine dobili su isti tretman, važili su raniji propisi rimokatoličkog i pravoslavnog kanonskog prava, kao i običajnog prava Jevreja. Imamović, *Pravni položaj*, 37

⁸⁴ Bečić, Mehmed, *Austrougarska reforma pravosuđa i građanskog postupka u Bosni i Hercegovini*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 2015., 111

⁸⁵ Imamović, Mustafa, *Pravni položaj i unutrašnji politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914*, 41

Najbitnija odluka donesena na Carigradskoj konferenciji tiče se upravljanja prihodima Bosne i Hercegovine. Odlučeno je da se prihodi koriste isključivo za njen razvoj, poput troškova civilne administracije, državnih službi i slično⁸⁶. Trgovački zakon iz 1860. nastavlja vrijediti i nakon okupacije, a Monarhija ga postupno prilagođava svojim potrebama. Novi trgovački zakon u Bosni i Hercegovini usvojen je tek tokom druge faze austrougarske vlasti. Početkom 1880-ih, Bosna i Hercegovina pristupa jedinstvenom carinskom području, što je predstavljalo kršenje odredbi Carigradske konvencije. Ova konvencija je prestala biti važeća zbog uvođenja vanjske carine na granici prema susjednim državama Srbiji, Osmanskom Carstvu i Crnoj Gori.

Pridruživanjem Austro-Ugarskom carinskom sistemu, na području okupiranog teritorija nastojalo se osigurati protok kapitala, ali istovremeno i štititi granice od nekontrolisanog kretanja ljudi i proizvoda. Ovime su stvoreni temelji za novi finansijski sistem u zemlji. Ovaj ekonomski korak usmjeravao je bosanskohercegovačko gospodarstvo prema Zapadu, s ciljem smanjenja ekonomske i kulturne ovisnosti o susjednim zemljama, uključujući i Osmansko Carstvo.⁸⁷ Kako bi zaštitili granice, carinske i finansijske straže postavljene su uzduž linije granice. Osim nadzora robe, kontrolirali su i boravak stranaca u Bosni i Hercegovini⁸⁸. Kontrolom na granici ostvaren je monopol na privredna dobra, kako bi se zaštitila dobra važna za tržište unutar Monarhije⁸⁹. Posljednji udarac osmanskome ekonomskom utjecaju nanijela je zabrana korištenja osmanskoga papirnato i bakrenog novca. Suprotno Carigradskoj konvenciji, dozvoljeno je korištenje zlatnog, srebrnog i dijela sitnih novčanica, čime je osmanski novac svrstan u skupinu inostranog kovanoga novca.⁹⁰

4. 1 Političko – pravne promjene

Nakon okupacije, upravljanje poslovima u Bosni i Hercegovini povjereno je *Zajedničkom ministarskom savjetu*, što je utvrđeno odlukama 16. i 20. decembra 1878. godine⁹¹. Poslije političkih rasprava na relaciji Beč - Budimpešta, parlamenti Austrije i Ugarske su zajedno

---

⁸⁶ Bosansko-hercegovačke novine, III, 59, 22. VII 1880. *”stavljaju se sljedeće odredbe dodatka k turskomu trgovačkomu zakonu o mjeničnim prosvjedima do obćeg znanja”..

⁸⁷ *U slobodnom neograničenom prometu sa moćnom i bogatom monarkijom stupa Bosna i Hercegovina, ujedno na poprište velike svetske trgovine, pak će trud i znoj radina i marljiva Bošnjaka i Hercegovca u napućenoj AustroUgarskoj i kroz Austro-Ugarsku daleko preko granicah njenih bogatu nagradu steći, kad plodove si otačbine slobodno zamjenjivati mogao...* Bosansko-hercegovačke novine, III, 5, 11. I 1880

⁸⁸ Uređenje postojećeg monopola na duhan i sol, ter drugih i daćah i odnošajah trajno provesti načinom, koji će što većma udešen i prilagođen biti interesom ovih zemaljah, Bosansko-hercegovačke novine, III, 5, 11. I 1880

⁸⁹ Bosansko-hercegovačke novine III, 8, 22. I 1880

⁹⁰ Bosansko-hercegovačke novine, III, 27, 1. IV 1880.

⁹¹ Imamović, Mustafa, *Pravni položaj i unutrašnjo-politički razvitak BiH od 1878. do 1914.*, 368.

donijeli 22.februar 1880. Zakon o upravljanju Bosnom i Hercegovinom. U sklopu Ministarstva vanjskih poslova Austro-Ugarske, osnovana je posebna komisija za Bosnu koju je prvobitno vodio Jozef Szlavy. Međutim, nakon imenovanja Szlavya za zajedničkog ministra financija Austro-Ugarske, posebna komisija za Bosnu prešla je 8. aprila 1880. godine pod nadležnost Zajedničkog ministarstva financija⁹². Nakon Szlavya, sljedeći zajednički ministri financija koji će upravljati Bosnom i Hercegovinom su Benjamin Kallay⁹³ (1883.-1903.), Ištvan Burian⁹⁴ (1903.-1911.) i Leon Bilinski⁹⁵ (1911.-1915).

Malcolm ističe da je nakon osvajanja Bosne i Hercegovine zadržana "otomanska administrativna organizacija tamo gdje je smatrano da dobro djeluje, uz promjenu imena i zaposlenika."⁹⁶ Bosanski vilajet tako postaje *Reichsland* Austro-Ugarske Monarhije s ovom teritorijalnom podjelom: sandžaci su pretvoreni u okruge, kadiluci su preimenovani u kotare, a nahije u kotarske ispostave. Zemaljski poglavar preuzima ulogu valije, okružni predstojnik zamjenjuje mutesarifa (upravitelja sandžaka), a kotarski predstojnik dolazi na mjesto kajmakana/mudira (upravitelja kotara). Osmanska administrativno-teritorijalna podjela koja se sastojala od šest okruga i 54 kotara sa 23 kotarske ispostave, bila je u potpunosti zadržana, iako se njihov broj kasnije povremeno mijenjao. Pored državne upravne strukture, u Bosni i Hercegovini postojao je sistem općinskih samouprava u okviru seoskih općina (džemata) i gradskih općina (beledija). Nova vlast je odlučila zadržati ovu općinsku strukturu, ali su prava i djelokrug samouprave bili ograničeni.⁹⁷

Vlasti Monarhije su organizovale upravu u Bosni i Hercegovini na ovaj način: na vrhu je bio lider Zemaljske vlade (podlozan Zajedničkom ministarstvu financija), a u vođenju vojnih poslova pomaže mu general, dok mu civilne poslove pomaže *civilni adlatus*. Ovaj civilni adlatus je zapravo zamjenik lidera i neposredni rukovodilac Zemaljske vlade i svih civilnih

---

⁹² Malbaša, Ante, *Bosansko pitanje i Austro-ugarska u svijetlu političkog dnevnika J. M. Baernreithera*, 15.

⁹³ Benjamin Kállay, punim imenom Benjamin Kállay von Nagy-kálló, (rođen 22. decembra 1839. godine u Pešti [sada u Budimpešti], Mađarska, Austro-Ugarska Monarhija—preminuo 13. jula 1903. godine u Beču, Austrija), Austro-ugarski državnik koji je istovremeno obavljao funkciju carskog ministra finansija i glavnog tajnika za Bosnu više od dvije decenije (1882–1903). <https://www.britannica.com/place/Bosnia-and-Herzegovina/Bosnia-and-Herzegovina-in-communist-Yugoslavia>, pristupljeno 17.10. 2022.

⁹⁴ Istvan Burian, također Stephan Burian von Rajecz, riječi. (16.1.1851 Stupava – 20.10.1922 Beč), bio Austro-Ugarski, odnosno mađarski diplomata i političar, 1903. – 1912. i 1916. – 1918 Austrijsko-mađarski ministar financija, dva puta tijekom Prvog svjetskog rata Ministar vanjskih poslova Austrije-Ugarske. https://cs.wikipedia.org/wiki/Istv%C3%A1n_Buri%C3%A1n, pristupljeno 17.10. 2023.

⁹⁵ Leon Biliński (fonetski: Leon Bilinjski; Zališćiki, 15. juna 1846 – Beč, 15. juna 1923) bio je poljski političar, ekonomista, profesor i rektor Univerziteta u Lavovu, počasni doktor prava Jagelonskog univerziteta od 1900 civilni namjesnik Bosne i Hercegovine (1912–1915), ministar finansija Austrougarske i Poljske. https://bs.wikipedia.org/wiki/Leon_Bili%C5%84ski, pristupljeno 17.10. 2023.

⁹⁶ Malcolm, Noel, *Povijest Bosne. Kratki pregled*, Erasmus Gilda-Novoi Liber-DANI, Zagreb-Sarajevo, 1995, 189.

⁹⁷ Imamović, Mustafa, *Zemaljski statut u ustavnoj historiji Bosne i Hercegovine*, Historijska traganja, 7, 2011.,18

vlasti te uprave policije i žandarmerije. Kroz sve to može se nesumnjivo zaključiti da je lider zemaljske vlade imao gotovo reprezentativnu funkciju, dok je civilni adlatus zapravo „*vukao sve konce*.“⁹⁸ Reorganizacijom zemaljske uprave u 1912. godini, položaj civilnog adlatusa je ukinut, a nadzor nad vladom prenesen je direktno na zemaljskog poglavara. U obavljanju te dužnosti, pomagao mu je "*zamjenik zemaljskog poglavara*". Zemaljski poglavar je također obnašao ulogu komandanta okupacionog korpusa, zbog čega su visoki carski oficiri trajno vršili tu funkciju u Bosni i Hercegovini.⁹⁹

Tokom preuzimanja osmanske uprave i prava, austrougarska vlast je pridržavala načela prema kojima su prihvaćane samo one osmanske institucije i zakoni koji nisu bili u suprotnosti sa interesima Monarhije i općim javnim principima. Stoga, aktiviranje liberalnih odredbi osmanskog ustava Midhat-paše iz 1876. godine o sazivanju bosanskog sabora nije dolazilo u obzir. Kako bi u upravi okupirane zemlje Austro-Ugarska osigurala "*sudjelovanje u nekoj mjeri samih urođenih stanovnika*" pred vlastitom i europskom javnošću, zadržali su instituciju takozvanih upravnih vijeća kod Zemaljske vlade, okružnih i kotarskih ureda te njihovih ispostava.

Zajednička vlada je 20. jula 1879. godine posebnom uredbom regulirala rad ovih vijeća. Uredba se temeljila na članu 13. Ustavnog zakona Vilajeta Bosanskog iz 1867. godine, prema kojem je uspostavljena institucija upravnog vijeća (idare medžlis) kao pomoćnog upravnog tijela valije, mutesarifa i kajmakama. U skladu s članom 2. spomenute uredbe, upravno vijeće pri Zemaljskoj vladi sastojalo se od 12 članova, pri okružnim oblastima od 6, a u kotarima i političkim ispostavama od 4 člana. Šefovi ovih organa su imenovali članove vijeća, "braneći pri tome da su to pouzdani ljudi koji imaju utjecaja na stanovništvo i koji poznaju prilike i potrebe zemlje". Članovi vijeća su imali savjetodavno pravo glasa, a funkciju su obavljali počasn¹⁰⁰. Institucija zemaljskih vijeća može se posmatrati kao eventualni začetak postepenog uvođenja predstavničkog sistema i ustavnosti, iako je razvoj prilika u Bosni i Hercegovini i oko nje išao drugim pravcem,

---

⁹⁸ Hadžibegović, dr. Ilijas i Imamović, dr. Mustafa, Bosna i Hercegovina u vrijeme Austro-Ugarske uprave, u , Bosna od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998. 230

⁹⁹ Mustafa Imamović, *Zemaljski statut u ustavnoj historiji Bosne i Hercegovine*, Historijska traganja, 19

¹⁰⁰ Ibidem

4. 2. *Izmjene sistema sigurnosti i Hercegovački ustanak*

Organizacijom civilne uprave u Bosni i Hercegovini, otvarala se mogućnost vojne regrutacije. I Osmansko carstvo se susretalo s problemima vezanim za regrutaciju nakon što su uvedene reforme u vojsci, jer su stanovnici Bosanskog ejaleta odbijali da prihvate savremene osnove vojne dužnosti, naročito služenje vojske izvan granica svog ejaleta. Ovo će biti riješeno tek kada Dževdet-paša postavi osnove moderne vojske u Bosni.

Po okupaciji, Austro-Ugarska provodi popis stanovništva kako bi dobila procjenu religijskog i društvenog sastava te vojnih sposobnosti, kako bi mogla sprovesti regrutaciju. Koristeći mandat dobiven Berlinskim kongresom, Austro - Ugarska se trudila da privremenu okupaciju sprovede u trajnu aneksiju. U tim nastojanjima se proglašava *Vojni zakon* 4. novembra 1881. godine, od strane cara Franje Josipa¹⁰¹. Time se osniva Vojska Bosne i Hercegovine . Ovaj zakon direktno narušava sultanov suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom, a samim tim izaziva širok otpor u zemlji.¹⁰² Pored toga, zakon predviđa vojnu službu za građane Bosne i Hercegovine. Regrutiranje je najteže pogodilo seljake koji su već bili u teškoj situaciji – regrutacijom je iz sela odvojena neophodna radna snaga, što je uništilo seoski život. Također, treba napomenuti da su nakon uspostavljanja Vojnog zakona u zemlji osnovane četiri okružne komande - u Sarajevu, Banja Luci, Tuzli i Mostaru. Već sljedeće, 1882. godine formirane su prve četiri pješadijske čete.¹⁰³

Opšta vojna obveza se primjenjuje u cijeloj Monarhiji, osim u području Boke Kotorske, koje je oslobođeno regrutacije nakon Krivošijskog ustanka¹⁰⁴. Osim okupirane Bosne i Hercegovine, i to područje podliježe regrutaciji za Landwehr - zemaljsku obranu. Vojna obveza obuhvaća cjelokupno stanovništvo bez obzira na religijsku pripadnost, pri čemu Austro-Ugarska pažljivo vodi brigu o vjerskim osjećajima svakog vojnika. U nastojanju da izjednači stanovništvo, muslimanima su osigurani slobodni dani petkom, pravo obavljanja molitve, slobodni dani za Bajrame, posebna prehrana i obavljanje sprovoda prema pravilima Kur'ana, uzimajući u obzir njihove vjerske obaveze, što je bilo slično pristupu prema kršćanima i Jevrejima čiji su vjerski

---

¹⁰¹ Bosansko-hercegovačke novine, III, 56., 11. VII 1880.

¹⁰² Hadžibegović, dr. Ilijas i Imamović, dr. Mustafa, Bosna i Hercegovina u vrijeme Austro-Ugarske uprave, 233

¹⁰³ Ibidem, 233.-234.

¹⁰⁴ Kruvišijski ustanak, poznatiji kao Bokeljski ustanak dogodio se 1869. Obuhvatio je stanovnike Krivošija, Grblja, Pobora, Maina i Brajića. Uzrok ustanka bio je stupanje na snagu zakona o općoj vojnoj obvezi 1868. godine, kojim su Bokelji izgubili svoje privilegije i prisiljeni služiti u Austro-ugarskoj vojsci bez prava nošenja oružja. Ustanak je bio hrabar, iako su se borili protiv nadmoćnije Austro-ugarske vojske. Mir je postignut 1870. godine, oslobađajući Bokelje od vojne obveze i omogućujući im nošenje oružja, uz političku amnestiju. Kapidžić, Hamdija, *Hercegovački ustanak 1882.* 71

običaji već bili integrirani u kraljevsku i carsku vojsku.¹⁰⁵ Muslimani su očekivali reakciju Porte u vidu zaštite, jer su i dalje formalno bili suvereni te su imali obavezu da reaguju na regrutaciju. Iznenadjuće je bilo da su Osmanski poklisari u Beču su tražili samo nošenje fesa kao znak bosanskohercegovačkih muslimanskih vojnika. Regrutacija je smatrana nužnom za održavanje mira, reda u zemlji te za očuvanje imetka i zaštitu od vanjskih neprijatelja. Austro-Ugarska je, s obzirom na prethodna iskustva na tom području, očekivala mogući ustanak i bila svjesna problema s brojem vojnika na novo okupiranom području.¹⁰⁶

Ovakva situacija, udružena sa činjenicom da je sultanov suverenitet nad zemljom ukinut, dovodi do nemira. U Hercegovini izbija pobuna u januaru 1882. godine koja će se sporadično odvijati tokom idućih deset mjeseci, bez značajnijih uspjeha za pobunjenike. Nakon što je proglašen vojni zakon 4. novembra 1881. godine, napetost raste među muslimanskim i srpskim stanovništvom u Hercegovini. Ni miroljubivi muslimanski zemljoposjednici niti pravoslavne policijske snage lojalne vlastima nisu uspjeli spriječiti eskalaciju sukoba. Tek nakon izbijanja ustanka, Porta je preko Edem-paše uputila protest Austro-Ugarskoj zbog njezinog postupanja, pri tome se pozivajući na Berlinski sporazum i mandat za osiguranje mira u okupiranom području, kako bi opravdala svoje akcije.

Zemaljska vlada je uvela drastične mjere, potpuno ograničavajući vojne informacije iz zauzetih područja kako bi se spriječilo širenje ustanka¹⁰⁷. Zakonom je ograničena naoružanost stanovništva, primjenjujući se na sve ljude da bi se spriječila širenja ustanka. Takva situacija išla je u prilog vojnim sudovima koji preuzimaju nadležnosti nad stanovništvom; pojedinci koji su sudjelovali u ustanku, počinili zločine ili im pomagali bit će dovedeni pred prijeki sud.

Kroz uspješne zakonodavne i vojne poteze, konačan krah ustanka donosi naredba o povratku izbjeglica te određenim vremenskim rokom regrutacije, nakon čega se Monarhija može posvetiti promjenama unutar Bosne i Hercegovine. Okružnom naredbom od 18. maja 1882. godine donesen je *Privremeni statut o ustrojstvu bosansko-hercegovačke vojske s određenom zakletvom* - svoju vjernost vojnici daju caru i kralju Franji Josipu I.¹⁰⁸

---

¹⁰⁵ Sarajevski list, IV, 105., 11. XI 1881.

¹⁰⁶ Kapidžić, Hamdija, *Hercegovački ustanak 1882*, 93

¹⁰⁷ Izvještaje dobivamo od zvaničnih novina, koji obavještavaju o uspjesima vojske. Kao svoj glavni cilj Austro-Ugarske vlasti ističu provedbu zakona, gdje nezadovoljstvo naroda nije posljedica loših zakona, jer vojni ustanci se podižu samo u jednom dijelu zemlje. Sarajevski list, V, 24., 24. II 1882.

¹⁰⁸ Sarajevski list, V, 60., 18. V 1882.

Nakon vojske, došlo je vrijeme da se uredi i žandarmerija, koja je u Bosni i Hercegovini postojala od 1879. godine. Kallay je vjerovao da je žandarmerija izrazito bitna za upravljanje te je radio na povećanju njenog broja – njegovi napori donijeli su rezultate i žandarmerija će biti ponovno uređena statutom koji je donesen 1883. godine. Do kraja Kallayevog mandata (1903. godine), žandarmerija se značajno razvila i postala jedan od temelja režima na koje su se svi politički vrhovi mogli osloniti. Također, u 1902. godini žandarmerija je brojala 2.300 ljudi (od toga 52 vojna časnika).¹⁰⁹

4.3 Promjene u javnom, školstvu i političkom ujedinjenju

Tokom okupacije, razvijaju se štamparije, što rezultira većim brojem novinskih listova. Prvenstveno se osnivaju zvanični listovi, poput *Zbirke zakona*; *Glasnika zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu* te *Bosansko-hercegovačke novine* koje od 1881. godine nose naziv *Sarajevski list*¹¹⁰.

Glavna promjena dolazi s Ivanom Popovićem kao urednikom, koji je radio na poboljšanju i širenju Zemaljske štamparije u Sarajevu¹¹¹. Razvoj novinskih listova pratio je državnu težnju ka integraciji domaćeg stanovništva u društveno-politički sistem, u kojem su sve konfesije bile jednako zastupljene. Najbolji način integracije bio je kroz unapređenje općeg obrazovanja i uspostavljanje državnog školskog sistema koji je služio Monarhiji proizvodnjom nove inteligencije i administracije. Cilj državnih škola, prvenstveno je išao ka je smanjenju utjecaja hrvatskog i srpskog nacionalnog pokreta te konačnoj integraciji muslimana u zapadnoevropski svijet kako bi se u potpunosti odvojili od Osmanskog Carstva. Za vrijeme Kallayeve uprave otprilike se otvara oko 178 škola, uz orijentaciju države prema otvaranju srednjih škola i najviših obrazovnih institucija, poput gimnazija.¹¹² Otvaranje ženskih škola promoviralo je integraciju te razbijanje tradicionalnog načina života među ženama, posebno s naglaskom na muslimanske žene¹¹³. Prisustvo pritiska od strane religijskih institucija i borba protiv nekonfesionalnih škola izazvala je strah od potiskivanja religijskih predmeta i usmjeravanja

---

¹⁰⁹ Hadžibegović, dr. Ilija i Imamović, dr. Mustafa, *Bosna i Hercegovina u vrijeme Austro-Ugarske uprave*, 246.

¹¹⁰ Već po okupaciji i ulasku austrougarske vojske u Bosnu i Hercegovinu, general Filipović će formirati tim novinara koje predvodi Jan Lukeš, sa Heinrichom Rennerom i Constantinom Hormannom, osposobit će štampariju i izdati prvi broj zvaničnog lista. Kruševac, *Bosanskohercegovački listovi*, 77

¹¹¹ Kao zvanične novine zastupat će prije svega interese Zemaljske vlade i austrougarske uprave, gdje će promovirati vlast i služiti kao glavno obavještajno glasilo o državnim promjenama za šire pučanstvo. Listove koji nisu zvanični, vlast će kontrolirati preventivnom cenzurom. Kruševac, *Bosanskohercegovački listovi*, 88

¹¹² Kraljačić, *Tomislav, Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882 - 1903)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1987., 244-246

¹¹³ *Ibidem*, 248

učenika prema religiji, što je činilo Vladu nezadovoljnom prema takvom odnosu prema državnim školama.

Najveći teret na školski sistem će staviti srpsko-pravoslavne zajednice koje su imale najviše razvijene obrazovne institucije u Bosni. One su zabrinute zbog novih škola, koje ideološki stoje nasuprot onim pravoslavnim.¹¹⁴ Posebno se ističe problem pisma koji se upotrebljava u školama, s tim da latinica postaje dominantan tekstualni oblik, čak i pismo muslimana, jer turski jezik i arapsko pismo gube svoju primjenu u javnom životu. Katolička zajednica prihvaća državne škole, svjesni napretka koji im Monarhija pruža, a ne narušava njihove vjerske potrebe. Ipak, nacionalna politika usporit će razvoj hrvatskog nacionalnog pokreta. Državne škole u Bosni i Hercegovini predstavljaju projekat univerzalnog obrazovanja, koji zaostaje za susjednim državama i regijama koje su u znatno boljem stanju. Ove škole oslanjaju se na nacionalnu politiku integralne političke nacije koju započinje Benjamin Kallay.

Integralna savremena nacija u Bosni i Hercegovini, prema Kallayu, utemeljena je u osmanskome vremenu, preciznije u XIX stoljeću, kada se rađa koncept Bošnjačke nacije. Ideju su podržavali članovi okupljeni oko časopisa *Bošnjak*, koji su većinom bili predstavnici muslimanske zemljoposjedničke i građanske elite bliske Monarhiji¹¹⁵. U prvih nekoliko brojeva časopisa *Bošnjak* ističe se program lista koji priznaje Srbe i Hrvate na nacionalnom nivou, ali se protivi njihovim pokušajima pritiska na muslimane. Aktivno su radili na povezivanju bosanskohercegovačkih muslimana s ostatkom Europe, ali i na upoznavanju Europe s muslimanima.¹¹⁶

Promjene u percepciji muslimanskog stanovništva istovremeno su rezultirale promjenama u percepciji vlasti. Nova uprava donosi različite promjene u odnosu na osmansku vlast, pridajući veliku važnost poštovanju običaja i vjerskih prava muslimana. Jedan od najjasnijih pokazatelja državne politike prema muslimanima bila je i promjena u odnosu prema carskoj i kraljevskoj

---

¹¹⁴ Tužba grčko-istočne bogoštovne općine jednog mjesta gdje je kotarska oblast htjela zavesti školu: "takvimi školami misli zapriečiti obstanak ili ustrajanje novih učiona, koje bi uzdržavala bogoštovna obćinate da se uvađanjem latinski pismena želi izstisnuti ćirilica. Vlast će promjene objasniti: Ne uče jedino Hrvati, nego i drugi slovjski i neslovjski puci evropski različitih vjeroizpovjesti, a ne samo katoličke... nastoji stalno sliedeć načela ravnopravnosti, narodne i vjerozakonske osebine njegovati i štitiiti, te obću prosvjetu pućanstva dizati, kako će se blagostanje ovih zemalja unapriediti u ovakovu smieru. Bosansko-hercegovačke novine, III, 23., 18. III 1880.

¹¹⁵ Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak je osoba bliska vladajućim strukturama, kao vladin savjetnik i kasnije gradonačelnik Sarajeva pokrenut će list *Bošnjak*, na materinjem jeziku. Hilmi-ef Muhibić će biti dugogodišnji urednik lista, prvi broj lista izaći će u travnju 1891. godine i izlazit će jednom tjedno i to neprekidno do 1910. godine na bosanskom jeziku, latinicom. Kruševac, Bosanskohercegovački listovi, 240

¹¹⁶ Temelji koje je koristio iz osmanskog perioda će ujedno predstavljati problem, jer u ranijim periodima bošnjaštvo je vezano za feudalce i muslimane, što uz rašireni srpski i hrvatski pokret, neće dobiti univerzalnost koja je promovirana. Imamović, *Pravni položaj*, 73

vojsci¹¹⁷. Prosvjetne promjene u vezi s reformama školskog sustava provedenim tijekom tanzimata, prema percepcijama nove vlasti, bile su pozitivne. Posebno je istaknuto da je vlada osnovala nove ruždije kako bi nadoknadila nedostatak vjerske obrazovanosti u novim državnim školama. Ruždije su pružale osnovno obrazovanje te su omogućile sticanje nižih činovničkih zvanja, slično manjim gimnazijama. Važno je napomenuti da mišljenje isticano u listu "*Bošnjak*" ne predstavlja percepciju većine muslimana u Bosni i Hercegovini. Nakon pokretanja vakufsko-mearifskog pokreta postaje jasno da postoji raznolikost mišljenja unutar muslimanske zajednice. Stavovi isticani u listu su često povezivani s utjecajnim dijelom muslimanske elite, ali nije ispravno generalizirati njihove stavove na cijelu muslimansku populaciju u to vrijeme.

Nakon okupacije, nije bilo formalnog naziva za narodni jezik u Bosni i Hercegovini. Pitanja o jeziku i sukobi nacionalnih pokreta često su stvarala nesuglasice i nisu doprinijeli uspostavljanju jedinstvenog naziva za narodni jezik koji bi se koristio u svim državnim institucijama. Nakon okupacije, nema formalnog naziva za narodni jezik, koriste se nazivi poput "*bosanski*", "*bosanski zemaljski*", "*srpskohrvatski*" i "*hrvatsko-srpski*"¹¹⁸. U nastavi se jezik u prvom trenutku naziva "*hrvatski*"¹¹⁹. Dolaskom Kallaya, jezik se u nastavi mijenja u *Zemaljski*, zatim *Bosanski zemaljski* i na kraju *Bosanski*. Postoje različite percepcije državne nacionalne politike i odnosa prema imenu jezika. *Bošnjak* podržava *Bosanski jezik* kao temelj na kojem su izrasli pravopisi hrvatskog i srpskog jezika, kako su ih Ljudevit Gaj i Vuk Karadžić nazvali, bez spominjanja bosanskog jezika. Liberalizacija uprave pri kraju Kallyeve ere uspostavila je termin *srpsko-hrvatski*, što koristi i zvanični *Sarajevski list*. To list *Bošnjak* u svom djelovanju kritikuje, iznoseći tvrdnje da uz postojeću gramatiku *Bosanskog jezika* nema potrebe za korištenjem nekih drugih naziva.¹²⁰

---

¹¹⁷ Polazak naših vojnika u monarhiju.. Nas je ovaj haber (vijest) o polasku naše vojske u plemenite krajeve dične monarhije tim više obradovao, jer smo saznali da su najstrožije odredbe izdane u to ime, kako će muhamedanski vojnici i ondje u svem i svačem živjeti i vladati se sasvim po našem zakonu. Naročito su se za to postarale vlasti, da muslomani u vojsci kako u taborima, dok vježbe traju, tako i poslije u svojim garnizonima dobiju zasebnu hranu po našem dinu (zakonu), *Bošnjak*, I, 4., 23. VII 1891.

¹¹⁸ Unutrašnji zvanični jezik na kome činovnici u nadležstvu međusobno saobraćaju i na kome se odvija službena korespondencija sa drugim uredima i nadležstvima je njemački. Njemački jezik je primarno vezan za visoko činovništvo, dok se djelomično koristi u listovima, *Glasnik zakona i naredaba*“ je do 1881. godine u potpunosti izlazi na njemačkom jeziku, dok u zvaničnom listu, kada *Bosansko-hercegovačke novine* dobiju novi format i ime *Sarajevski list* prestaju s korištenjem njemačkog jezika. Juzbašić, Dževad: Nacionalno-politički odnosi u *bosanskohercegovačkom saboru i Jezičko pitanje (1910. - 1914.)*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 11

¹¹⁹ Ibidem

¹²⁰ *Bošnjak*, I, 23., 03. XII 1891.

List *Bosanska vila* isticala se kao najveći protivnik Bosanskog jezika, tvrdeći da srpski narod podijeljen na tri vjere trebao koristiti jedinstven naziv¹²¹. S druge strane, novine *Bošnjak* koriste *hrvatske izraze*. Gramatika bosanskog jezika za *Bosansku vilu* ne podržava ravnopravnost, jer “bosanski jezik“ se veže za geografski pojam, pa se u Hercegovini može upotrebljavati “hercegovački” jezik¹²². Novi sistem otvara jedinstvenu šansu za udruživanje nacionalne pokrete koji brzo šire nacionalne ideje na sve slojeve stanovništva kroz kulturna društva i čitaonice. U skladu s nacionalnom politikom, vlada je 27. decembra 1884. godine donijela zakon kojim se ograničava djelovanje društava samo na ona koja ne djeluju nacionalno i ne nose nacionalna imena. Tim zakonom je ograničeno da religijska društva mogu i moraju da djeluju samo unutar religijskog okvira..¹²³

4.4 Saobraćajna, rudarska i agrarna reforma

Austro-Ugarska je željela unaprijediti ekonomiju u Bosni. Dali su posebne državne kredite te investirali u saobraćajnu infrastrukturu i poljoprivredu. U prvih dvije godine, izgrađena je željeznička linija od Hrvatske granice do Zenice dužine 190 km, dok je u trećoj godini pruga produžena do Sarajeva (80 km). Izgradnja pruga i puteva nastavljena je, pa je do 1907. godine izgrađeno 111 km širokoga pruge, 911 km uskotračne pruge, više od 1000 km glavnih cesta i isto toliko lokalnih puteva sa 121 mostom. Neke od tih pruga i puteva imali su prvenstveno vojni značaj, njihov snažan utjecaj na ekonomske prilike ne smije se zanemariti. Šumarstvo i rudarstvo cvjetali su, a vadio su se bakar i krom. Osnovane su željezare i čeličane te nekoliko tvornica hemijskih proizvoda.¹²⁴

Austro – Ugarska je s ciljem unaprijeđenja stanja u Bosni i Hercegovini slala svoju intelektualnu elitu – administratore, inženjere, arheologe, etnografe, rentijere. Zemlja je pod novom upravom u potpunosti napredovala, gradile su impozantne javne zgrade, moderno opremljene vojarne za prisutnu vojsku; otvarane su banke, hoteli i kafići, te se razvila vodovodna infrastruktura u administrativnim središtima i turističkim odmaralištima.¹²⁵

---

¹²¹ Bosanska vila, VI, 14., 30. VII 1891. *, str. 220

*datum po julijanskom kalendaru, što bi po gregorijanskom kalendaru 11. VIII 1891.

¹²² Bosanska vila, V, 17., 15. IX 1890., str. 272.

¹²³ Kraljačić, Tomislav, *Kalajev režim*, 150

¹²⁴ Dukovski, Darko, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća*, I. dio (1800. do 1914.), Alineja, Zagreb, 2005, 225.-226

¹²⁵ Taylor, Alan, *Habsburška Monarhija 1809.-1918.*, Znanje, Zagreb 1990., str. 189

Vlasti su se trudile pokazati stanovništvu Bosne kako unaprijediti poljoprivredu, uključujući organizaciju oglednih dobara i vinograda nedaleko od Mostara, pa čak i uspostavu oglednog ribnjaka. Također su pružale obuku seoskim učiteljima o savremenim metodama podučavanja, čak su otvorile poljoprivrednu školu u Ilidži blizu Sarajeva. Nastojale su poticati uzgoj konja osnivanjem konjičkih ergela i trka. Međutim, promjene su nailazile na otpor kod bosanskog stanovništva koje je više cijeniло tradicionalne osmanske pristupe; poput staza umjesto cesta, zaprežnih kola umjesto teretnih vozila, i nije bilo voljno prihvatiti modernizaciju koja je dolazila brže nego što su bili spremni. Također su odbijali koristiti željezne plugove koje im je vlast nudila po povoljnim cijenama.¹²⁶

Iako su se pojavile nove i moderne metode obrade zemljišta, poljoprivreda je i dalje ostala primitivna i zapuštena. Razvoj se razlikovao u različitim dijelovima zemlje. Posavski krajevi bili su najrazvijeniji zahvaljujući brojnim mjerama i državnim dobrima koji su se tamo nalazili, kao i zbog stranih doseljenika koji su se naseljavali u tom području. Proizvodnja je porasla, a uvedene su i neke nove biljne vrste poput šećerne repe. U Hercegovini, uzgoj duhana i južnog voća je značajno napredovao. Najmanje razvijena područja u Bosni i Hercegovini bila su planinska i stočarska područja gdje je poljoprivreda i dalje ostala primitivna i ekstenzivna. Odnosi između kmeta i zemljoposjednika, koje su austrougarske vlasti nastavile podržavati, predstavljali su prepreku razvoju poljoprivrede. Kmetovi su morali snositi troškove obrade zemlje i ulagati dodatan trud, dok su veći prinose uglavnom ostvarivali age i begovi..¹²⁷

Razvoj trgovine u Bosni i Hercegovini potaknut je time da je zemlja postala dio Carinske unije od 1879. godine. Uvoženi su industrijski proizvodi i kolonijalna roba, dok su se izvozila prirodna, neobrađena dobra poput stoke, drva i duhana. Modernizacija trgovine negativno je utjecala na domaću obrtničku proizvodnju koja nije mogla konkurisati uvezenim proizvodima. Novi zanati, poput obućara i krojača, postajali su sve popularniji, dok oni koji nisu bili prilagođeni suvremenim zahtjevima propadaju, kao što su sabljari i tufekčije.

Razvoj industrije i rudarstva bili su potaknuti bogatstvom prirodnih resursa koje Bosna posjeduje. Nije samo Austro-Ugarska poticala tvorničku i rudarsku proizvodnju, već je i strani kapital ulagan u zemlju. Prerađivačka industrija ubrzavala se s vodećom drvnom industrijom. Građevinska, kemijska i prehrambena industrija također su bile razvijenije u to vrijeme.¹²⁸

---

¹²⁶ Malcolm, Noel, *Povijest Bosne. Kratki pregled*, str. 194.

¹²⁷ Hadžibegović, dr. Ilijas i Imamović, dr. Mustafa, *Bosna i Hercegovina u vrijeme Austro-Ugarske uprave*, 88.

¹²⁸ *Ibidem*, 88. – 89.

Agrarno pitanje predstavlja osnovni uzrok društvenih tenzija u Bosni i Hercegovini, kako za vrijeme Osmanskog carstva, tako i kasnije. Austro-Ugarska je, nakon osvajanja te zemlje, odmah počela baviti se agrarnim problemima, provodila je istraživanja agrarnih odnosa te pokušavala regulirati odnos vlasnika zemlje (spahija) i zakupnika (kmetova), uzimajući u obzir Safersku-naredbu iz 1859. godine.¹²⁹ Ipak, nije se postigao značajan napredak nakon ove naredbe. Tadašnja vlast pazila je da vlasnici ne protjeruju kmetove s posjeda bez dovoljnog razloga, da kmetove ne opterećuju nerazumnim zahtjevima i da im ne ometaju gospodarske aktivnosti. Istovremeno, vlast je osiguravala da kmetovi ne smatraju kako su muslimanski vlasnici imanja zbog okupacije uskraćeni svojih prava. Iz naredbi Zemaljske vlade jasno se uočava nastojanje vlasti da se zadrži Osmanski agrarni zakon, te da će kažnjavati sve neposluhe kmetova. Ovakva politika stvarala je nezadovoljstvo među kmetovima. Vlast se nije odlučila za rješavanje agrarnog pitanja, odnosno za ukidanje kmetskih odnosa, jer su smatrali da se muslimanskim vlasnicima zemlja ne smije oduzeti tek tako, a za otkup zemljišta od strane države nije postojala dovoljna količina novčanih sredstava.¹³⁰

4.4.1. Borba za crkveno-školsku vakufsko - mearifsku autonomiju

Osnovni razlozi pokreta za crkveno-školsku i vakufsko-mearifsku autonomiju bili su stalno miješanje Zemaljske vlade u vjerska pitanja. Veliki razlog nezadovoljstva muslimana i pravoslavnih bila je otvorena težnja Katoličke crkve, posebno biskupa Josipa Štadlera¹³¹, prema pokatoličavanju stanovništva. Srpsko građanstvo pokrenulo je pokret za crkveno-školsku autonomiju 1896. godine, dok su muslimani započeli svoju borbu za vjersku i vakufsko-prosvjetnu, tj. mearifsku autonomiju 1899. godine. Glavni povod je bilo prisilno krštenje djevojčice Fate Omanović.¹³²

Oba pokreta djelovala su slično, slali su memorandume caru i carskoj vojsci. Održavani su skupovi i demonstracije sve do 1905. godine kada je postignuta ograničena crkveno-školska

---

¹²⁹ Ibidem, 88

¹³⁰ Šehić, Nusret, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo, 1980., 4

¹³¹ Prvi bosanski nadbiskup, teolog i filozof okrenuo službeni nadbiskupijski list *Srce Isusovo* (od 1893. *Vrhbosna*), osnovao tiskaru, Dječjačko sjemenište i gimnaziju u Travniku (1882), Bogoslovno sjemenište u Sarajevu (1893), dao podignuti sarajevsku katedralu (1884–89). Papa Leon XIII. imenovao ga je apostolskim povjerenikom za sjedinjenje Pravoslavne i Katoličke crkve. Umro u Sarajevu 1918. Stadler, Josip. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 16. 9. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57678>>.

¹³² Početkom maja 1899. godine nestala je djevojka Fata Omanović iz Bijelog Polja kod Mostara. Muslimani su bili uvjereni da se i ovdje, kao i u slučajevima koji su se dešavali ranije, radi o nasilnom odvođenju muslimanske djevojke u Dalmaciju od strane lokalnih katolika, gdje je i prevedena na katoličku vjeru. Donia, Robert J, *Islam pod Dvoglavin orlom: Muslimani Bosne i Hercegovine 1878.-1914*, Naklada ZORO i Institut za historiju BiH, Zagreb–Sarajevo, 2000.

autonomija. S druge strane, muslimani su proširili svoj pokret novim zahtjevima. Pod vodstvom Ali-bega Firdusa osnovali su Muslimansku narodnu organizaciju 1906. godine¹³³. Kroz ovu organizaciju nastavili su s pisanjem memoranduma, pregovorima sa Zemaljskom vladom i slanjem delegacija u Beč i Istanbul. Na kraju, postigli su gotovo sve svoje ciljeve - 15. aprila 1909. godine zakonodavno je utemeljen *Štatut za autonomno upravljanje vjerskim vakufsko-mearifskim poslovima* koji je stupio na snagu 1. maja 1909. godine¹³⁴.

V - Prikaz političke situacije pred aneksiju Bosne i Hercegovine

Početak prve dekade XX stoljeća, došlo je do promjene u odnosima među stranim zemljama i time i u ravnoteži snaga na Balkanu. Naročito se mijenja politika Ruskog carstva, koja je nakon rata s Japanom 1905. godine, počela aktivno provoditi svoje interese na Balkanu, s glavnim ciljem osiguravanja pristupa Carigradskim moreuzima. Ova promjena uticala je i na promjenu srbijanske politike prema Austro – Ugarskoj. Ti odnosi su postali još napetiji 1906. godine, što će konačno rezultirati Carinskim ratom¹³⁵. Postojao je i drugi naziv za taj rat, Rat svinja. Rat se očitovao ekonomskim mjerama, čime je Austro – Ugarska previsokim carinskim pristojbama za srpske poljoprivredne proizvode, pogotovo za svinje, željela umanjiti ekonomski napredak Srbije. Srbija je bila uskraćena za austrijske zajmove, a nije željela da se povuče i postane austrijski satelit. Kako bi postala ekonomski neovisna, počela je dobivati kredite od Francuske. Također je pronašla put za izvoz stoke preko osmanskog teritorija, a i Njemačka joj je otvorila tržište. Austrijski ministar vanjskih poslova, barun von Aehrenthal, kasnije je pokušao poboljšati odnose sa Srbijom, ali to više nije bilo jednostavno.

Promjene odnosa na široj i lokalnoj razini, kako među velikim silama tako i na Balkanu, utjecale su na transformaciju društvenih odnosa unutar bosanskog pitanja. Stoga je muslimanska politička elita postepeno napustila ideju suprotstavljanja aneksiji zajedno s pravoslavnim stanovništvom. Aneksija Bosne i Hercegovine prvi put je ušla u formalnu raspravu na sjednici predstavnika zajedničkih ministarstava Vlada Austrije i Ugarske. Prvog decembra 1907.

---

¹³³ Više o Muslimanskoj narodnoj organizaciji vidi u poglavlju knjige Imamović, Mustafa: Pravni položaj i unutrašnjopolitički razvitak, str. 134-149. i radu Dozić, Abid, *Bosanskohercegovački suverenitet u političkoj djelatnosti MNO (Muslimanske narodne organizacije)*, u: Znakovi vremena, Vol. 10, br. 35/36, Ibn Sina, Sarajevo, 2007, str. 226- 240.

¹³⁴ Imamović, Mustafa, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak*, 143-144;

¹³⁵ Carinski rat iz 1906. izbio je nakon prekida pregovora između Srbije i Austrougarske zbog trgovinskog ugovora. Sukob je započeo kada je Srbija sklopila carinski savez s Bugarskom, što je izazvalo negativnu reakciju Austrougarske. Obe zemlje su uvele restriktivne carine i zabrane uvoza određenih proizvoda. Nakon dužeg trgovinskog sukoba, postignut je sporazum koji je omogućio Srbiji da uvozi određenu robu, poput stoke i mesa, uz određene uslove. Taylor, Alan, *Habsburška Monarhija 1809.-1918.*, 267.

godine, ministar vanjskih poslova Austro-Ugarske, Alojz Aehrenthal¹³⁶, predlaže aneksiju Bosne i Hercegovine, ističući da njihova prava na teritorij Bosne i Hercegovine proizlaze iz Berlinskog ugovora, historijskog kontinuiteta i osvajanja oružjem. S obzirom na sve slabiji autoritet vlasti u BiH, Aehrenthal je pokrenuo publicističku ofanzivu protiv Srbije kako bi evropskoj javnosti prikazao miroljubivu politiku¹³⁷.

Okupacijskim mandatom nije bilo moguće ostvariti sve ciljeve, što je dovelo do nove faze bosanskog pitanja. S obzirom na rastuće ruske interese koji su prijetili Austro-Ugarskoj, pitanje vremena bilo je kada će biti objavljena i zvanična aneksija Bosne i Hercegovine, uprkos reakcijama sila koje su potpisale Berlinski kongres.

Izazov za Aehrentalove planove aneksije predstavljala je reakcija Osmanskog carstva. Mladoturska revolucija započeta 25. jula 1908. godine poslužila je Aehrenthalu kao važan povod i razlog ubrzanog proglašenja aneksije¹³⁸. Nakon što je sultan Abdul Hamid II. objavio ustav val oduševljenja prošao je područjem Osmanskog Carstva, a sve to je zabrinulo Austro-Ugarsku, koja je sada uvidjela da je vrijeme za djelovanje u vezi s Bosnom i Hercegovinom¹³⁹. Vrhovi monarhije strahovali su od toga da bi Mladoturci mogli proširiti biračko pravo i druge reforme na Bosnu i Hercegovinu, te je pripajanje ovih pokrajina postalo neizbježno.¹⁴⁰ Postojala je opasnost da osmanski parlament bude sazvan te da zahtijeva povratak Ustava iz 1876. godine i Bosanskog ejaleta Osmanskom carstvu, budući da bi Monarhija po planu izvršila svoj okupacijski mandat. Cilj Austrougarske bila je samostalna odluka o povlačenju iz Sandžaka, što bi se tumačilo kao čin njene velikodušnosti prema Osmanskom carstvu. Mladoturci su se protivili austrougarskim težnjama, no istovremeno su bili oprezni da ne destabiliziraju vlastiti režim pitanjem vezanim za Bosnu, ne narušavajući odnose s bilo kojom stranom.¹⁴¹ Zato su pristali na aneksiju, svjesni da nemaju dovoljno resursa za pružanje otpora. Jedini uvjet koji su postavili jeste povlačenje austrougarskih vojnika iz Sandžaka.

---

¹³⁶ Alois, Graf Lexa von Aehrenthal, u cijelosti Alois Leopold Johann Baptist, Graf Lexa von Aehrenthal, (rođen 27. rujna 1854., Gross-Skal, Bohemija [sada Hrubá Skála, Češka]—umro 17. veljače 1912., Beč, Austro-Ugarska), ministar vanjskih poslova (1906–12) Austro-Ugarske dvojne monarhije, čija je aneksija Bosna i Hercegovina (1908) izazvala međunarodnu krizu.

¹³⁷ Šehić, Zijad, *Aneksiona kriza 1908-1909. i njene posljedice na međunarodne odnose*, 56.

¹³⁸ Ekmečić, Milorad, *Aneksija Bosne i Hercegovine 1908. i istorijske posledice*, 10-11.

¹³⁹ Mazower, Mark, *Balkan. Kratka povijest*, Srednja Europa, Zagreb, 2003., str. 112.

¹⁴⁰ Ibidem, 113

¹⁴¹ Mladoturci su bosansko pitanje postavili pred osmanske političare i u štampi. Najavljeni su parlamentarni izbori u ovoj bivšoj provinciji, pošto je vraćen ustav iz 1876. koji se odnosio i na područje Bosne i Hercegovine. Mikić, Đorđe, *Bosna i Hercegovina između Austro-Ugarske i Turskog carstva u aneksionoj krizi 1908/1909.*, Naučni skup posvećen 80. godišnjici aneksije Bosne i Hercegovine [Sarajevo, 21. i 22. novembra 1988], Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1991., 191-192., 194.

Aneksija Bosne i Hercegovine za Aehrentala bila je tek početak, nakon čega je planirao uništiti "srpsko revolucionarno leglo."¹⁴² Aehrental je pripreme za aneksiju obavljao tajno, te kad je prestolonasljednik Franjo Josip suočen s gotovim činjenicama¹⁴³, nevoljko je prihvatio ovu mjeru. Time dolazi do još jednog značajnog preokreta u bosanskom pitanju, jednostranim djelovanjem određene političke skupine, bez obzira na reakcije i posljedice koje bi mogle nastati iz promjene ravnoteže evropskih sila uspostavljenih Berlinskim kongresom.

S obzirom na ekonomske i političke razloge okupacije, bilo je logično očekivati da će se Bosna i Hercegovina konačno pripojiti teritoriju Austro - Ugarske. Samostalno nisu mogli djelovati u tom pravcu, te da bi ostvarili svoje ciljeve bila im je potrebna podrška Njemačke, s kojom je bila spremna suprotstaviti se Britaniji i Rusiji. Ovim djelovanjem Bosansko pitanje postalo je ključno za rješavanje regionalnog, južnoslavenskog pitanja, i time je ponovno postalo predmet razmatranja zapadnih sila. Pripajanjem će se povećati antagonizam Srbije prema Monarhiji, što je dovelo do kontrefekta koji se dogodio 1919. godine. Tada su se Srbi i drugi balkanski narodi odlučili suprotstaviti imperijalističkim elementima i uz podršku zapadnih sila uspjeli su osnovati državu koja je bila regulirana na načelu narodne samoopredjeljenja - Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. o čemu će se govoriti na kraju ovog rada. Pripajanje Bosne i Hercegovine stoga je bilo ključno za okretanje bosanskog pitanja prema jugoslavenskom regionalnom okviru.

5.1. Aneksija Bosne i Hercegovine od strane Austro - Ugarske monarhije

Aneksija je objavljena *Proklamacijom od strane Cara i kralja Franje Josipa I*, dana 7. oktobra 1908. godine¹⁴⁴. U Proklamaciji se vladajući izražavaju prema lokalnom stanovništvu na način da tvrde kako je okupaciona uprava, umjesto "nasilja i zuluma", obezbijedila mir i provedbu zakona. Smatraju da narod već osjeća poboljšanje i blagodati nove uprave, a povećanje broja obrazovanih pojedinaca je pokazatelj dobrog puta kojim ih nova uprava vodi.

---

¹⁴² Juzbašić, Dževad, Aneksija i stavovi austrougarskih vojnih krugova prema upravljanju Bosnom i Hercegovinom, 38-39.

¹⁴³ Aehrental je u pregovorima sa Aleksandrom Izvoljskom, ministrom vanjskih poslova Rusije, uspio osigurati rusku saglasnost, ali uz uslov podrške po pitanju otvaranja moreuza za rusku crnomorsku flotu, čak i uz cijenu davanja Srbije. No to se nije desilo, čime Izvoljski nije dao saglasnost za aneksiju. Ekmečić, Milorad, *Aneksija Bosne i Hercegovine 1908. i istorijske posledice.*; Aehrental je nastojao nagovoriti Bugarsku da proglasi nezavisnost početkom juna 1908., da se spriječi stvaranje jedinstvenog južnoslavenskog fronta, i pridobije za Monarhiju. Septembra 1908., u Budimpešti je dogovoreno da Austro-Ugarska anektira Bosnu i Hercegovinu, a Bugarska proglasi nezavisnost. Šehić, Zijad, *Aneksiona kriza*, 57-59.).

¹⁴⁴ Nakon što je proklamacija napisana, car Franjo Josip ju je potpisao u Budimpešti 5. listopada 1908. godine – ovaj se datum uzima kao formalno objavljenje aneksije. Aneksija će, pak, u Sarajevu biti javno objavljena dva dana kasnije. Imamović, Mustafa, *Istorija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture, Izdavačko preduzeće „Preporod“, Sarajevo, 1997, 433

Dugotrajni mir i konstantan razvoj stanovništva su doveli Bosnu i Hercegovinu na viši politički nivo i sada je potrebno osnovati instituciju koja će odgovarati situaciji i željama naroda.

Upravljanje će ostati isto, zadržaće se autonomija i poseban status - *corpus separatum*, kako bi se spriječilo pripajanje bilo kojem dijelu Monarhije. U objavi se prikazuje perspektiva dominantnog sistema, a period okupacije se predstavlja kao samostalan čin lokalnog stanovništva. Moguća rasprava o mogućem razdvajanju ili spajanju Austrije i Ugarske postaje sve manje bitna, jer aneksijom je ostao isti raniji status. Također, proglas pruža i legalitet aneksije, gdje Austro-Ugarska kruna nasljeđuje ugarske teritorije, primjenjujući ista prava kao i u Monarhiji. Proglas obećava jednaka prava pred zakonom, ali i sudjelovanje u donošenju zakona i upravljanju, te zaštitu vjerskih i nacionalnih posebnosti. U proklamaciji car obećava stvaranje ustava, a u pismu kojeg je zajedno s proklamacijom poslao Burianu određuju se i okvirni dijelovi ustava. Prema tome, narod je trebao dobiti građanska prava i pravo sudjelovanja u upravi zemljom, ali samo u onom obliku koji će odgovarati vjerskim prilikama – dakle, radilo se o ustavnim pravima i politici koji bi počivali na konfesionalnom načelu, kao i do sada.

Bosna i Hercegovina je anketirana kao Reichsland, tačnije carska zemlja, koja je pod kontrolom Austro-Ugarske Monarhije, a na čelu uprave će se nalaziti Zajednički ministar financija, kao i za vrijeme okupacije. Zajednički ministar financija, Burian, koji je upravljao Bosnom i Hercegovinom zadnjih pet godina okupacije, ostao je na toj poziciji.

Aneksiju su u Sarajevu saznali već dan prije, 6. oktobra 1908. godine. Međutim, sve je proteklo mirno. Proklamacija je objavljena rano ujutro 7. oktobra¹⁴⁵, prvo vojsci i vojnim stanicama, a zatim i u okružnim i kotarskim središtima, kao i kotarskim ispostavama. Proklamacija je štampana u 6.200 primjeraka koji su podijeljeni svim važnim osobama u državi, a oni su je istakli na svim važnim zgradama. Osim toga, proklamacija je također objavljena putem glasnika.¹⁴⁶

Aneksija je izazvala podijeljene stavove širom zemlje - Srbi i muslimani su protestirali, Hrvati su pozdravili aneksiju. Nacionalistička omladina u Bosni i Hercegovini također se protivila

---

¹⁴⁵ “Odlučio sam da prava svoje suverenosti kao i nasledna prava Mog doma učinim važećim i za Bosnu i Hercegovinu. Kao neizostavan cilj lebdi mi pred očima čvrsta odluka da stanovništvu Bosne i Hercegovine budu u punoj mjeri priznata i zagarantovana građanska prava. Pored slobode ličnosti veroispovjesti, poštivanja neprikosnovenosti imovine, morala i običaja, prava domaćinstva, slobode i štampe, što je sve već zagarantovano. Neophodno je da se stave pod zakonsku zaštitu nezavisnost pravosuđa i prava na podnošenje peticija kao i na udruživanje i okupljanje.”; Pismo cara Franje Josifa o inkorporaciji Bosne i Hercegovine. 5. oktobar 1908. Stojković. Momir, *Balkanski ugovorni odnosi*, 253-254.

¹⁴⁶ Imamović, Mustafa, *Istorija Bošnjaka*, 424.

aneksiji. Ipak, veći neredi su izbjegnuti. Nije moglo doći do istih, jer su vodeće stranke savjetovale narod da poštuje pravni poredak i vlast. Vlasti u Bosni i Hercegovini su ipak pažljivo pratile raspoloženje stanovništva i pazile da situacija ne eskalira.¹⁴⁷ Sarajevo je bilo odvojeno od ostatka svijeta u pogledu telegrafskih i telefonskih veza od 7. do 11. oktobra 1908. godine.¹⁴⁸

5.1.1. Reakcije velikih sila na proglašenje aneksije/ Aneksiona kriza

Austrougarski car Franjo Josip je potpisao dokument o pripajanju Bosne i Hercegovine. U proglasu se ovaj čin opravdava uvođenjem Ustava, uz obaveznu garanciju građanskih prava i slobode lokalnom stanovništvu Bosne i Hercegovine. Zatim se traži priznanje pripajanja od vladara Velike Britanije, Francuske, Njemačke, Rusije i Italije. Time su se Velike sile stavile pred gotov čin činjenicom da je pripajanje već izvršeno. Sve je ovo rezultiralo diplomatskom krizom, u historiografiji nazvano *Aneksionom krizom*. Britanija i Francuska smatraju da pripajanje mijenja odredbe Berlinskog ugovora, dok Italija i Rusija izražavaju nepovjerenje.¹⁴⁹

Proglašenjem aneksije bila je povezana odluka o povlačenju austrougarskih vojnika iz Novopazarskog sandžaka, koji je do tada razdvajao prostor Srbije i Crne Gore. Prema dogovoru, Bugarska i Istočna Rumelija su 5. oktobra odbacile sultanov autoritet i proglasile nezavisnu kraljevinu u Trnovu. Gubitak Istočne Rumelije za Osmansko carstvo predstavljao je povećani rizik na granici, kao i mogućnost jačanja bugarskog uticaja u Makedoniji. Zato je za Portu prvenstveni cilj bio zaštita od agresivnih nastojanja Bugarske, zbog čega aneksiona rješenja bosanskog problema nije značajnije utjecalo na situaciju. Vilhelm II, njemački car, priznao je aneksiju, pri čemu je Austro-Ugarska nastojala iskoristiti Njemačku kao alat svoje politike na Balkanu, dok je Njemačka koristila Austro-Ugarsku kao alat svoje politike u Evropi. Time je Monarhija postala produžetak germanske akcije, što nije bilo u interesu Antante.¹⁵⁰

Edward Gray, ministar spoljnih poslova Velike Britanije, naglasio je da njegova vlada ne može prihvatiti flagrantno kršenje Berlinskog sporazuma. Za Britaniju, aneksiona kriza je bila prilika za jačanje uticaja u Osmanskom carstvu, zalažući se za dobijanje odštete za Bosnu i Hercegovinu.¹⁵¹ Francuska je unaprijed shvatila da će biti isključena u slučaju rata i zato je

---

¹⁴⁷ Šehić, Zijad, *Aneksiona kriza 1908-1909*, 65.

¹⁴⁸ Imamović, Mustafa, *Istorija Bošnjaka*, str. 424.-425.

¹⁴⁹ Imamović, Mustafa, *Pravni položaj*, 189

¹⁵⁰ Šehić, Zijad, *Aneksiona kriza 1908-1909*, 65.

¹⁵¹ Ibidem, 80.

dopustila Rusiji neometano djelovanje¹⁵². Određene nezadovoljne organizacije u Osmanskom carstvu djelovale su u cilju nepriznavanja aneksije, pri čemu su na sve društvene slojeve prenijeli protiv Austrougarsko raspoloženje.¹⁵³ Austrougarska aneksija proizlazi iz njenog interesa na Balkanu, time se otvoreno suprotstavljajući srpskoj nacionalnoj politici preko Bosne i Hercegovine, što naglašava važnost bosanskog pitanja na ovom području. Osmansko carstvo podržalo je rješavanje bosanskog pitanja, a Austro-Ugarska se zvanično odrekla prava na Novopazarski sandžak iz 1879. godine- To je, pored unutrašnjih nestabilnosti dovelo do toga da Osmansko carstvo prizna aneksiju, odnosno pravo suvereniteta cara F. Josipa nad Bosnom i Hercegovinom.¹⁵⁴

Odlučeno je da se Austro-Ugarska povuče iz Sandžaka, te je predložila Carigradu trgovinski ugovor i novčanu kompenzaciju od 2,5 miliona funti. Ugovorom su zaštićena prava svih građana, s posebnim naglaskom na bosanske muslimane, prava na jednakost i vjerske slobode, jednaku građansku i političku prava, slobodu boravka i migracija, poštivanje vakufskih prava itd.¹⁵⁵ Aehrenthal je uputio zahtjev Srbiji da prihvati aneksiju ukidajući član 25. Berlinskog sporazuma, jer prethodni odgovor nije bio zadovoljavajući, uslijedio je ultimatum od tri dana.

U Hrvatskoj su svi bili razočarani zbog toga što proklamacija nije spomenula hrvatski narod¹⁵⁶. U Srbiji se nisu slagali s ovim potezom Austro-Ugarske zato što su smatrali da Srbija ima pravo na ovaj teritorij. Kasnije će ovo nezadovoljstvo osnivanjem dva tajna društva – prvo je bilo *Narodna odbrana*, a drugo *Ujedinjenje ili smrt* (poznato kao i Crna ruka). Ova tajna društva će svojim djelovanjem pokrenuti i Prvi svjetski rat.

Tim ultimatumom se dolaze do vrhunca Aneksione krize, jer su istovremeno poslani 63 bataljona i 15 dodatnih u Dalmaciju i Bosnu, da budu spremni u slučaju da Srbija do 16. marta ne prihvati ultimatum. Rat protiv Srbije je pripreman u martu 1909. godine.¹⁵⁷

Njemačka uloga će se ovdje ispostaviti značajnom, jer je ultimatum koji se odnosio na ukidanje člana 25. Berlinskog kongresa usmjeren prema Rusiji od 1. marta 1909., i prihvaćen. To je

---

¹⁵² Ibidem, 56.

¹⁵³ Mikić, Đorđe, *Bosna i Hercegovina između Austro-Ugarske i Turskog carstva u aneksionalnoj krizi 1908/1909.*,198.

¹⁵⁴ Šehić, Zijad, *Aneksiona kriza 1908-1909*, 105

¹⁵⁵ Austrijsko-turski ugovor o kompenzacijama za aneksiju Bosne i Hercegovine. 26. februar 1909. Stojković. Momir, *Balkanski ugovorni odnosi*, 262-263.

¹⁵⁶ Gross, Mirjana, *Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914.*, Historijski zbornik, god. XIX-XX, br. 1.-4., 1966.-1967, 25.

¹⁵⁷ Mobilisan je Sarajevski korpus i u Bosnu upućeno 29 bataljona i 30.000 rezervista. Mikić, Đorđe, *Bosna i Hercegovina između Austro-Ugarske i Turskog carstva*, 207.

značajno doprinijelo priznavanju aneksije od strane Srbije¹⁵⁸. Nakon što su predstavnici Rusije, Velike Britanije, Francuske, Italije i Njemačke iznijeli demarš u Beogradu u martu 1909., srpska vlada je dala zadovoljavajuću izjavu Beču. Aneksiona kriza okončana je 31. marta 1909. putem srpske bilješke i odluke velikih sila o ukidanju člana 25. Berlinskog sporazuma. Time je pravo suvereniteta cara Franje Josifa nad Bosnom i Hercegovinom.

Uticaj Velike Britanije nije više bio značajan u Europi, te samim time oni nisu igrali značajnu ulogu u rješavanje bosanskog pitanja. Iako zvanično na strani Osmanskog Carstva, njen uticaj na rješenje Aneksione krize nije bio značajan. Umjesto nje, Njemačka je preuzela vodeću ulogu podržavajući balkansku politiku Austro-Ugarske i utičući na situaciju u Bosni i Hercegovini. Rusija je bila ograničena u svojim akcijama, jer je jedan od razloga Aneksije bilo i smanjenje njenog uticaja na Balkanu¹⁵⁹. Osmansko Carstvo je zahtjevalo direktni sporazum sa Austro-Ugarskom o uslovima Aneksije, ali proglašenje nezavisnosti Bugarske privremeno je stavilo bosansko pitanje u drugi plan. Velike sile su bile zainteresovane za rješavanje diplomatske krize koja je nastala nakon odbijanja Srbije da prihvati novonastalu situaciju. Stoga se može zaključiti da je Aneksiona kriza prije svega proizlazila iz regionalnih interesa njenih istočnih susjeda. Sa podrškom Njemačke diplomacije, Austro-Ugarska je uspjela izdejsstvovati priznanje aneksije Bosne i Hercegovine od strane Osmanskog Carstva nakon burnih pregovora. To se desilo 26. februara 1909. godine, kada je Bosna i Hercegovina zvanično postala dio Habsburške Monarhije. Austro-Ugarska se odrekla Novopazarskog sandžaka, obećavajući Osmanskom Carstvu isplatu od dva i po miliona funti kao odštetu, te garantirajući vjersku slobodu muslimanskim stanovnicima u Bosni i Hercegovini¹⁶⁰. Ruska vlada priznaje aneksiju 25. marta 1909. godine i predlaže Srbiji da učini isto. Srbija je, poštujući Ruski prijedlog, aneksiju priznala 31. marta 1909. godine, dok je Crna Gora to učinila 5. aprila.

Time je stanje neizvjesnosti i mogućnost izbijanja rata naposljetku okončano. Razdoblje od 5. oktobra 1908. godine do 25. marta 1909. godine, odnosno razdoblje od proglašenja Aneksije Bosne i Hercegovine od strane Austro - Ugarske do trenutka priznanja te odluke od strane Rusije, nazivamo razdobljem Aneksione krize.¹⁶¹

---

¹⁵⁸ Šehić, Zijad, *Aneksiona kriza 1908-1909*, 69 - 70

¹⁵⁹ Austrijsko-turski ugovor o kompenzacijama za aneksiju Bosne i Hercegovine. 26. februar 1909. Stojković. Momir, *Balkanski ugovorni odnosi*, 262-263.

¹⁶⁰ Imamović, Mustafa, *Istorija Bošnjaka*, 422.-423

¹⁶¹ Šidak, Jaroslav, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, Školska knjiga/Ognjen Prica, Zagreb, 1968.,240.

Aneksijom nije riješeno pitanje Bosne i Hercegovine. Balkanski problemi postali su općevropsko dobro i samim tim su uticali na Balkanu na međunarodne odnose velikih sila i naglašavali suprotnosti u Evropi.

Pitanje Bosne je, u regionalnom kontekstu, bilo pod utjecajem jačanja antiaustrijske srpske politike koje je doprinijelo oslobodilačkom pokretu naroda. Ruski utjecaj na pitanje Bosne obnovljen je u regionalnom, balkanskom i evropskom okviru, što je posebno vidljivo tijekom Aneksione krize. Sa jačanjem Rusije na Balkanu, stvorio se Balkanski savez. U Bosni i Hercegovini, Austro-Ugarska nije uspjela ostvariti svoje ekonomske, administrativne ili obrazovne ciljeve, što je dodatno pojačalo otpor lokalnog stanovništva. Nakon aneksije, sukobi između dviju komponenti Monarhije značajno su utjecali na pitanje Bosne i Hercegovine i produbili krizu dualističke strukture vlasti. Diplomatski uspjeh Austro-Ugarske i Njemačke u ovom kontekstu često se ocjenjuje kao "*Pirova pobjeda*" s katastrofalnim posljedicama za odnose između europskih sila¹⁶².

5.2. Ustav Bosne i Hercegovine i formiranje Bosanskog sabora

Prije nego što započnemo elaboraciju Ustava za Bosnu i Hercegovinu i osnivanju Bosanskog sabora, potrebno je ukratko navesti demografske podatke o Bosni i Hercegovini nakon aneksije, kako bismo kasnije stvorili jasniju sliku o društvu i političkim procesima na koje će demografski faktor bitno uticati. Bosna i Hercegovina je 1910. godine imala 1.808.044 stanovnika, prema zvaničnom popisu Austro-Ugarske. Iako je, u poređenju s vremenom prije okupacije, porast stanovništva znatno veći, otprilike 750.000 stanovnika, Bosna je ostala slabo naseljena - gustina naseljenosti je 1909. godine bila samo 31.7 st/km². Osim toga, poljoprivredno stanovništvo je, sasvim očigledno, i dalje dominiralo - čak 87,92% stanovništva pripadalo je seljačkoj populaciji.¹⁶³

Migracija stanovništva nakon aneksije postaje također jedan od izazova. Tokom 1908. godine, u periodu od januara do decembra, 613 osoba se iselilo, dok se broj iseljenika povećao na 2.538 tokom 1909. godine. U 1910. godini, taj broj je naglo skočio na visokih 17.018. Stanovništvo se uglavnom usmjeravalo prema Osmanskom Carstvu, što ukazuje na to da su se pretežno muslimanska zajednica iseljavala nakon pripajanja Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj¹⁶⁴.

---

¹⁶² Ovog puta nije došlo do rata jer je Rusija zbog unutrašnjih i spoljnih slabosti morala izbjeći oružani sukob, što je omogućilo Njemačkoj da rješi krizu. (Šehić, Zijad, *Aneksiona kriza*, 138-139., 141., 143-144.).

¹⁶³ Šidak, Jaroslav, *Povijest hrvatskog naroda* g. 1860-1914, 240.

¹⁶⁴ Imamović, Mustafa, *Istorija Bošnjaka*, 431

Baš iz tog razloga, najteži zadatak vrhovne vlasti Monarhije bio je kako postupati sa sve tri konfesije u Bosni i Hercegovini¹⁶⁵. Bilo je potrebno djelovati oprezno i paziti da se očuva ravnoteža između konfesija, posebno u javnom i političkom životu.

Premda je Bosna i Hercegovina trebala dobiti ustav odmah nakon aneksije, 1908. godine, to se nije ostvarilo sve do 1910. godine. Malbaša smatra da je tomu uzrok nesporazum između austrijskih i ugarskih političkih lidera koji se nisu uspjeli dogovoriti po pitanju ustavnih sloboda za narod i samih ovlasti budućeg parlamenta.¹⁶⁶

Ustav je konačno sastavljen 17. februara 1910. godine, kao i zakoni koji mu pripadaju, od strane cara Franje Josipa, te je proglašen 20. februara iste godine u velikoj dvorani Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine. Svečano proglašenje Ustava pripalo je zemaljskom poglavaru Marijanu Varešaninu. Ustav za Bosnu i Hercegovinu obuhvata šest zakona koji ga trebaju regulirati, a to su:

1. Zemaljski ustav (Statut),
2. Izborni red,
3. Saborski poslovni red,
4. Zakon o društvima za Bosnu i Hercegovinu,
5. Zakon o okupljanju za Bosnu i Hercegovinu
6. Zakon o kotarskim vijećima.

Planirano je da se prvobitno zagarantovana ustavna prava vremenom dopunjuju i proširuju u obliku osnivanja novih demokratskih institucija.¹⁶⁷

Ustav se temeljio na vjerskom i staleškom principu, što je razočaralo čak „i najveće optimiste“, kako to Malbaša navodi¹⁶⁸. Razlog za razočaranje bio je taj što se gotovo ništa po pitanju autonomije nije promijenilo. Bosna i Hercegovina i dalje predstavlja jedinstvenu zajedničku teritoriju pod upravom cijele Austro-Ugarske Monarhije.¹⁶⁹ Vrhovnu vlast zadržavao je zajednički ministar financija Austro-Ugarske. Osim toga, nadležnosti novoformiranog sabora bile su minimalne – upravljanje i sudstvo bili su jedini poslovi u kojima je Sabor imao slobodu

---

¹⁶⁵ Malcolm, Noel, *Povijest Bosne. Kratki pregled*, 196.

¹⁶⁶ Malbaša, Ante, *Bosansko pitanje i Austro-ugarska u svijetlu političkog dnevnika J. M. Baernreithera*, 40.

¹⁶⁷ Imamović, Mustafa, *Istorija Bošnjaka*, 438.

¹⁶⁸ Malbaša, Ante, *Bosansko pitanje i Austro-ugarska u svijetlu političkog dnevnika J. M. Baernreithera*, 40.

¹⁶⁹ Imamović, Mustafa, *Istorija Bošnjaka*, 438.

djelovanja. Ništa drugo nije moglo biti obavljeno bez suglasnosti i odobrenja Austro-Ugarske.¹⁷⁰

Obzirom na činjenicu da su ustavni zakoni doneseni u februaru 1910. godine, bilo je potrebno provesti izbore za sabor. Odlučeno je da će sabor imati ukupno 92 zastupnika – 72 birana zastupnika i 20 virilista¹⁷¹. Uzimajući u obzir konfesionalni princip, virilisti su bili podijeljeni na 16 konfesionalnih predstavnika (5 katoličkih, 5 pravoslavnih, 5 muslimanskih i 1 jevrejskog predstavnika) te 4 svjetovna predstavnika (predstavnik Vrhovnog suda, Odvjetničke komore, Trgovačke i obrtničke komore, kao i sarajevskog gradonačelnika). Uzevši u obzir i staleški princip, izbori su se provodili kroz kurijalan sistem sa dvostrukim kurijama – staleškom i konfesionalnom kurijom. Za svaku vjeroispovijest postojale su tri kurije – 1. kurija sastavljena od veleposjednika (18 mandata), 2. kurija sastavljena od građanstva (20 mandata) te 3. kurija zasnovana na seoskim općinama (34 mandata).¹⁷²

Gross navodi da su izbori u maju 1910. godine ispali prema očekivanjima.¹⁷³ Srpska narodna organizacija dobila je sve pravoslavne mandate (31 mandat), dok je Muslimanska narodna organizacija dobila sve muslimanske mandate (24 mandata). Što se katoličkih mandata tiče 12 je otišlo Hrvatskoj narodnoj zajednici, a 4 mandata osvojili su Štadlerovci¹⁷⁴. Gross naglašava da je Bosanski sabor započeo rad u "*atmosferi primirja među Srbima, Hrvatima i Muslimanima te unutar pojedinih grupa Muslimana i Srba.*"¹⁷⁵ Stoga ne iznenađuje što su ubrzo uspostavljene srpsko-hrvatske veze, iako nije došlo do dogovora na temelju nekog posebnog programa među ta dva aktera. Vremenom će se, međutim, ova suradnja ispuhati, jer je bila tendencija povećanja snage i potrebe za sprečavanjem srpsko-hrvatske suradnje u Vladi, sve zbog straha od stavljanja Vlade u politički nepovoljan položaj.¹⁷⁶

U februaru 1912. godine Leon Bilinski zamijenio je Ištvana Buriana na poziciji zajedničkog ministra financija. Ovo će dovesti do značajnih promjena u pogledu vlasti u Bosni i Hercegovini. Već 1. aprila 1912. godine, dolazi do reorganizacije uprave Bosne i Hercegovine

---

¹⁷⁰ Malbaša, Ante, *Bosansko pitanje i Austro-ugarska u svijetlu političkog dnevnika J. M. Baernreithera.*, 51.

¹⁷¹ Virilisti su zastupnici koji ulaze u sabor bez potrebe da budu prije toga izabrani. Oni svoje mjesto u saboru dobivaju na temelju njihovog statusa u društvu ili na temelju njihova porijekla. Virilisti tako potječu iz uglednih društvenih krugova (plemstvo, vjerski dostojanstvenici, i slično). Gross, Mirjana, *Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914.*, 37.

¹⁷² Malbaša, Ante, *Bosansko pitanje i Austro-ugarska u svijetlu političkog dnevnika J. M. Baernreithera.*, 51.

¹⁷³ Gross, Mirjana, *Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914.* 39.

¹⁷⁴ Imamović, Mustafa, *Istorija Bošnjaka*, 443.

¹⁷⁵ Gross, Mirjana, *Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914.*, 40.

¹⁷⁶ Šidak, Jaroslav, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, 297.

- funkcija civilnog adlatusa je ukinuta¹⁷⁷. To dovodi do ujedinjenja civilne i vojne vlasti, a zemaljski poglavar, koji je do tada imao gotovo reprezentativnu funkciju, dobiva glavnu ulogu u vođenju politike države. Tako je Oskar Potiorek¹⁷⁸, vojni guverner Bosne i Hercegovine, preuzeo svu vlast nad civilnim poslovima. Ovaj čin zapravo označava nastanak apsolutizma u državi.

Nakon dugog perioda, jezično pitanje ponovo dolazi u prvi plan. Tako je 1913. godine postignut sporazum između hrvatskih i srpskih zastupnika, te je dogovoreno da će službeni naziv jezika biti srpsko-hrvatski jezik. Bosanski sabor redovito je obavljao dužnosti koje su mu bile dane i koje su bile u njegovoj nadležnosti, sve do svog posljednjeg zasjedanja 29. jula 1914. godine - to je bila komemorativna sjednica za preminulog nadvojvodu i prijestolonasljednika Austro-Ugarske Monarhije Franju Ferdinanda, koji je ubijen u Sarajevu. Sam atentat će biti obrađen u nastavku rada.

5.2.1 Balkanski ratovi

Nakon što su prebrodili aneksijsku krizu i postupno stabilizirali situaciju na Balkanu, panslavisti¹⁷⁹ su se fokusirali na više ciljeve. Postojale su težnje balkanskih kršćanskih država da stvore savezništvo kojim bi ostvarile dominaciju nad Osmanskim Carstvom. Preostale osmanske teritorije na Balkanu trebale bi se podijeliti temeljem principa nacionalnosti.¹⁸⁰ Proći će neko vrijeme prije nego što za to bude stvorena pogodna atmosfera. Ideja jugoslavenskog ujedinjenja počela je znatno ranije, ali njeno širenje u Bosni i Hercegovini tokom perioda od

---

¹⁷⁷ Gross, Mirjana, *Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914.*, 57.

¹⁷⁸ Potiorek, Oskar von, austrougarski general pukovnik (Bleiburg, 20. XI. 1853 – Klagenfurt, 17. XII. 1933). Bio je zapovjednik III. korpusne oblasti Austro-Ugarske Monarhije (1897–1901), pomoćnik načelnika Glavnoga stožera (1902–11), glavni inspektor austrougarske vojske (1911–13) i zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine (1913–14). Drži se odgovornim za slabe mjere osiguranja koje su omogućile atentat srpskih nacionalista na nadvojvodu Franza Ferdinanda (28. VI. 1914). Početkom I. svjetskoga rata bio je zapovjednik austrougarske Pete i Šeste armije. Nakon poraza u sukobu sa srpskom vojskom u cerskoj i kolubarskoj bitki 1914. bio je smijenjen s položaja te umirovljen. *Potiorek, Oskar von. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 16. 7. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49748>>.

¹⁷⁹ Panslavizam (pan- + slavizam, prema Slaveni) ili sveslavenstvo, politička ideja koja polazi od stajališta da svi slavenski narodi tvore jednu etničku cjelinu. Doktrina je to o političkom ujedinjenju slavenskih naroda u jednu državu. Iz toga stajališta izvodio se zaključak da slavenski narodi trebaju surađivati na političkom i kulturnom području, a osobito u obrani zajedničkih interesa, koje ugrožavaju druge velike etničke skupine. Ta se suradnja zamišljala u različitim varijantama, od književne i kulturne suradnje do stvaranja velike zajedničke države, Panslavije, koja bi obuhvatila sve Slavene. panslavizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 16. 7. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=46465>>.

¹⁸⁰ Popović, Vasilj, *Istočno pitanje-istorijski pregled borbe oko opstanka Osmanlijske carevine u Levantu i na Balkanu*, 205.

aneksione krize do Prvog svjetskog rata bila je utemeljena na političkom omladinskom pokretu¹⁸¹.

Godine 1912. osnovan je tzv. Balkanski savez. Stvoren je bilateralnim dogovorima država koje su težile osvajanju i dijeljenju preostalih osmanskih teritorija u ovim područjima. Prvi takav dogovor je potpisan između Srbije i Bugarske, 13. marta 1912. godine.¹⁸² Kasnije, 29. maja 1912. godine, doći će i do sklapanja grčko-bugarskog sporazuma.¹⁸³ Crna Gora je također pomagala saveznicima, dok se Austro-Ugarska, s Bosnom i Hercegovinom, nije uplitala u ove događaje.

Srbija i Grčka bile su prilično uspješne pa je Osmansko Carstvo poraženo bez većih poteškoća u Prvom balkanskom ratu, zbog čega je Porta 30. maja 1913. godine bila prisiljena potpisati mirovni sporazum u Londonu.¹⁸⁴

Nezadovoljna rezultatom Prvog balkanskog rata, Bugarska je s 29. na 30. juna 1913. godine napala srpske i grčke trupe u Makedoniji. Ovim činom počeo je Drugi balkanski rat koji je bio katastrofalan za Bugarsku. Naime, protiv Bugarske, osim Srbije i Grčke, u rat se uključilo i Osmansko Carstvo. Mirovnim ugovorom 10. augusta 1913. godine u Bukureštu, Bugarska se odrekla svih osvojenih područja koja su sada pripala Grčkoj i Srbiji, a čak je i Turska osvojila nekoliko teritorija. Ambadorska konferencija u Londonu koja se održala u decembru 1913. godine konačno je zapečatila pitanje Balkanskih ratova. Balkanski ratovi izazvali su nove napetosti između Austro-Ugarske i Srbije, a time i Rusije, koja je podržavala balkanske saveznike u borbi protiv Osmanlija. Naime, Istočno pitanje bilo je konačno riješeno na Balkanskom poluotoku, a sistem i odnos sila uspostavljen na Berlinskom kongresu potpuno se promijenio. Na Balkanu je sada veliki utjecaj imala Rusija nauštrb Austro-Ugarske. Pored toga, Austro-Ugarska se morala suočiti s političkim i ekspanzionističkim ciljevima Srbije, koja je, mora se priznati, polako rasla i jačala. To će se, naravno, odraziti i na politiku Austro-Ugarske prema Bosni i Hercegovini.¹⁸⁵

---

¹⁸¹ Nacionalističke organizacije su povećavale napetosti tokom političke krize. Watson navodi kako je Mlada Bosna tu imala veliku ulogu. Njihov cilj se vidio prema posljednjim riječima Gavrila Principa, pred atentat: "Prepuštam srpstvu da me osveti." Tako je djelovala organizacija koja je izvela atentat. Dakle Monarhija je bila suočena sa rezgranatim pokretom, na koji je Srbija gledala blagonaklono. Seton-Watson, Robert W., *The role of Bosnia in the international politics (1875-1914)*, H. Milford, London, 1931.,34

¹⁸² Imamović, Mustafa, *Istorija Bošnjaka*,456.

¹⁸³ Hammer, Joseph von *Historija Osmanskog carstva*, Ognjen Prica, Zagreb, 523.

¹⁸⁴ Imamović, Mustafa, *Istorija Bošnjaka*, 457.

¹⁸⁵ Ibidem, 457.-458.

Taylor zaključuje: "*S balkanskim ratovima Austro-Ugarska je praktički prestala biti velesila. Balkan je bio njena 'interesna sfera', a usprkos tome u krizi njen utjecaj nije ništa pomogao...*".¹⁸⁶ Što se tiče Bosne i Hercegovine, Balkanski ratovi su ih značajno uzdrmali - do te mjere da je čak i Sabor ostao nijem na sve što se događalo. Činjenica je da je pravoslavni element u Bosni i Hercegovini Balkanskim ratovima pružalo podršku te su sa simpatijama pratili napredovanje saveznika, dok je muslimanski dio stanovništva bio u šoku.¹⁸⁷

Naime, ratovi u Balkanu doveli su do velikog nemira među muslimanskim stanovništvom Bosne i Hercegovine – za njih je Osmansko Carstvo predstavljalo Islam, koji se sada povlačio s Balkana, ostavljajući ih. Posve je očigledno da je muslimansku populaciju obuzela ogromna panika.¹⁸⁸ Propadanje Osmanskog Carstva smatrano je propasti Bosne i Hercegovine, kao i propasti njih samih. Sada im je preostalo usmjeriti se prema ostatku Europe, zaboraviti na te ratove i pokušati opstati kao narod u novonastalom poretku, jer ne postoji ni najmanja mogućnost za oporavak Osmanskog Carstva.¹⁸⁹

VI - Sarajevski atentat

Kao što dr. Zijad Šehić u svom djelu *Atentat, mobilizacija, rat* navodi; *Govoriti o Sarajevskom atentatu kao historijskom fenomenu imajući u vidu činjenicu da je broj bibliografskih jedinica o njemu dostigao više hiljada izazov je da se kaže nešto novo, nešto što je do sada propušteno. Referat koji je nastao najvećim dijelom na osnovu neobjavljene arhivske građe objašnjava širi historijski kontekst zbivanja iz 1914. godine.*¹⁹⁰

Upravo zbog ovoga, osnovica izlaganja o Sarajevskom atentatu će biti navedeni referat, jer se bazira na do tada neobjavljenim arhivskim građama te kreće od šireg konteksta događaja koji su prethodili atentatu.

Sukob koji je započeo 1914. godine i promijenio političku kartu Europe tokom pet godina bio je zapravo programiran mnogo ranije. Još 1869./1870. ruski publicist Nikolaj Jakovljevič

---

¹⁸⁶ Taylor, Alan, *Habsburška Monarhija 1809.-1918.*, 202

¹⁸⁷ Šidak, Jaroslav, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914.*, 301.

¹⁸⁸ Gross, Mirjana, *Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914.*, 63.

¹⁸⁹ Imamović, Mustafa, *Istorija Bošnjaka*, 454.

¹⁹⁰ Šehić, Zijad, *Atentat, mobilizacija, rat*, 27

Danilevski¹⁹¹ je u časopisu *Zarja* najavio "*propast dekadentne Europe*" i predviđao da će moralno snažnije Rusko Carstvo preuzeti vodstvo nad njom. Danilevski je Balkan smatrao prostorom od vitalnog značaja za velike sile, gdje su Osmanlije čuvale Južne Slavene od germanizacije i katolicizma, dok je Monarhija spasila Zapad od Osmanskog carstva i islama. Ove historijske uloge su bile ispunjene, a Danilevski je 1870. godine prepoznao geografsku kartu koja se ostvarila 1919. godine, uključujući Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, Bugarsku, Rumuniju i Mađarsku. Njegova zamisao postala je osnova za praktičnu politiku carske spoljne politike.¹⁹²

U isto vrijeme kada je Danilevski pisao, Srbija je provodila spoljnopolitičke ciljeve usmjerene na ujedinjenje teritorija koje su se povijesno i etnički smatrale srpskim. Međutim, poslije Berlinskog kongresa; Trojecarski ugovor i Tajna konvencija iz 1881. godine ograničili su srpsku propagandu u Bosni i Hercegovini.

Početak 20. stoljeća, političke promjene u jugoistočnoj Europi sve više su uključivale Bosnu i Hercegovinu u jugoslovenski kontekst, što je postalo ključno za balkansku politiku Monarhije. Ubistvo srpskog kraljevskog para 1903¹⁹³. godine predstavljalo je prekretnicu u odnosima između Beča i Beograda. Novi kurs beogradske vlade, jačanje srpske pozicije na Balkanu i oslobađanje od ekonomske zavisnosti Monarhije doveli su do zaoštavanja odnosa. Nakon što je pojačala propagandne aktivnosti u južnoslavenskim oblastima Monarhije, njene vojne i političke strukture su poduzele mjere kako bi suzbile te aktivnosti koje su ugrožavale njen integritet.

Rezultat Aneksione krize 1908./1909. godine promijenio je pristup i strategiju, s prelaskom na individualni terorizam. Politički i vojni uspjesi Srbije u Balkanskim ratovima povećali su nacionalno oduševljenje i privukli podršku Srba iz Habsburške Monarhije.

Na početku 1914. godine, svijet je izgledao mirno, a fudbalska utakmica između Italije i Austrije u Milanu 11. januara 1914. godine završila se bez incidenta. Međutim, u Beogradu je vojna industrija bila u punom jeku, uz podršku austrijskog bankarskog kapitala, što je ukazivalo

---

¹⁹¹ Danilevski (Danilevskij) [dɐn'ile'fsk'ij], Nikolaj Jakovljevič (Jakovlevič), ruski filozof, povjesničar i geograf (Oberec, 28. XI. 1822 – Tbilisi, danas Gruzija, 7. XI. 1885). Studirao je fiziku i matematiku na Sveučilištu u Sankt Peterburgu. Danilevski, Nikolaj Jakovljevič. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 16. 7. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=68258>>.

¹⁹² Šehić, Zijad: *Atentat, mobilizacija, rat*, 23

¹⁹³ Majski prevrat je bio državni udar u kom su ubijeni kralj Aleksandar Obrenović i njegova žena, kraljica Draga, čime je prekinuta loza dinastije Obrenović, koja je vladala Srbijom od sredine 19. vijeka. Nakon Majskog prevrata na čelo Srbije je došla dinastija Karađorđević. Prevrat je imao veliki uticaj na odnos Srbije i evropskih sila, zato što su se Obrenovići politički oslanjali na Austrougarsku, a Karađorđevići na Francusku.

na mogući nastavak Balkanskih ratova. Austrijske i njemačke fabrike oružja preuzele su ulogu francuskih koje nisu mogle ispoštovati dogovorene termine isporuke oružja Srbiji. Nažalost, ovi događaji su kulminirali u Prvom svjetskom ratu.¹⁹⁴ Jedan do sada nepoznat dokument iz Bečkog ratnog arhiva osvjetljava događaje koji su prethodili izbijanju Prvog svjetskog rata. Riječ je o pismu koje je tadašnji vojni guverner Bosne i Hercegovine, general Oskar Potiorek, poslao 22. aprila 1914. godine zajedničkom ministru financija, dr. Leonu von Bilinskom.¹⁹⁵

U toku aprila 1914. godine, general Potiorek se sastao s jednim Srbijancem koji je imao bliske veze s vojnim krugovima u Beogradu. Ovaj sagovornik je prenio generalu Potioreku poruku da Srbija planira osnivanje Jugoslavije koja bi obuhvatala cijeli Balkanski poluotok. To uključuje Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju, Istru, Hrvatsku, Slavoniju, dio Ugarske, Kranjsku i dijelove Koruške i Štajerske. Planirana podjela teritorija bi obuhvatala tri čisto srpske pokrajine, jednu hrvatsku i jednu slovenačku. Granice između ovih pokrajina bi bile utvrđene na osnovu vjerske pripadnosti, a planirane su i masovne migracije stanovništva. Konkretno, oko 400.000 katolika iz Bosne i Hercegovine trebalo bi biti preseljeno u Hrvatsku, dok bi Srbi iz Like i Slavonije (oko 20%) bili preseljeni u Bosnu i Hercegovinu. Ova ponuda je praćena porukom da je bolje postići dogovor prije nego što Srbi stignu topovima do Zagreba, što će se, prema sagovorniku, dogoditi uskoro jer su sve pripreme već bile u toku. Balkanski savez je imao za cilj izvršiti ovu teritorijalnu reorganizaciju. Također, planirano je pomoći Rusiji tako da Srbi mobilizuju i prisile Austro-Ugarsku da uputi 500.000 vojnika na ruske granice, što bi omogućilo saveznicima uspješno vođenje rata. Ovaj scenario se, kao što je navedeno, ostvario 1914. godine, a Srbija je ispunila svoju obavezu prema Rusiji.¹⁹⁶

Prema planu Potioreka, cilj je bio ostvarivanje koncepta "Velike Srbije", što je uticalo na oblikovanje njegovog plana o podjeli Bosne i Hercegovine između Austrije i Ugarske, koji će on predstaviti u decembru 1914. godine. Ovaj dokument pobija prethodno uvrježeno mišljenje u historiografskoj literaturi da se tek u 1915. godini u krugovima ruske vrhovne uprave razmatrala ideja o budućem ujedinjenju jugoslovenskih zemalja, što se sve više povezivalo sa zadatkom da se na Balkanu stvori snažan otpor njemačko-austrijskoj ekspanziji¹⁹⁷.

Poslije manevara kod Tarčina 26. i 27. juna 1914. godine, u kojima su sudjelovale trupe sarajevskog XV i dubrovačkog XVI korpusa, prijestolonasljednik nadvojvoda Franz

---

¹⁹⁴ Šehić, Zijad, *Atentat, mobilizacija, rat*, 25.

¹⁹⁵ Šehić, Zijad: *Atentat, mobilizacija, rat*, 25.

¹⁹⁶ Ibidem

¹⁹⁷ Ibidem, 26

Ferdinand¹⁹⁸ je stigao u Sarajevo kao službeni gost na pravoslavni Vidovdan, 28. juna. Osim zvaničnika, atentatori su čekali na njega, a osiguranje nadvojvode bilo je nedovoljno. Nedeljko Čabrinović je bacio bombu koja nije pogodila metu, ali je prvi metak Gavrila Principa bio smrtonosan za nadvojvodu Franza Ferdinanda, a drugi metak namijenjen zemaljskom poglavaru generalu Potioreku, ubio je njegovu suprugu Sofiju, vojvotkinju od Hohenberga.¹⁹⁹ Hrvatski dnevnik pruža nam prve informacije o smrti Franje Ferdinanda i Sofije. Tekst sažeto opisuje žalosne događaje i njegova važnost leži u tvrdnji da su zapravo bila tri napada: Čabrinovićev (bomba), drugi kod Carevog mosta (nepoznati napadač bacio bombu) i Principov uspješni hitac²⁰⁰.

Na kasnije organizovanom suđenju, optuženi Gavrilo Princip, koji je četiri godine ranije napustio tuzlansku gimnaziju i od tada pohađao beogradsku gimnaziju, izjavio je da se "*ne kaje za svoj čin i da nije zločinac, jer je želio samo ukloniti zlo*". U društvu u kojem se kretao, postao je uvjereni srpski nacionalista. Monarhiju je mrzio jer je smatrao da "*od nje Južnim Slovenima može doći samo zlo*". Nadvojvodu Franza Ferdinanda je smatrao "*najvećom opasnošću za ideju ujedinjenja Srba i uopće Južnih Slovena pod srpskim vođstvom*." Po njegovom mišljenju "*Srbija je imala misiju da Bosnu i Hercegovinu otrgne od Austrije, te da tako misli svaki pošten čovjek*." Ta misao ga je potakla na atentat.²⁰¹

Neposredno poslije ubistva prestolonasljednika Franza Ferdinanda, u Bosni i Hercegovini je nastupilo pravo ratno stanje. U muslimanskom i katoličkom stanovništvu atentat je izazvao nemire. Već dvadeset osmog juna uvečer, došlo je do prvih demonstracija u Sarajevu, koje su se nastavile učešćem oficira. Sljedećeg dana započeo je mali rat. Muslimani i katolici, ogorčeni zbog situacije, počeli su s uništavanjem srpskih radnji i stambenih objekata. Policija, žandarmerija pa čak i vojne snage nisu bile sposobne spriječiti demonstracije. Demonstranti su se usmjerili prema srbofilskim građanima i institucijama, te su napali "Prosvjetu," "Narod" i "Srpsku riječ", srpske škole, hotel "Europa" i mnogobrojne radnje koje su pripadale "Narodu"

---

¹⁹⁸Austrijski nadvojvoda iz kuće Habsburg-Lothringen (Graz, 18. XII. 1863 – Sarajevo, 28. VI. 1914). Austrougarski prestolonasljednik od 1896., nećak cara Franje Josipa I. Planirao promjene u organizaciji države na osnovi federalizacije. Kao vrhovni inspektor austrijske vojske i mornarice krajem juna 1914. pribivao je vojnim vježbama u BiH. Nakon toga, za službenoga posjeta Sarajevu, 28. juna, na njega je izvršen atentat što ga je pripremila teroristička organizacija Mlada Bosna. Franjo Ferdinand. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 16.7.2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=20494>>.

¹⁹⁹ Šehić, Zijad, *Atentat, mobilizacija, rat*, 26

²⁰⁰ Trišić, Nikola Đ., *Sarajevski atentat u svjetlu bibliografskih podataka*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1960., 15.-17.

²⁰¹ Šehić, Zijad, *Atentat, mobilizacija, rat*, 26

i grupi oko "Otadžbine", koje su devastirali pljačkaši²⁰². Osim nekoliko lakših povreda Srbima nisu nanijete teže tjelesne ozljede. U nastalom metežu Srbi su ustrijelili katolika Antona Krajinu iz Bugojna, a nekoliko muslimana (Osman Azirović, Salih Pusić i Abdulah Širbegović) je teško povrijeđeno. Za vrijeme demonstracija u kafani "Babića basta," vlasnik Pero Prijević pretrpio je teške povrede, od kojih je kasnije preminuo. Nakon nemira, zbog pljačke je pritvoreno 58 osoba²⁰³.

Nakon prvih nemira, u nastaloj gužvi pucnji koje su Srbi otvarali braneći svoju imovinu, protumačeni su kao bombe. General Potiorek već je idućeg dana 29. lipnja 1914. godine u Sarajevu proglasio prijeki sud.²⁰⁴ Uvođenjem prijekog suda, u gradu je zavladała smirenost. Bez obzira na političku orijentaciju, Srbi su bili ogorčeni tražeći punu odštetu za učinjenu štetu, po uzoru na Zagreb. Potiorek je naredio da se oštećenima pruži pomoć iz fonda za podršku. Nakon nereda i progona srpskog stanovništva, reis-ul-ulema hadži Mehmed Džemaludin Čaušević uputio je muslimanima poslanicu u kojoj ih je pozvao na "red i mir te čuvanje dobara svojih sugrađana."²⁰⁵

VII - Početak I svjetskog rata²⁰⁶

U nastavku je vrijedno pomenuti nastojanja Austro-Ugarske da započne preventivni rat protiv Srbije, što datira još iz perioda nakon završetka Balkanskih ratova. Vojskovođe Austro-Ugarske i sam Franc Ferdinand smatrali su da Srbija jača i da bi mogla predstavljati veliku opasnost za Monarhiju i njen teritorijalni integritet.²⁰⁷ Mazower nam daje informaciju koja navodi da je jedan analitičar komentirao ukupnu situaciju rekavši "Ili trebamo uništiti Srbiju ili je, ako to ne možemo učiniti, moramo naučiti voljeti."²⁰⁸ Austro-Ugarska se odlučila za uništenje Srbije i pokretanje rata, ali joj je bio potreban izgovor za to. Atentat na Franca Ferdinanda bio je iskra koja će zapaliti požar globalnih razmjera. Njegovo ubistvo potaklo je

---

²⁰² Ibidem, 26 - 27.

²⁰³ Ibidem, 28.

²⁰⁴ Imamović, *Mustafa, Istorija Bošnjaka*, 463.

²⁰⁵ Šehić, Zijad, *Atentat, mobilizacija, rat*, 27.

²⁰⁶ Prvi svjetski rat odigravao se između zemalja članica Atante - Velika Britanija, Francuska i Rusija; njihovih saveznika Srbije, Crne Gore, Rumunije, Grčke, Japana, SAD i niza manjih zemalja sjedne strane, te s druge strane Njemačkog Carstva, Austro - Ugarske Monarhije i Osmanskog Carstva, skupa sa Bugarskom koji su tvorili Centralne sile ili Trojni savez. Italija je s početka bila na strani Trojnog saveza ali je kasnije pristupila Atanti. Showalter, Dennis E. and Royde-Smith, John Graham. "World War I". *Encyclopedia Britannica*, 20 Sep. 2023, <https://www.britannica.com/event/World-War-I>. Pristupljeno: 24. Jul 2023.

²⁰⁷ Stančić, Nikša, *Hrvatska politika i nastanak Jugoslavije: od Berlinskog kongresa 1878. do kraja Prvog svjetskog rata 1918.*, Rudolf, D. (ur.), ADRIAS – zbornik radova Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu, HAZU/ Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Splitu, Zagreb-Split, 2014., 98.

²⁰⁸ Mazower, Mark, *Balkan. Kratka povijest, Srednja Europa*, Zagreb, 2003. 114.

Austro-Ugarsku da djeluje, čak je i Franjo Josip bio za pokretanje rata, iako nije znao šta može očekivati od njega niti hoće li rat uopće biti uspješan za Austro-Ugarsku.²⁰⁹

Atentat u Sarajevu bio je izvanredan izgovor za vojne i političke krugove u Beču i Berlinu da se obračunaju sa Srbijom. U memorandumu cara Franje Josipa I, koji je isticao odlučnost bečkog dvora da Srbiju izolira, smanji i eliminira kao silu, njemački car Vilhelm II obećao je bezuvjetnu pomoć u slučaju sukoba sa Rusijom. Ministar vanjskih poslova grof Berthold sazvao je sastanak Ministarskog savjeta 7. jula, na kojem su se svi prisutni složili da diplomatski uspjeh Monarhije, čak i ako bi rezultirao porazom Srbije, ne bi bio vrijedniji. Zato je odlučeno da se Srbiji uputi zahtjev u formi ultimatum, koji unaprijed pretpostavlja odbijanje i time otvara put za radikalno rješenje. Nakon odluka Ministarskog savjeta, Beč i Berlin radili su na izradi memoranduma, koji je bio skriven od javnosti²¹⁰.

Austro-Ugarska je optužila vladu Kraljevine Srbije za atentat i dala joj ultimatum od deset stavki 23. jula 1914. godine. Vlada Kraljevine Srbije je rekla da može poštovati sve stavke ultimatum osim one koja je predviđala direktno učešće austrougarskih organa u provođenju istrage na njenom teritoriju. To je dovelo do prekida diplomatskih odnosa i Austro-Ugarska je Srbiji objavila rat 28. jula 1914. godine. U taj rat će se ubrzo uključiti Njemačka, Francuska, Rusko Carstvo, kao i SAD te sukob koji je počeo na Balkanu prerastao je u Veliki rat, prvi od dva takva u XX stoljeću²¹¹.

Diplomatski predstavnici Monarhije u Petrogradu, Parizu, Londonu, Rimu i Carigradu obavijestili su 24. jula svoje vlade o poduzetim koracima Monarhije te sadržaju ultimatum. Nakon što je predsjednik Ministarskog savjeta Srbije Nikola Pašić²¹² odbio diplomatskom notom da se vrši istraga o atentatu na teritoriji Srbije, austrougarski poslanik u Beogradu je ubrzo nakon predaje srpskog odgovora saopćio da sadržaj note ne zadovoljava te da će poslanstvo isti dan napustiti Beograd. Nakon isteka ultimatum, Srbija je počela sa mobilizacijom, jer se očekivalo da će objava rata nastupiti za nekoliko sati.²¹³

---

²⁰⁹ Stančić, Nikša, *Hrvatska politika i nastanak Jugoslavije: od Berlinskog kongresa 1878. do kraja Prvoga svjetskog rata 1918.*, Rudolf, D. (ur.), ADRIAS – zbornik radova Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu, HAZU/ Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Splitu, Zagreb-Split, 2014. 98.

²¹⁰ Šehić, Zijad, *Atentat, mobilizacija, rat*, 29

²¹¹ Imamović, Mustafa, *Istorija Bošnjaka*, 464.

²¹² Nikola Pašić, rođen 19. decembra.1845., Zaječar, Srbija —umro 10. decembra 1926., Beograd) premijer Srbije (1891–92, 1904–05, 1906–08, 1909–11 , 1912–18) i predsjednik vlade Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (1918, 1921–24, 1924–26). Bio je idejni tvorac i aktivni agitator za osnivanje Kraljevine Srva, Hrvata i Slovenaca 1918. godine. Britannica, Urednici enciklopedije. „Nikola Pašić“. *Encyclopedia Britannica* , 27. prosinca 2022., <https://www.britannica.com/biography/Nikola-Pasic>. Pristupljeno 24. jula 2023.

²¹³ Juzbašić Dževad, *Nacionalno-politički odnosi u bosanskohercegovačkom saboru i Jezičko pitanje (1910. - 1914.)*,78-80.

Dan prije početka rata imenovana je *Vrhovna komanda balkanskih oružanih snaga*. Komandant je imenovan kako bi operacije na Balkanu vodio samostalno. Uzimajući u obzir predstojeći napad na Srbiju, donesena je odluka da se civilna i vojna uprava prenosi na vojne komandante Balkanskih oružanih snaga u slučaju stupanja na neprijateljski teritorij. Pokazatelj brzog početka rata bilo je i sklanjanje porodica oficira iz Bileće i Trebinja. Kada je postalo izvjesno da je početak rata gotova stvar, car Franz Joseph je 31. jula dao ovlaštenje Vrhovnoj komandi da se sva utvrđena mjesta u Bosni, Hercegovini i Dalmaciji, kao i utvrđenje Petrovaradin prevedu u ratno stanje.²¹⁴

Mobilizacijske mjere su obuhvatile ne samo oružane snage, već i privredu, industriju, poljoprivredu, saobraćaj i medije koji su imali glavnu ulogu u oblikovanju javnog mnijenja. Situacija je u svim dijelovima Monarhije bila gotovo ista. Od miliona onih koji su bili oduševljeni budućim pobjedama, rijetko ko je ranije vidio front. Vjerski dužnosnici blagosiljali su vojnike koji su odlazili u rat bez jasnog cilja, dok su vojne koračnice trebale biti orijentir za njihov put u nepoznato. Situacija je u svim dijelovima Monarhije bila gotovo ista. Od miliona onih koji su bili oduševljeni budućim pobjedama, rijetko ko je ranije vidio ratnu zonu. Noću, 4. augusta kad je istekao britanski ultimatum te počeo Prvi svjetski rat, Sir Edward Gray gledajući kroz prozor svoje sobe u Ministarstvu vanjskih poslova rekao je jednom prijatelju: "*Svjetla se gase svugdje u Europi. Za našeg života nećemo vidjeti da će se ponovo upaliti*"²¹⁵

7.1 Bosanci i Hercegovci u Austro - Ugarskoj vojsci

*“Bosna i Hercegovina je u Prvom svjetskom ratu dala brojne vojne jedinice čija je borbena vrijednost na gotovo svim ratištima postala legendarna. Na frontovima Austrije, na Sočiju, u Tirolu, u Rusiji, u Srbiji, Crnoj Gori i Albaniji, svuda su bili prvi među prvima, najhrabriji među hrabrima, predstavljajući simbol idealnog vojnika.”*²¹⁶

Jedna od najpoznatijih koračnica Austro-Ugarske monarhije je marš Wagnesa "Die Bosniaken Kommen", napisan u godini 1895. Poznata bosanska regimenta sastojala se od pripadnika svih četiri konfesija iz Bosne i Hercegovine, zajedno s vojnicima iz drugih dijelova monarhije.²¹⁷ „*Bošnjaci su bili pravi vojnici. Car je zapovijedio da se jave u vojsku, krenu u front i oni su poslušno išli u rat, baš kao u polje. Znali su da je rat ali se pomirili sa tim da se*

---

²¹⁴ Šehić, Zijad, *Atentat, mobilizacija, rat*,31

²¹⁵ Ibidem

²¹⁶ Fritz, Hans, *Bosniak*, Dobra Knjiga, Sarajevo, 2007,7

²¹⁷ Schachinger Werner, *Bošnjaci dolaze – elitne trupe u K. u K. armiji 1879-1918*. 25

*ne može suprotstaviti sudbini. Smatrali su da ako u Knjizi sudbine piše da će neko pasti, one će pasti, pa makar ga čuvao bilo kakav oklop. A ako nekom piše da će opet svoju Bosnu vidjeti, on će je vidjeti, makar ga kuršumi izrešetali kao sito“.*²¹⁸

Ukaz za mobilizaciju Franc Joseph potpisao je 31.jula ali je opšta uzbuna proglašena 2. augusta, da bi 4. augusta započela opšta mobilizacija. Pri opštoj mobilizaciji formirano je 6 armijskih, 17 korpusnih komandi sa 49 pješadijskih i 11 konjičkih brigada.²¹⁹ U Prvom svjetskom ratu u BiH je angažirano 291.498 regruta tj. 16,34 posto stanovništva. Sa ratišta se nije vratilo oko 38.000 vojnika.²²⁰ Bili su raspoređeni u četiri bošnjačke pješadijske regimente iz četiri domicilne regije (Sarajevo, Banja Luka, Tuzla, Mostar), Do proglašenja opće mobilizacije bosanskohercegovačke postrojbe uglavnom su bile smještene u unutrašnjosti Monarhije, dok je dio postrojbi bio smješten u Bosni i Hercegovini. Prva bosanskohercegovačka pješaka pukovnija sa stožerom, dvije bojne i jednim mitraljeskim odjeljenjem nalazila se u Beču, jedna bojna u Bečkom Novom Mjestu, a jedna u Sarajevu; druga bosanskohercegovačka pješaka pukovnija sa stožerom, tri bataljuna i jednim mitraljeskim odjeljenjem nalazila se u Grazu, a jedna bojna sa mitraljeskim odjeljenjem u Banjoj Luci; treća bosanskohercegovačka pješaka pukovnija sa sjedištem, tri bataljuna i jednim mitraljeskim odjeljenjem nalazila se u Budimpešti, a jedna bojna sa mitraljeskim odjeljenjem u Tuzli; Četvrta bosanskohercegovačka pješaka pukovnija sa zapovjedništvom, tri bataljona i jednim mitraljeskim odjeljenjem nalazila se u Trstu, od čega je jedna satnija bila smještena u Capodistriji, a jedna bojna sa mitraljeskim odjeljenjem u Mostaru.²²¹

„Naši Bošnjaci – priznajem to otvoreno: i danas me guši, teško gutam a kroz srce mi prolazi neizreciv, bolan osjećaj kad negdje čujem naš stari paradni marš „Bošnjaci dolaze... Vidim ih pred sobom, tu raskošnu momčad, visoku kao jablani, s očima sokola i vijernih srca, čujem njihov čvrst strojevi korak, koji je pripadao posebnim obilježjima bosanskohercegovačkih regimenata stare monarhije. Pod tamnocrvenim fesom, otvorena lica, veselo po vratu skakuće svilena crna kićanka. I ta dva poznata mesing dugmeta, na neobičnim pantalonama, zlatno svjetlucaju na suncu...I kada se čuje pjesma “Marširala, marširala Prva regimenta” ... ne bi se čovjek ni s jednim kraljem mijenjao. Kakve su to bile neustrašive i ponosne trupe! Davno, davno skinuo sam vojničko odijelo i nikada, nikada više neću voditi neko bosansko odjeljenje.

---

²¹⁸ Fritz, Hans, *Bosniak*, Dobra Knjiga, Sarajevo, 2007,7

²¹⁹ Zelenika, Milan, *Prvi svetski rat 1914 (First World War 1914)*, Beograd, 1962.,156

²²⁰ Šehić, Zijad: *U smrt za cara i domovinu! Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji habsburške monarhije 1878-1918.*,Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2007,122

²²¹ Šehić, Zijad: *U smrt za cara i domovinu!*, 123

Nikada više neću, ponosom zažarenih očiju, gledati "svoje" momke i blistavom sabljom ih pozdravljati. Nikada više slatke djevojke neće stati na ulici i mahati nam – meni i mojim Bošnjacima“²²².

Kada je riječ o naoružanju, ocjeni vojnih formacija ili gubicima u ratu, statistika igra posebno važnu ulogu. Od ukupno 1.783.453 stanovnika Bosne i Hercegovine, kako je zabilježeno u popisu stanovništva iz 1910. godine, ukupno je 291.498 regruta, ili 16,34% populacije, bilo regrutirano za vojnu službu tokom Prvog svjetskog rata. Ukupno je obučeno 660.771 osoba, dok je procenat sposobnog stanovništva iznosio 40,6%. Od ukupnog broja mobiliziranih bosanskih vojnih regruta, najveći broj zabilježen je u regijama: Brčko 10.483 (3,59% ukupno mobiliziranih), Banja Luka 10.431 (3,56%), Derвента 9.675 (3,32%), Tuzla 9.652 (3,31%), Gradačac 9.074 (3,11%), Bugojno 8.919 (3,06%) i Bijeljina 8.751 (3,00%).²²³

"Kod Bosanaca, u Prvom svjetskom ratu, dogodilo se i to da su, kao Slaveni, bili suprotstavljeni Srbima, Crnogorcima i Rusima, te da je Austrija ranije anektirala njihovu domovinu. Njihovo iznimno vojničko ponašanje stoga ima dvostruku vrijednost. Kako se to, međutim, može objasniti... Postoji sigurno više od jednog odgovora na ovo pitanje. Jedan od njih mogao bi biti da se općenita hrabrost može očekivati od prirodnih, jednostavnih ljudi, odvojenih od svog rodno kraja i odvedenih u rat. Poštenje, odanost i bezuvjetna borba mogu se očekivati ako se prema njima postupa pravedno. Oni poštuju, vole i uvijek slijede provjerenog i pravednog nadređenog, čak i u situacijama koje se čine beznadnim. Bosanci su u sudbinski teškim godinama u svijetu, od 1914. do 1918. godine, postavili veliki primjer hrabrosti i odanosti."²²⁴

Najveće gubitke u Bosni i Hercegovini imao je grad Banja Luka, koji je od 1.173 angažiranih u vojnim postrojbama izgubio 534 ili 45,6 posto. Od 5.024 vojnih obveznika Srebrenica je izgubila 999 osoba ili 19,9%, Bileća je izgubila 457 osoba (19,5%) od 2.345 vojnih obveznika. Značajne gubitke imao je i grad Mostar koji je od 1.809 vojnih obveznika izgubio 337 (8,4%).

Grad Sarajevo zabilježio je najmanje gubitke, znatno ispod prosjeka, s 297 osoba (6,9%) izgubljenih iz svojih redova. Nevesinje je izgubilo 278 od 3.810 vojnih obveznika (7,2%). Stolac je izgubio 455 od 5.323 vojnih obveznika (8,5%), a kotar Jajce izgubio je 515 od 6.012 vojnih obveznika (8,6%), isto kao i grad Tuzla, koji je izgubio 79 od 918 vojnih obveznika. Tijekom Prvog svjetskog rata, mobilizirane su ukupno 35 dobne skupine, odnosno osobe rođene

---

²²² Fritz, Hans, Bosniak, ,16

²²³ Šehić, Zijad: *U smrt za cara i domovinu!*, 247

²²⁴ Fritz, Hans, Bosniak,13

između 1865. i 1900. godine²²⁵. Za postignuća u ratu veliki moralni učinak na postrojbe i pojedince imala je dodjela odlikovanja, koja su bila povezana s određenim povlasticama. Vojnici su odlikovani medaljama za hrabrost, dok su časnici odlikovani medaljama. Medalje za hrabrost izrađuju se od metala, najčešće od bronce, rjeđe od srebra ili zlata ili su posrebrene ili pozlaćene. Carevom odlukom od 2. rujna 1914., koja je stupila na snagu 18., određeno je da će uz posjedovanje medalje za hrabrost biti pridružene mjesečne naknade u iznosu od 30 kruna za zlatnu medalju za hrabrost, 15 kruna za veliku srebrnu i 7 kruna i 50 helera za malu srebrnu medalju II klase. Ovi dodaci se isplaćuju unaprijed, svakog prvog u mjesecu²²⁶.

Naknada se prestala isplaćivati u mjesecu u kojem je dobitnik odlikovanja preminuo ili je osuđen od strane suda s kojim je gubitak odličja pravno povezan. U Prvom svjetskom ratu bosanskohercegovačke pješačke pukovnije i bosanski lovački bataljuni dobili su ukupno 35.637 odličja za hrabrost. Pripadnicima pješačkih pukovnija dodijeljeno je ukupno 27.245 odličja, a borbenim bojnama pješadije 8.392. Ukupno je dodijeljeno 146 zlatnih medalja za hrabrost bosanskim vojnicima, od čega je 57 (39%) pripalo vojnicima 2. bosanskohercegovačke pješačke pukovnije. Podaci o odlikovanjima vojnika bosansko-hercegovačkih pukovnija formiranih tijekom rata nisu posebno evidentirani, već su evidentirani u evidenciji odlikovanja za četiri bosansko- hercegovačke pukovnije.²²⁷

*“Bosanske regimente i odjeljenja pripadaju, također, mrtvima ovog najvećeg od svih ratova. ...Pali...Nestali... Njihova imena su zaboravljena, nestao je divni duh koji im je činio dušu, prohujala je sva zahvalnost za ove čestite, vjerne i hrabre momke, zamrle su njihove jednostavne, tužne pjesme, koje smo često s njima, iz punog grla pjevali... Prošlo... bješe jednom... Kismet.”*²²⁸

VIII - Bosna i Hercegovina u političkim tokovima Prvog svjetskog rata

Jugoslavensko okupljanje je bilo smatrano neophodnim za opstanak i kao svojevrsna barijera protiv germanskog imperijalizma²²⁹. Ideja ujedinjenja južnoslavenskih naroda ima dugu historijsku pozadinu. Na širenje te ideje među stanovnicima Bosne i Hercegovine značajan uticaj je imao omladinski pokret, najviše u periodu od Aneksione krize do Prvog

²²⁵ Sarajevski list, 6. januar 1915, br.6,1

²²⁶ Schachinger, Werner, Bošnjaci dolaze – elitne trupe u K. u K. armiji 1879-1918. 325-326

²²⁷ Šehić, Zijad, U smrt za cara i domovinu!, 249

²²⁸ Fritz, Hans: Bosniak,7

²²⁹ Do samog izbijanja rata, austrougarski političari su znali da će Srbija propagandno djelovati u BiH, Dalmaciji, banskoj Hrvatskoj i južnoj Ugarskoj, pokušavajući pripremiti teren za budući rat. Potiorek je radio na sprječavanju ujedinjenja Južnih Slavena. Juzbašić, Dževad, *Aneksija i stavovi austrougarskih vojnih krugova*, 76.

svjetskog rata²³⁰. Austrougarska vlada je aktivno radila na suzbijanju takvih aktivnosti. Prva zvanična deklaracija koja govori o ujedinjenju jugoslovenskih naroda u jednu državu, tokom Prvog svjetskog rata, jeste Niška deklaracija, koju je krajem 1914. godine izdala Vlada Kraljevine Srbije pod vodstvom Nikole Pašića. Cilj deklaracije bio je ujedinjenje srpskog, hrvatskog i slovenskog naroda, kako bi se jače suprotstavili Austro-Ugarskoj. Isticanjem srpskih interesa, naslućuje se tendencija Vlade Srbije ka ujedinjenju, s obzirom da bi postala buduće središte Jugoslavije. Vlada je planirala ostvariti ovo ujedinjenje putem centralističke strukture nove države, u kojoj bi pitanje Bosne postalo centralno pitanje nove države i Srbije.

U sami osvit nove države, samostalno ujedinjenje podržavale su zapadne sile. Međutim, Londonski ugovor iz 1915. godine nije obećavao takvo stanje, jer je njime Italiji zagarantovano da će dobiti dijelove Dalmacije i većinu priobalnih otoka. Do kraja rata, saveznici nisu uzeli u obzir raspad Monarhije, tako da stvaranje nove južnoslavenske države nije bilo sigurno. Monarhija je zadržala kontrolu nad pitanjem Bosne kako bi spriječila jugoslavensko ujedinjenje. Međutim, tek nakon poraza Austro-Ugarske, saveznici su vidjeli logično rješenje u formiranju jednog takvog okvira, koji je temeljen na principima narodnog samoopredjeljenja.

Krfskom deklaracijom, koju su potpisali Srpska vlada i Jugoslavenski odbor krajem 1917. godine²³¹, došlo je do ujedinjenja jugoslovenskih naroda u nacionalnu i nezavisnu državu, pod vlašću dinastije Karađorđevića. Ova deklaracija je također naglasila zajedničku borbu protiv imperijalističkih sila. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca je organizirana kao ustavna, demokratska i parlamentarna monarhija.²³² Krfska deklaracija predstavlja prvi zvanični dokument koji pokazuje sporazum između srpske Vlade i Narodnog odbora Slovenaca, Hrvata i Srba koji su živjeli unutar Austro-Ugarske Monarhije.

Razlog zašto je Pašić prihvatio ovom prilikom južnoslavensko, a ne srpsko ujedinjenje, određujući time automatski i sudbinu okvira bosanskog pitanja, nalazi se u Rusiji. Oktobarska revolucija promjenila je konstalaciju i odnos snaga i time je Srbija izgubila važnog saveznika. Također, 1917. godine Austro-Ugarska je pokušala postići separatan mir sa Antantom, što je Pašiću nametnulo potrebu da riješi sukobe sa Jugoslovenskim odborom. I pored težnji srpske

---

²³⁰ Uzor su vidjeli u ujedinjenju Italije i Njemačke. Imali su bojazan od nadolazećeg austrougarskog i germanskog uticaja. Postojali su različiti oblici ujedinjenja još iz 19. stoljeća. Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije: 1918-1988*, I, Beograd: Nolit, 1989., 3-4, 6-7., 28.

²³¹ Krfska deklaracija. 30/7. jula 1917; Jugoslavenski odbor predstavlja zajednicu Slavena unutar Austro-Ugarske, osnovan u emigraciji sa sjedištem u Londonu, te uredima u drugim evropskim prijestolnicama. Radili su tokom rata na ujedinjenju sa Srbijom i Crnom Gorom. Petranović, Branko-Zečević, Momčilo: *Jugoslavija: 1918-1988: tematska zbirka dokumenata*. Beograd: Rad, 1988., 32

²³² Niška deklaracije. Izjava Vlade Kraljevine Srbije. Niš. 7. decembra; 24. novembra 1914., Ibidem, 61-63

političke elite, predvođene Pašićem, koja je naginjala ka dominaciji unutar buduće državne strukture, jugoslovensko pitanje se pokušavalo riješiti stvaranjem pojedinačnih nacionalnih identiteta, što je bilo u skladu sa širim evropskim i globalnim kontekstom²³³.

Konferencija na Krfu održana je od 15. juna do 20. jula 1917. godine, a raspravljalo se o federalističkom ili centralističkom uređenju buduće države. Ante Trumbić, predsjednik Jugoslovenskog odbora u inostranstvu, zagovarao je jedinstvo u vanjskoj politici uz veći stepen autonomije. Na suprotnoj strani, Nikola Pašić, predsjednik srpske Vlade, nije podržavao federalistički pristup i zagovarao je centralističko uređenje države. Njegovu poziciju su djelomično opravdavali razvijenijim srpskim nacionalnim sentimentom, jer je strahovao od toga da bi šira populacija mogla odbaciti federalistički prijedlog. U konačnici je odlučeno da će se o državnom uređenju odlučivati ustavotvorna skupština nakon ujedinjenja²³⁴. Krfska deklaracija predstavlja prvi službeni dokument koji pokazuje dogovor srpske Vlade i Narodnog odbora Slovenaca, Hrvata i Srba pod vlašću Austro-Ugarske Monarhije. Važno je napomenuti da nisu bili prisutni predstavnici muslimana, koji su bili protiv ideje ujedinjenja unutar samostalne države izvan okvira Monarhije. Slična situacija je bila i kod Majske deklaracije, koja je iznesena krajem maja 1917. godine u bečkom Parlamentu, a u kojoj se tražilo ujedinjenje Slovenaca, Hrvata i Srba u nezavisno državno uređenje, pod vodstvom Habsburške Monarhije, u kojoj bi Bosna i Hercegovina bila uključena²³⁵. Ova deklaracija nije bila u skladu s programom Jugoslovenskog odbora. Sve političke snage nisu imale isti stav prema ovim deklaracijama, što je produbilo razlike u koncepcijama budućeg državnog uređenja.²³⁶

Na pitanje o Bosni unutar balkanskog područja su uticali odnosi velikih sila, posebno Sjedinjenih Američkih Država, Britanije i Francuske, prema ruskoj, njemačkoj i italijanskoj ambiciji. Podržavanje Jugoslovenske države, zajedno sa grupom novih država u Istočnoj Evropi, je imalo za cilj održavanje ravnoteže snaga protiv ruskog boljševizma, posebno u odnosu na italijansku ekspanziju na jadransku obalu. Oktobarska revolucija 1917. je otvorila pitanje nacionalnog samoopredjeljenja u evropskoj politici, posebno kao oružje za rat protiv imperijalizma i kolonijalizma. Francuska i Britanija su se morali posebno baviti ovim

---

²³³ Postojale su razlike u poimanju ujedinjenja između regenta Aleksandra, koji je radio na "oslobođenju i ujedinjenju sve naše neslobodne braće Srba, Hrvata", iz Niške deklaracije, nasuprot djelovanju Pašića koji je 1916. propagirao ujedinjenje i oslobođenje svog srpskog stanovništva. Banac, Ivo, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 123.

²³⁴ Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., 42-43.

²³⁵ Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije*, 17-19.

²³⁶ Matković, Hrvoje: *Povijest Jugoslavije*, 43.

problemom zbog svojih kolonija izvan Evrope²³⁷. Međutim, u Evropi je bilo važno da se prihvati princip prava narodnog samoopredjeljenja, koji je doveo do formiranja nove jugoslavenske države koja je obuhvatila i Bosnu. Regionalni jugoslavenski politički krugovi su prihvatili evropski princip i morali su ga koristiti zajedno protiv italijanske ekspanzije. Koncept jugoslovenstva može se analizirati kroz prizmu nastojanja nacionalnih grupa, često na štetu drugih etničkih grupa čiji bi identitet mogao biti potisnut ili apsorbiran unutar nametnutog jugoslovenstva koje promoviše država. Međutim, važno je napomenuti da je koncept samoopredjeljenja naroda u konačnici implementiran unutar jugoslovenske strukture, što je rezultiralo promjenom političke kulture koja se reflektirala i na Bosnu. Političke struje, koje su predstavljale različite etničke grupe u Bosni, na kraju su pristale surađivati kako bi ostvarile novu državnu strukturu..²³⁸

Međunarodni kontekst odigrao je značajnu ulogu u rješavanju bosanskog pitanja unutar nove države, budući da su ga oblikovale velike svjetske sile. Italija, koja je bila susjedni rival buduće države, podržala je početne zaključke dogovora naroda pod okupacijom od strane Monarhije. Ovim je naglašeno ujedinjenje južnoslavenskih naroda izvan granica Austro-Ugarske. Italija je podržala ovaj dogovor zbog svojih teritorijalnih pretenzija u Dalmaciji i mogućeg sporazuma s Austro-Ugarskom, kao i zbog utjecaja američkog predsjednika Wilsona, koji je zagovarao načela nacionalnog samoopredjeljenja i osudio tajne sporazume. Presudan trenutak za bosansko pitanje bio je Wilsonova izjava u maju 1918. godine kojom je priznao nacionalne težnje potlačenih naroda Austro-Ugarske, uključujući Jugoslavena i Čehoslovake, te podržao njihovo oslobađanje. Ovo je promijenilo dinamiku i dovelo do stvaranja države koja se temelji na načelima nacionalnog samoopredjeljenja, što je bilo u skladu s Wilsonovom antiimperijalističkom politikom. Francuska i Velika Britanija također su prihvatile ovo načelo i protivile se naporima srpske vlade da dominira procesom južnoslavenskog ujedinjenja, posebno u smislu centralizacije vlasti²³⁹.

---

²³⁷ Tu se radilo o planovima zapadnih sila za formiranje jake Poljske, kao protuteže Njemačkoj, na njenoj istočnoj granici, budući da je Rusija koja je bila u savezu sa Francuskom, izgubila takvu ulogu. U tu svrhu se radilo i na potpomaganju formiranja Čehoslovačke, Rumunije i Jugoslavije, od zapadnih sila. Jackson, Peter, *Great Britain in French Policy Conceptions at the Paris Peace Conference, 1919.*, Vol. 30, No. 2., 2019.381.

²³⁸ Balikić, Lucija, *Stvaranje Jugoslavije 1918. u svjetlu isprepletanja europskih intelektualnih trendova početkom 20. stoljeća*, Zavod za hrvatsku povijest, Vol. 52, br. 1, Zagreb, 2020.,197-198.

²³⁹ Šehić, Nusret, *Bosna i Hercegovina 1918-1925. – privredni i politički razvoj*, Institut za istoriju, Sarajevo, 1991., 11-12.

8.1 Bosna i Hercegovina u novoj državi

Ulazak Bosne i Hercegovine u sastav Države Slovenaca, Hrvata i Srba bio je potaknut aktivnostima Glavnog odbora Narodnog vijeća. Ovaj odbor zahtijevao je potpunu kapitulaciju Habsburške Monarhije zbog straha od konačnog poraza pred Italijom. Narodno vijeće SHS osnovali su političari iz slovenskih i hrvatskih teritorija. Proklamaciju ujedinjenja države Slovenaca, Hrvata i Srba održali su predstavnici Narodnog vijeća u Zagrebu 6. oktobra 1918. godine. Osim Bosne i Hercegovine, pridružili su se i Slovačka, Hrvatska i Dalmacija. Formiran je središnji odbor s 36 članova, od kojih je 9 bilo iz Bosne i Hercegovine. Kasnije su na ovaj sastav dodana i 2 muslimanska predstavnika, nakon što su se predstavnici Srba i Hrvata dogovorili o toj izmjeni.²⁴⁰ Muslimanski predstavnici su morali dati izjavu o saglasnosti s principima Zagrebačke rezolucije koja naglašava princip narodnog samoopredjeljenja i ujedinjenja svih Hrvata, Srba i Slovenaca u nezavisnu i demokratsku narodnu državu. Izbor uključivanja muslimanskih predstavnika bio je neophodan zbog toga što oni nisu sudjelovali u svim ključnim pregovorima o stvaranju jugoslavenske države i nisu bili zastupljeni u procesima donošenja odluka. Time se osiguralo da se njihovi interesi i perspektive uzmu u obzir pri formiranju nove države i donošenju odluka koje će utjecati na stanovništvo Bosne i Hercegovine. Ovaj potez imao je za cilj osigurati veću inkluzivnost i predstavljanje različitih etničkih i vjerskih zajednica u procesu izgradnje nove države.²⁴¹

Osnivanje Glavnog odbora Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu u drugoj polovini oktobra 1918. godine predstavlja važan korak u organizaciji tog pokreta na tom području. Odluka o organizaciji okružnih, kotarskih i seoskih odbora na cijelom području Bosne i Hercegovine 24. oktobra 1918. godine ukazuje na nastojanje da se uspostavi struktura koja će podržati proces ujedinjenja i ostvarivanje ciljeva Narodnog vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca na tom teritoriju.²⁴²

Sazivanje Ženevske konferencije od strane Narodnog Vijeća, Narodnog odbora i srpske Vlade od 6. do 9. novembra 1918. godine predstavljalo je značajan korak prema ujedinjenju Srba, Hrvata i Slovenaca u jedinstvenu državnu cjelinu. Ova konferencija je ozvaničila težnje za stvaranjem nove zajedničke države, što će kasnije rezultirati formiranjem Kraljevine Srba,

---

²⁴⁰ Kardum, Livija, *Geneza jugoslavenske ideje i pokreta tijekom prvog svjetskog rata*, Vol. XXVIII, br. 2, Politička misao, Zagreb, 1991.,83-84

²⁴¹ Šehić, Nusret, *Bosna i Hercegovina 1918-1925. – privredni i politički razvoj* Institut za istoriju, Sarajevo, 1991., 11-12.

²⁴² Šehić, Nusret, *Bosna i Hercegovina 1918-1925. – privredni i politički razvoj*, 12

Hrvata i Slovenaca²⁴³. Odluka o formiranju zajedničke vlade Srbije s Državom Slovenaca, Hrvata i Srba bila je rezultat teške situacije u zemlji i pritiska stranih sila, posebno Pariza i Londona. Ovim potezom, bosansko pitanje je praktički riješeno, a nova država se predstavila Antanti sa željom za ujedinjenjem s Srbijom i Crnom Gorom, očekujući njihovu podršku i pomoć u stvaranju zajedničke države pod nazivom Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca.²⁴⁴

8.2 Status Bosne i Hercegovine u Kraljevini SHS

Prvog novembra 1918. godine izvršena je primopredaja vlasti u Bosni i Hercegovini, a dva dana poslije, 3. novembra, Narodna vlada za BiH preuzela je vlast. Najviši organi vlasti *Glavni odbor Narodnog vijeća za BiH* i *Narodna vlada za BiH*, zajednički su radili na uspostavljanju reda i mira. Narodno vijeće SHS za BiH stupio je u kontakt sa komandom srpske vojske koja se nalazila u Višegradu, a 4. novembra su se sreli. Narodno vijeće SHS za BiH zatražilo je zaštitu za BiH zbog čestih prodora neregularnih četa. Uloga srpske vojske sastojala se u pružanju pomoći Narodnom vijeću za BiH u Sarajevu kako bi se izvršilo sjedinjenje sa Srbijom.

Međutim, to je bio Pašićev pokušaj da stekne prednost u pregovorima sa Jugoslovenskim odborom i Narodnim vijećem SHS u Zagrebu u vezi sa modalitetom državnog uređenja, istovremeno pokušavajući promijeniti odluke Ženevske konferencije. Zbog izrazito složene situacije u BiH, srpska Vlada je poslala generala Božidara Terzića, bivšeg vojnog ministra Kraljevine Srbije, kao vezu između Vlade Srbije i Narodnog vijeća BiH. U to vrijeme, Narodno vijeće BiH je bilo više podložno prihvatanju zahtjeva iz Beograda nego što su polagali vjeru u Središnji odbor Narodnog vijeća u Zagrebu. Iz Srbije se aktivno agitovalo kako bi se ujedinila teritorija Bosne i Hercegovine i Dalmacije sa Srbijom, prema ideji koja je aktualizirna još 1875. godine. Na većini područja BiH donesena je odluka o ujedinjenju sa Srbijom, posebno u dijelovima sa srpskim stanovništvom. To je doprinijelo općem raspoloženju prema Srbiji kao najvažnijem faktoru u vojnoj borbi tokom Prvog svjetskog rata, nakon čega je uslijedilo ujedinjenje.²⁴⁵

Stanovništvu Bosne i Hercegovine, 1. novembra, izdata je proklamacija u kojoj je obećana sigurnost. To je dovelo do integrisanja dijelova BiH u novi državni aparat, a istovremeno je došlo do centralizacije i smanjenja zemaljskih autonomija. Iako su neki politički predstavnici

---

²⁴³ Kardum, Livija, *Geneza jugoslavenske ideje i pokreta tijekom prvog svjetskog rata*, 84-85.

²⁴⁴ Ibidem, 84-85

²⁴⁵ Šehić, Nusret, *Bosna i Hercegovina 1918-1925. – privredni i politički razvoj*, 26-27.

muslimana prihvatili situaciju, za šire muslimansko stanovništvo bila je nepovoljna. Ono je bilo napadano od srpskih susjednih četa, posebno u istočnoj Bosni.²⁴⁶

Zvanično ujedinjenje finalizirano je odgovorom na adresu delegacije Države SHS. Regent Aleksandar je, 1. decembra 1918., proglasio ujedinjenje Srbije sa zemljama nezavisne Države Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (dalje u tekstu SHS), što je poznato kao Prvodecembarski akt. Tu se posebno ističe važnost ujedinjenja zbog opasnosti od susjedne Italije, kao i ostalih imperijalističkih težnji.²⁴⁷

Prva Zajednička vlada Kraljevstva SHS je formirana 20. decembra, što je rezultiralo ograničenjem ovlaštenja pokrajinskih vlada, uključujući i najviše privremene organe vlasti u Bosni i Hercegovini i Narodnoj vladi BiH. Funkcija Narodnog vijeća SHS je završila. Austrijsko-ugarska administracija nije promijenjena, jer je promjena vlasti trebala biti postupna. Novo formirana Zemaljska vlada je bila odgovorna samo centralnoj vladi u Beogradu, što ukazuje na centralizaciju kompletne uprave nove države. Vlada BiH u centralnoj vladi je bila sastavljena od 3 predstavnika: Spaho²⁴⁸-Alupović²⁴⁹-Kruelj²⁵⁰. Time je pokrajinska vlada BiH postala administrativna, s postepenim smanjivanjem ovlaštenja unutar centralističko-unitarističkog sistema, čime je bosansko pitanje ostalo unutar jugoslavenskog pitanja. Time su postavljeni temelji nacionalnog predstavljanja u Bosni i Hercegovini koji su nastavljeni do danas. U BiH nije bilo snažnog protivljenja centralizaciji zbog velikog angažmana srpskih civilnih političara, koji su bili nosioci akcije bezuslovnog ujedinjenja s Srbijom. Oni koji nisu podržavali ovu inicijativu su ostali u pozadini. Protivljenje centralizaciji su iznijeli izradom prvog Ustava Kraljevine SHS.²⁵¹

Za rješavanje bosanskog pitanja unutar jugoslavenskog ujedinjenja bila su ključna lica okupljena oko Mehmeda Spahe koji je predvodio tu ideju. Njeno prihvatanje među

---

²⁴⁶ Palesić, Muhidin, *Drijemanje na ramenu vremena ili Žudnja za vlašću predvodnika iznad nada i strahova sunarodnjaka*, Historijska traganja (ur. Vera Katz), br. 3, Institut za istoriju, Sarajevo, 2009., 59-63.

²⁴⁷ Adresa izaslanstva narodnog vijeća SHS prestolonasljedniku Aleksandru i njegov odgovor, Beograd, 1. decembar/18, novembar 1918. Petranović-Zečević, *Jugoslavija: 1918-1988.*, 131-134.

²⁴⁸ Mehmed Spaho najznačajniji muslimanski politički lider Bosne i Hercegovine početkom XX stoljeća. Iako je početkom Prvog svjetskog rata pripadao marginalnim političarima, kasnije se nametnuo kao važan politički akter koji je podržavao ulazak BiH u teritoriju nove južnoslavenske države. Spaho, Mehmed. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 24. 7. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57320>>.

²⁴⁹ Dr. Tugomir Alaupović, političar, knjževnik i agitator južnoslavenskog ujedinjenja. Osnivač brojnih kulturno-umjetničkih društva, povjerenik za školstvo i prisilno umirovljen 1916. godine zbog promovisanja jugoslovenske ideje. Alaupović, Tugomir. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 24. 7. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1351>>.

²⁵⁰ Dr. Uroš Kruelj, ljekar i političar. Bio član lista "Zora"; pristalica ujedinjena u jednu državu, vlasnik štamparije.

²⁵¹ Šehić, Nusret, *Bosna i Hercegovina 1918-1925. – privredni i politički razvoj*, 40-43.

muslimanskim političarima otpočelo je oko 1918. godine, a u oktobru iste godine Spaho je predvodio izražavanje lojalnosti prema novoj državi. Ovo je također bilo učinjeno od strane šest uglednih muslimanskih političara. Spaho je kasnije postao značajan politički predstavnik muslimana u novoj državi. Reis Džemaludin Čaušević je u novembru 1918. godine dočekao srpske vojnike i predstavnike nove vlasti s toplim dobrodošlicama, što je pokazalo pobjedu jugoslovenske orijentacije među muslimanskom političkom zajednicom²⁵².

---

²⁵² Kamberović, Husnija, *Projugoslovenska struja među muslimanskim političarima 1918. godine*, Historijska traganja, ur. Vera Katz, br. 3, Institut za istoriju Sarajevo, 2009.,100-103.

ZAKLJUČCI

Bosna i Hercegovina će kroz XIX stoljeće doživjeti promjene, čime će od zaostale pokrajine Osmanskog carstva u novo stoljeće izaći kao *corpus separtum*, samostalna teritorija u okviru Austro – Ugarske monarhije. Iako pod novom okupacijom, Bosna i Hercegovina je u XIX i početkom XX stoljeća doživjela izvjesni preporod. Od XVIII stoljeća pa sve do kraja Prvog svjetskog rata Velika Britanija, Austro – Ugarska, Francuska i Rusko Carstvo su povlačili razne političke poteze kako bi preuzeli kontrolu nad dijelovima Osmanskog carstva koji su potpadali pod njihovu interesnu sferu. Istočno pitanje, kao problem, se provlači kroz cijeli taj period i „...ne obuhvata samo historiju nekoliko burnih stoljeća, nego i raznih nacionalnih kultura.“²⁵³

Situacija u Osmanskome carstvu je bila loša, te su pokušaje izlazaka iz krize pokušavali riješiti kroz nametanje velikih poreza nad stanovništvom. Ti potezi su doveli do velikih unutrašnjih kriza, buna i čak izglasavanja autonomije, prvo Srbije pa kasnije i ostalih dijelova Osmanskog carstva. Kako bi se u potpunosti pripremile za okupaciju, Austro- Ugarska vlada, osim što šalje izaslanike na proputovanja kroz Bosnu i Hercegovinu, njeni saveznici otvaraju konzulate na strateškim mjestima, čime prikupljaju informacije ali i vrše uticaj na stanovništvo. Ustanak 1875. godine postaje dobra prilika kako bi se vršio uticaj na Osmansko carstvo da sprovodi reforme diplomatskim putem. U isto vrijeme na tajnim konferencijama i konvencijama i dogovorima sa saveznicima priprema teren za okupaciju Bosne i Hercegovine. Tako je 15. januara 1877. u Budimpeštanskom konvencijom izbjegnuta kolizija austrijskih i ruskih interesa u istočnom pitanju²⁵⁴. *“Taj će dokument biti osnova za rješavanje istočnog pitanja, Rusija je dobila mogućnost da napadne Tursku, a Austro – Ugarska će dobiti pravo da okupira Bosnu i Hercegovinu, izuzev teritorija između Srbije i Crne Gore, o čemu će se sporazumjeti kasnije”*²⁵⁵.

Nakon Sanstefanskog mira i prijedloga za autonomiju Bosne i Hercegovine u okviru Osmanskog carstva, stvorio se uslov za okupaciju Bosne i Hercegovine, što je realizovano na Berlinskom kongresu 1878. godine. Okupacija je trebala da bude privremenog karaktera i

---

²⁵³ Ekmečić, Milorad., Predgovor, u: Vasilj Popović, *Istočno pitanje-istorijski pregled borbe oko opstanka Osmanlijske carevine u Levantu i na Balkanu, drugo izdanje, Sarajevo, 1965.*, V

²⁵⁴ Tada je car Aleksandar II ponudio Austro . Ugarskoj da pripremi trupe koje će okupirati Bosnu i Hercegovinu, ali to tada nije realizovano.

²⁵⁵ Ekmečić, Milorad, *Istorijski značaj ustanka u Bosni i Hercegovini 1875 – 1879.* u Posebna Izdanja, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 4, ANUBiH, 84

garantovano je da *“suverena prava sultana na pokrajine BiH neće pretrpjeti nikakve povrede faktom okupacije, i da će se okupacija smatrati privremenom”*.²⁵⁶

Nakon saznanja o okupaciji i činjenici da se o njima dogovara bez njihovog učešća, stanovništvo Bosne i Hercegovine pripremilo je otvorenu pobunu. Neki autori smatraju da je većina muslimana i pravoslavaca, a i donekle Jevreja svih slojeva, bila u otporu. Otpor domaćih građana protiv austrougarske okupacije, pokazuje njihov pokušaj rješavanja bosanskog problema, te svijest i potrebu lokalnih moćnika za većom autonomijom bosanskohercegovačkog područja od Osmanskog carstva. Na oružani otpor je utjecala svijest o potrebi visokog stupnja slobode domaćih lokalnih posjednika i nositelja vlasti, na ovom graničnom osmanskome području. Bez obzira na to, bosanski problem je već bio riješen pregovorima velikih sila i svaki pokušaj domaćih stanovnika je bio uzaludan. *„Bosna i Hercegovina su rješanjem Berlinskog Kongresa došle u položaj, kakav dotle nauka o državnom i međunarodnom pravu nije poznavala“*, tvrdi Malbaša²⁵⁷. Sultan je formalno imao suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom, ali državom je upravljala Austro-Ugarska. Sultanski suverenitet nad teritorijom Bosne i Hercegovine zapravo je bio mrtvo slovo na papiru.

Nakon okupacije Bosne i Hercegovine, nove vlasti su odlučile da ne žure s donošenjem novih zakona. Umjesto toga, željeli su pažljivo proučiti razlike između Austro-ugarskog i Osmanskog zakonodavstva. Analizirali su zakone kako bi razumjeli njihove nedostatke. Neki zakoni iz vremena osmanske vlasti su sačuvani, ali većinom su se oslanjali na zakone koje je usvajala Zemaljska vlada i Zajedničko ministarstvo financija. Vjerska prava kršćana i jevreja su bila inkorporirana u Austro-ugarske zakone, dok su vjerska prava muslimana bila regulirana Carigradskom konvencijom.

Monarhija je također uspostavila odnose sa vjerskim zajednicama potpisivanjem konkordata. Prvi konkordat je postignut s pravoslavnom crkvom i Carigradskom patrijaršijom u martu 1880. godine, a potom i sa katoličkom crkvom u Vatikanu u junu 1881. godine. Ovim sporazumima su uređeni odnosi između države i crkve u Bosni i Hercegovini. Nakon organizacije civilne uprave u Bosni i Hercegovini, postojala je potreba za vojnom regrutacijom. Osmansko Carstvo je također imalo problema s regrutacijom nakon što su uveli reforme u vojsci, najviše zbog

---

²⁵⁶ Mustafa Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje – politički razvitak BiH od 1878. do 1914.*, Magistrat i Pravni fakultet UNSA, 2007, 348

²⁵⁷ Malbaša, Ante, *Bosansko pitanje i Austro-ugarska u svijetlu političkog dnevnika J. M. Baernreithera*, Bosanska pošta, Sarajevo, 1933., str. 34

činjenice da stanovnici područja nisu željeli služiti vojsku van teritorija, a i to se povezuje s lošom privrednom situacijom.

Nakon ukidanja sultanovog suvereniteta nad Bosnom i Hercegovinom, došlo je do nemira. U Hercegovini je izbila pobuna u januaru 1882., koja je trajala sporadično narednih deset mjeseci, ali nije postigla značajne uspjehe. Povećana napetost između muslimanskog i srpskog stanovništva u Hercegovini uslijedila je nakon uvođenja vojnog zakona 4. novembra 1881. godine. Pobuna je eskalirala unatoč naporima miroljubivih muslimanskih zemljoposjednika i pravoslavnih policijskih snaga koje su bile lojalne vlastima. Nakon izbijanja ustanka, Osmansko Carstvo je uputilo protest Austro-Ugarskoj putem Edem-paše, opravdavajući svoje akcije Berlinskim sporazumom i mandatom za održavanje mira u okupiranim područjima. Monarhija je uspjela suzbiti ustaničke aktivnosti putem zakonodavnih mjera i vojnih operacija te je odlučila promijeniti situaciju u Bosni i Hercegovini. Donijeta je privremena uredba o organizaciji bosansko-hercegovačke vojske s posebnom zakletvom koja se dala caru i kralju Franji Josipu I. Ovime je Monarhija uspjela okončati ustanički pokret i stabilizirati situaciju u zemlji. Austro – Ugarska monarhija osim u sigurnosnom, političkom obrazovnom planu vrši reforme i na planu poljoprivrede, saobraćajnica. Samim time što su ulaskom u Austro – Ugarsku monarhiju stanovnici dobili priliku da pristupe europskom tržištu situacija se mijenja.

Dočekavši povoljne političke uvjete, Austro – Ugarska je Proklamacijom aneksirala Bosnu i Hercegovinu. Stanovništvo nije blagonaklono dočekalo tu odluku, obzirom na religijsku povezanost s Osmanskim carstvom. Ali, dobra priprema poput slobode ispoljavanja religije u svim segmentima javnog i društvenog života smirila je strasti i aneksija je dočekana blagonaklonije od okupacije. Međutim, na međunarodnom planu aneksija nije dočekana u pozitivnom svjetlu, te dolazi do aneksione krize u periodu od 5. oktobra 1908. godine do 25. marta 1909. godine.

Rješavanjem krize, iako ne odmah nakon okupacije, krenulo se ka formiranju Ustava za Bosnu i Hercegovinu, čime je Bosna ostala *corpus separatum*, ali samo zbog činjenice da bi drugačijim pristupom došlo do nesuglasica unutar Monarhije. Održani su prvi izbori i formirana je vlada prema nacionalnom ključu, što će ostati temeljna odrednica bosanskohercegovačkog društva sve do danas. Balkanski ratovi su promijenili strukturu Evrope, ostavljajući Austro – Ugarsku kao jedinog hegemonu na Balkanu. Međutim, važniji segment za historijsko – političku sliku je ideja panslavizma, koja će prerasti u jugoslovenstvo. Srbija kao autonomna pokrajina dobiva svoju nezavisnost, a obzirom da nakon Berlinskog kongresa na tlu Srbije se stvaraju tajna

nacionalna društva i organizacije, ne čudi činjenica da je jedna takva organizacija, nazvana Mlada Bosna, odnosno Crna ruka bila glavno sredstvo za atentat na Franca Ferdinanda što je uzeto kao povod za Prvi svjetski rat. Stvarne uzroke rata, barem kada se tiče Austro – Ugarske i Srbije nalazimo i prije Berlinskog kongresa.

Uređenje vojne strukture u Austro – Ugarskoj organizaciji na području Bosne i Hercegovine kao i reforme koje su poštovale stanovništvo i njihovu religijsku opredijeljenost dovele su do toga da stanovništvo Bosne Hercegovine uđe u prvi svjetski rat kao dio Austro – Ugarske. Činjenica jeste da su svi stanovnici, bez obzira na religijski pripadnost, bili dijelom Austro – Ugarske vojske u Prvom svjetskom ratu, ali da su se muslimani isticali po borbenosti a i po kasnijim medaljama i spomenicima. Razlog u tome leži u nedovoljnoj političkoj obrazovanosti, generalnoj obrazovanosti i činjenici da se nacija povezivala s religijom kao i s činjenicom da se u toku Osmanske vladavine svjesnost o postojanju Bosne Hercegovine kao samostalne države u potpunosti zatomila. Austro – Ugari su stanovništvu dali kakva – takva prava, dali su im političku organizaciju, školstvo i privredu čime su stanovnici Bosne i Hercegovine kao i zaboravili da su se manje od četiri decenije ranije bunili protiv iste te vlasti. Ta nedovoljna politička organiziranost će Bosance i Hercegovce obilježiti i u narednim decenijama i narednim državama i kraljevinama čijim će biti djelom, uvijek po nacionalnom ključu ili po političkom organiziranju prema nacionalnom ključu. Ali zahvaljujući promjenama koje je uvela austrougarska, u svakom sistemu će se probati izboriti za svoju samostalnost. Od Sanstefanskog mirovnog ugovora do danas Bosni i Hercegovini nije mijenjan teritorijalni integritet, ali shodno navedenim podacima, činjenica je da je sigurnosno – politička paradigma Bosne i Hercegovine u njenom razdoblju od 1878 – 1918. godine ostavila duboki trag na tadašnja i buduća historijska događanja u nacionalno – političkom, sigurnosnom, ekonomskom i kulturološkom pogledu.

XIX - BIBLIOGRAFIJA:

9.1 Članci

1. Ekmečić, Milorad, "Aneksija Bosne i Hercegovine 1908. i istorijske posledice", Naučni skup posvećen 80. godišnjici aneksije Bosne i Hercegovine [Sarajevo, 21. i 22. novembra 1988], ur. Milorad Ekmečić, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Vol. XCIX, br. 29., Sarajevo 1991., 9-33., Naučni skup posvećen 80. godišnjici aneksije Bosne i Hercegovine [Sarajevo, 21. i 22. novembra 1988], Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1991., 191-192., 194.
2. Galešić, Dženan, *Sigurnosni i drugi ključni aspekti bosanskog egzistiranja prije i za vrijeme okupacije od strane Austro - Ugarske Monarhije i bosanski odbrambeni rat*, Časopis Logos, Godina III, Visoka škola „Logos centar“ Mostar, 43 – 51.
3. Mikić, Đorđe, *Bosna i Hercegovina između Austro-Ugarske i Turskog carstva*, u *Naučni skup posvećen 80. godišnjici aneksije Bosne i Hercegovine [Sarajevo, 21. i 22. novembra 1988].:*, ur. Milorad Ekmečić, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Vol. XCIX, br. 29., 1991., 189-209.
4. Palesić, Muhidin, *Drijemanje na ramenu vremena ili Žudnja za vlašću predvodnika iznad nada i strahova sunarodnjaka*, Historijska traganja (ur. Vera Katz), br. 3, Institut za istoriju, Sarajevo, 2009.
5. Petrović, Rade, *Pokret otpora protiv austrougarske okupacije 1878. godine u Bosni i Hercegovini*, Naučni skup: Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini [Sarajevo, 23. i 24. oktobar 1978], ur. Milorad Ekmečić, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Vol. XLIII, br. 8., Sarajevo 1979.
6. Radušić, Edin, *The Ottoman Wrong Horse? The Question of Bosnia and Hercegovina in the Last Phase of The Eastern Crisis u: War and diplomacy the russo-turkish war 1877.-1878 and the treaty of Berlin*, The University of Utah Press, Utah Series in Middle East Studies, Salt Lake City, 2011.
7. Stančić, Nikša, *Hrvatska politika i nastanak Jugoslavije: od Berlinskog kongresa 1878. do kraja Prvoga svjetskog rata 1918.*, Rudolf, D. (ur.), ADRIAS – zbornik radova Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu, HAZU/ Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Splitu, Zagreb-Split, 2014., str. 93.-103.
8. Šehić, Zijad, *Aneksiona kriza 1908-1909. i njene posljedice na međunarodne odnose*, u: Zbornik radova / Međunarodna konferencija: Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918., Sarajevo, 30. i 31. marta 2009., ur. Zijad Šehić, Filozofski fakultet, Sarajevo, 2011

9.2 Enciklopedije:

1. "Ilustrovana enciklopedija, *Istorija 2.* „Vuk Karadžić“, 1986.

9.3 Internet enciklopedije

1. Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža (<http://enciklopedija.hr>)
2. Encyclopaedia Britannica, (<http://britannica.com>)
3. Proklesis enciklopedija, (<http://proklesis.lzmk.hr>)

9.4 Knjige:

1. Balikić, Lucija, Stvaranje Jugoslavije 1918. u svjetlu isprepletanja europskih intelektualnih trendova početkom 20. stoljeća, Zavod za hrvatsku povijest, Vol. 52, br. 1, Zagreb, 2020.
2. Banac, Ivo, Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: Porijeklo, povijest, politika, Globus, Zagreb, 1988.
3. Bečić, Mehmed, Austrougarska reforma pravosuđa i građanskog postupka u Bosni i Hercegovini., Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 2015.
4. Beridan, Izet; Tomić, Ivo; Kreso, Muharem: *Leksikon sigurnosti*, Sarajevo, DES, 2001
5. Blašković, Pero, Sa Bošnjacima u svjetskom ratu, Fortuna, Beograd, 1932.
6. Cvijić, Jovan, *Aneksija Bosne i Hercegovine i srpski problem*, Državna štamparija Kraljevine Srbije
7. Donia, Robert J, *Islam pod Dvoglavim orlom: Muslimani Bosne i Hercegovine 1878.-1914*, Naklada ZORO i Institut za historiju BiH, Zagreb–Sarajevo, 2000.
8. Dukovski, Darko, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća*, I.dio (1800. do 1914.), Alineja, Zagreb, 2005.
9. Đozić, Abid, *Bosanskohercegovački suverenitet u političkoj djelatnosti MNO (Muslimanske narodne organizacije)*, u: Znakovi vremena, Vol. 10, br. 35/36, Ibn Sina, Sarajevo, 2007,
10. Ekmečić, Milodrag, *Istorijski značaj ustanka u Bosni i Hercegovini 1875 – 1879.* u Posebna Izdanja, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 4, ANUBiH
11. Evans, Martin, *Bitke I svjetskog rata*, Split, Marijan tisak, 2005.
12. Fritz, Hans. *Bosniak*, Dobra Knjiga, Sarajevo, 2007.
13. Frucht, Richard, *Eastern Europe, Introduction* ABC Clio, 2005.
14. Gross, Mirjana, *Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914*, Historijski zbornik, god. XIX-XX, br. 1.-4., 1966.-1967., str. 9.-68.

15. Hadžibegović, dr. Ilijas i Imamović, dr. Mustafa: *„Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata; „Bosna i Hercegovina u vrijeme austrougarske vladavine“*, Press centar Armije R BiH, 173 – 235.
16. Hadžibegović, Ilijas, *Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine*, Svjetlost, Sarajevo, 1980.
17. Hammer, Joseph von, *Historija Turskog/ Osmanskog carstva*, Ognjen Prica, Zagreb, 1979.
18. Imamović, Enver, *Historija Bosanske vojske*, Edicija Bosanski korijeni, 1999,
19. Imamović, Mustafa, *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak BiH od 1878. do 1914*, Magistrat i Pravni fakultet UNSA, 2007.
20. Imamović, Mustafa, *Zemaljski Štatut u Ustavnoj Historiji Bosne i Hercegovine.*, Historijska traganja, 7, 2011.
21. Jackson, Peter: *Great Britain in French Policy Conceptions at the Paris Peace Conference*, 1919., Vol. 30, No. 2., 2019.
22. Jakšić, Grgur, *Bosna i Hercegovina na Berlinskom kongresu*, Izdavačko preduzeće Beograd, 1955.
23. Jelavich, Barbara, *History of the Balkans*, Cambridge University Press, 1983.
24. Jelavich, Barbara; Jelavich, Charles, *The establishment of Balkan national states 1804-1920. " A history of East Central Europe*, Vol. VIII, University of Washington Press, Seattle and London, 1977.
25. Jung Peter, *The Austro – Hungarian Forces in Worl War I (1914-1916.)*, Osprey Publishing, London, 2003.
26. Juzbašić Dževad, *Nacionalno-politički odnosi u bosanskohercegovačkom saboru i Jezičko pitanje (1910. - 1914.)*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1999.
27. Juzbašić, Dževad, *Aneksija i stavovi austrougarskih vojnih krugova prema upravljanju Bosnom i Hercegovinom*, Naučni skup posvećen 80. godišnjici aneksije Bosne i Hercegovine [Sarajevo, 21. i 22. novembra 1988], Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1991., 33-83.
28. Kamberović, Husnija, *Projugoslovenska struja među muslimanskim političarima 1918. godine*, Historijska traganja, ur. Vera Katz, br. 3, Institut za istoriju Sarajevo, 2009.
29. Kann, A. Robert, *A History of the Habsburg Empire 1526 – 1918*. California Press, 1974.
30. Kapidžić, Hamdija, *Sarajevo u avgustu 1878. godine*, JU Muzej Sarajeva 1963.
31. Kapidžić, Jovo, *Agrarno pitanje u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave*, Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine, Grafičar, Sarajevo, 1973.

32. Karčić, Fikret, *Istočno pitanje: Paradigma za historiju muslimana Balkana u XX vijeku*, u: Muslimani Balkana: Istočno pitanje u 20. vijeku, ur. Munir Mujić/priredio Fikret Karčić, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2014.
33. Kardum, Livija, *Geneza jugoslavenske ideje i pokreta tijekom prvog svjetskog rata*, Vol. XXVIII, br. 2, Politička misao, Zagreb, 1991.,
34. Karpat, Kemal, *Preparations for uprising in Bosnia and Herzegovina and Ottoman attitude*, Naučni skup: Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini [Sarajevo, 23. i 24. oktobar 1978], ur. Milorad Ekmečić, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Vol. XLIII, br. 8., Sarajevo 1979.
35. Kersten, Kurt, *Bismarck i njegovo doba*, Nolit, Beograd, 1936.
36. Klaić, Nikola, Anić, Šime, *Rječnik stranih riječi, Tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*, Sani – Plus, Zagreb, 2002.
37. Kraljačić Tomislav, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882 - 1903)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1987.
38. Kruševac Todor, *Bosanskohercegovački listovi u XIX veku*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978.
39. Kwok, James, *Austria – Hungary and the compromise of 1867*, The Wall Street Journal. Friday, February 14th, 2003.
40. Lothar, Hobelt; Otte, Thomas, *European Diplomacy and the Habsburg Monarchy*, Bohlau Vertlaf, Wien – Koln, 2010.
41. Malbaša, Ante, *Bosansko pitanje i Austro-ugarska u svijetlu političkog dnevnika J. M. Baernreithera*, Bosanska pošta, Sarajevo, 1933.
42. Malcolm, Noel, *Povijest Bosne*, Kratki pregled, Erasmus Gilda-Novi Liber-DANI, Zagreb-Sarajevo, 1995.
43. Mason, John W, *The Dissolution of the Austro – Hungarian Empire 1867 – 1918.*, Routledge, New York, 2013.
44. Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998.
45. Matuz, Josef, *Osmansko Carstvo*, Školska Knjiga, Zagreb, 1992.
46. Mazower, Mark, *Balkan - Kratka povijest*, Srednja Europa, Zagreb, 2003.
47. Papić, Mitar, *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austro – Ugarske okupacije (1878 – 1918.)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1872
48. Pavlović, Stefan K., *Istorija Balkana 1804 – 1945.*, Clio, Beograd, 2004.
49. Popović, Vasilj, *Istočno pitanje-istorijski pregled borbe oko opstanka Osmanlijske carevine u Levantu i na Balkanu*, Drugo izdanje, Sarajevo, 1965.
50. Radušić, Edin, *Bosna i Hercegovina u britanskoj politici od 1857. do 1878. – od branitelja i zaštitnika do tužioca i sudije.*, Historijske monografije, Knjiga 8, Institut za istoriju Sarajevo, Sarajevo, 2013.

51. Radušić, Edin, *Bosnian horrors- Antiturskinrativi o Bosni u britanskom javnom diskursu i njihove političke posljedice 1875-1878*. Studije za historiju BiH, Knjiga 5., Udruženje za modernu historiju, Sarajevo, 2019.
52. Redžić Enver, *Bosanskohercegovačke jedinice austrougarske vojske u prvom svjetskom ratu 1914.-1918*, Vojnoistorijski glasnik, VII, 3. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1991.
53. Schachinger, Werner, *Bošnjaci dolaze – elitne trupe u K. u K. armiji 1879-1918.*, Lovran: Cambi d.o.o., 1996
54. Seton-Watson, Robert W, *The role of Bosnia in international politics (1875-1914)*, H. Milford, London, 1931.
55. Stojanović, Mihailo D., *The Great Powers and the Balkans 1875-1878*, Cambridge at the University Press, Cambridge, 1939.
56. Stojković, Momir, *Balkanski ugovorni odnosi, 1876-1996: 1876-1918*, JP Službeni list SRJ, 1998.
57. Stojković, Momir, *Balkanski ugovorni odnosi, 1876-1996: 1876-1918*, JP Službeni list SRJ, 1998.
58. Šehić, Nusret, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo, 1980.
59. Šehić, Nusret, *Bosna i Hercegovina 1918 – 1945. (privredni i politički razvoj)*, Sarajevo, 1991
60. Šehić, Zijad, *Aneksiona kriza 1908-1909. u svjetlu evropske istoriografije*, Filozofski fakultet, Sarajevo, 1991.
61. Šehić, Zijad, *Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Austro-Ugarske monarhije u posljednjoj ratnoj godini*, Historijska traganja, 3, [str. 23-50], 2009.
62. Šehić, Zijad, *U smrt za cara i domovinu! Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji habsburške monarhije 1878-1918.*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2007.
63. Šidak, Jaroslav, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, Školska knjiga/Ognjen Prica, Zagreb, 1968.
64. Šneler, Hans, *Državno – pravni položaj Bosne i Hercegovine*, Štamparija kraljevine Jugoslavije. 1898.
65. Taylor, Alan, *Habsburška Monarhija 1809.-1918.*, Znanje, Zagreb 1990.
66. Todorova. Marija, *Imaginary Balkan, XX vek*, Beograd, 1999.
67. Trišić, Nikola Đ, *Sarajevski atentat u svjetlu bibliografskih podataka*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1960.
68. Zaplata, Rudolf, *Privredne prilike Bosne i Hercegovine polovinom XIX vijeka (Iz povjerljive arhive austrijskog generalnog konzula u Sarajevu.)*, Glasnik Zemaljskog Muzeja, 01.01.1933.
69. Zelenika, Milan, *Prvi svetski rat 1914 (First World War 1914)*, Beograd, 1962.

70. Zgodić, Esad, *Ideje bosanske nacije i druge teme*, Zahlica, 2008.

9.5 Listovi

1. Behar, 1900. I; 1903. III
2. Bosanski prijatelj, Svezak I, II, III Zagreb, 1850.; 1851; 1861.
3. Bosansko-hercegovačke novine, 1878. I; 1879. II.;1880. III; 1881. IV
4. Bošnjak, 1891. I; 189. IX; 1900. X; 1901. XI; 1906. XVI; 1907. XVII; 1908. XVIII
5. Hrvatski dnevnik, 1906. I; 1907. II; 1908. III
6. Novi Behar, 1933/1934. VII
7. Osvit, 1898. I; 1899. II; 1900. III
8. Otadžbina, 1907. I
9. Sarajevski list, 1881. V; 1882. VI; 1883. VII; 1902. XXV; 1904. XXVII; 1905. XXVIII; 1906. XXIX; 1907. XXX; 1908. XXXI
10. Srpska riječ, 1905. I; 1906. II; 1907. III

9.6 Internet stranice:

1. Parlametarna skupština Bosne i Hercegovine, *Istorija parlamentarizma u BiH*, (n.a) www.parlament.ba, (pristupljeno 4.12.2014.godine)
2. yourdictionary, (n.a) www.yourdictionary.com/corpusseparatum, (pristupljeno 4.12.2014.godine)

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH
NAUKA

Stranica 84 od 83

IZJAVA o autentičnosti radova

Naziv odsjeka i/ili katedre: Odsjek za sigurnosne i mirovne studije

Predmet: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Merima Uštović

Naslov rada: Sigurnosno – političke karakteristike Bosne i Hercegovine u vrijeme Austro –
Ugarske okupacije

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: Osamdeset i tri - 83

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis